

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI**

**MUHAMMED BİN EBÎ BEKİR EL-MAR'AŞÎ VE CÜHDÜ'L-
MUKİLL ADLI ESERİNİN TECVİD İLMİNDEKİ YERİ**

**HAZIRLAYAN
FATİH DOKGÖZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi ALİ ÇİFTÇİ**

KONYA 2018

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
--	--	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatih DOKGÖZ		
	Numarası	158106091016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ		
	Tezin Adı	Muhammed Bin Ebî Bekir el-Mar'aşî ve Cühdü'l-Mukill Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri		

Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî (ö. 1145/1732) 17. yüzyılın ikinci yarısında Maraş'ta doğmuş, 18. yüzyılın ilk yarısında bölgede (Maraş, Kilis veya Gaziantep) vefat etmiş büyük bir Osmanlı âlimidir. Saçaklızâde Mehmet Efendi diye meşhur olmuştur. Babası da kendisi gibi âlimdir. İlk eğitimini babasından ikmal etmiş, daha sonra da dönemin tanınmış alimlerinden ders almıştır. Şam'a giderek dönemin büyük tasavvuf âlimi Abdülgânî en-Nablusî'den de ilim tahsil etmiş ve icazet alarak memleketine dönmüştür. Tefsir, Kur'an ilimleri, kıraat, mantık, kelam, münazara, ilimler tasnifi, belagat gibi birçok alanda eser vermiştir. Kütüphanelerde kendisine nispet edilen çok sayıda eser mevcuttur. Tezimizde müellifin 115 eserine yer verilmiştir. Aynı zamanda edebi kişiliği de olup Türkçe ve Arapça şiirler de yazmıştır.

Cühdü'l-Mukill yazıldığı dönemden itibaren tecvid ilminin başucu kaynaklarından birisi olmuştur. Yazar eserinde ilk başta konuyla ilgili ana kaynaklardaki bilgileri vermiş, ardından da kendi görüşlerini ifade etmiştir. Bu eserin önemini daha da artırmıştır. Kendinden sonra yazılan hemen hemen tüm tecvid kitaplarında ondan yararlanılmıştır. Eser sadece Âsım kırâatı Hafs rivayetine göre yazılmamıştır. Yazar çok büyük oranda diğer kırâat imamlarının ve onların ravilerinin görüşlerine de yer vermiştir.

Anahtar kelimeler: Saçaklızâde, Cühdü'l-Mukill, Kur'ân, tecvid, kıraat

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. A1-Blok 42090 Meram Yeni Yol /Meram /KONYA
Tel: 0 332 201 0060 Faks: 0 332 201 0065 Web: www.konya.edu.tr E-posta: sosbil@konya.edu.tr

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
--	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Fatih DOKGÖZ		
	Student Number	158106091016		
	Department	Basic İslamic Scieences/ Quranic Recitation		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ		
Title of the Thesis/Dissertation	Muhammed Bin Ebî Bekir el-Mar'aşî and Position of His Book Called Cühdü'l-Mukill in The Tecvid Discipline			

Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî (d. 1145/1732) was an important Ottoman scholar who was born in Maraş, in second part of 17th century and he died in first part of the 18th century, in the same region (Maraş , Kilis or Gaziantep). He was known as Saçaklızâde Mehmet Efendi. His father was also a scholar like him. He got his firs education from his father and then, he got education from those years' well known scholars.

He also got education and ratification from Abdülgânî en-Nabluşî who was very important islamic mysticism scholar in those period. He had a lot of works in the area of exegetic, Qur'an sciences, recitation styles, logic, kalam, discussion, classification of sciences, rhetoric. There are a lot of works in libraries which are known with his name. There are 115 works of the writer in my thesis. He also had a literary personality and he wrote Turkish and Arabic poems.

Cühdü'l-Mukill is a reference guide for tajweed science from the period that it was written. The writer fistly gave informtion from the main sources about the subject and then he declared his ideas, and this study increased the importance of the work of him. Nearly all the tajweed books which was written after him got benefit from his works. The writer wrote his work not only according to the Asım's recitation style and Hafs abstract but also he gave place to the ideas of other reading imams and their subnarrators.

Key words: Saçaklızâde, Cühdü'l-Mukill, Qur'ân, tajweed, recitation

İÇİNDEKİLER

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu:.....	I
Bilimsel Etik Sayfası:.....	II
Özet:.....	III
Abstract:.....	IV
İçindekiler:.....	V
Kısaltmalar:.....	X
Önsöz	XI
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED b. EBÎ BEKR EL-MAR' AŞÎ

1.1. İsmi, Lakapları ve Nesebi:	7
1.2. Doğum Tarihi ve Yeri:.....	10
1.3. Eğitimi ve Hocaları:.....	11
1.3.1. Hocaları:.....	12
1.3.1.1.Hasan el-Mar' aşî:.....	12
1.3.1.2.Tefsîrî Mehmet Efendi:	13
1.3.1.3.Darendeli Hamza Efendi:.....	14
1.3.1.4.Abdülgânî en-Nablûsî:.....	15
1.4. Talebeleri:.....	16
1.4.1.Hüseyin b. Haydar Bertizî el-Mar' aşî:.....	16
1.4.2.Abdurrahman b. Ali ' Ayıntâbî:.....	16
1.4.3.Muhammet b. Ömer Daredevî:.....	17
1.5. Vefat Tarihi ve Yeri:.....	18
1.6. Eserleri:.....	20
1.6.1.Tecvid ve Kıraat İlmine Dair Eserleri.....	35
1.6.2.Kendisine Nispet Edildiği Halde Başkasına Ait Olan Eserler.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

CÜHDÜ'L-MUKİLL ADLI ESERİN TECVİD İLMİNDEKİ YERİ

2.1. Tecvid:.....	39
2.2. İslam Tarihi Boyunca Öne Çıkan Tecvid Kaynakları:.....	41
2.2.1. Kasîdetü'r-Râiyye (Kasîdetü'l-Hakâniyye).....	41
2.2.2. er-Ri' âye li-Tecvîdi'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve.....	41

2.2.3. et-Taḥdîd fî'l-İtkâni ve't-Tecvîd.....	42
2.2.4. el-Mûdih (el-Muvaddah) fî't-Tecvîd.....	43
2.2.5. Kitâbü't-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd.....	44
2.2.6. 'Ukûdu'l-Cümân fî Tecvîdi'l-Kur'ân.....	44
2.2.7. et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd.....	44
2.2.8. Mukaddimetü'l-Cezeriyye:.....	45
2.2.9. Karabaş Tecvîdi.....	45
2.2.10. Tuhfetü'l-Etfâl:.....	46
2.3. Cühdü'l-Mukill.....	46
2.3.1. Eserin Yazma Nüshaları.....	47
2.3.2. Eserde Kullanılan Kaynaklar:.....	47
2.3.3. Eserin Metodu:.....	52
2.3.4. Eserin İncelenmesi.....	53
2.3.4.1. Lahn Konusundaki Görüşleri.....	53
2.3.4.2. Kırâat İmamları ve Râvîleri ile İlgili Görüşleri.....	53
2.3.4.3. Dişlerle İlgili Açıklama Yapması:.....	55
2.3.4.4. Harflerle İlgili Görüşleri.....	55
Fer'î Harfler:.....	55
Hemzetü Beyne Beyne: (el-Hemzetü'l-Müsehhele).....	55
Sâd ve Zâ Arası Bir Ses (İşmam):.....	55
el-Elifü'l-Mümâle (İmâle):.....	55
el-Elifü'l-Mufahhame (Tefhim):.....	56
en-Nûnu'l-Muhfât (İhfâ Edilen Nûn).....	56
el-Yâü'l-Müşemme:.....	56
el-Lâmü'l-Mufahhame:.....	56
2.3.4.5. Mahreç Konusundaki Görüşleri.....	57
2.3.4.6. Harflerin Mahreçleri Konusundaki Görüşleri.....	57
Birinci Mahreç: Aksâ'l-Halk (اقصى الحلق -Boğazın sonu).....	57
İkinci Mahreç: Vasatü'l-Halk (وسط الحلق -Boğazın Ortası).....	58
Üçüncü Mahreç: Edne'l-Halk (ادنى الحلق -Boğazın Ucu- Başı).....	58
Dördüncü Mahreç: Dil kökü (اقصى اللسان).....	58
Beşinci Mahreç: Dil kökü (اقصى اللسان).....	58
Altıncı Mahreç: Dil ortası (وسط اللسان).....	58

Yedinci Mahreç:.....	58
Sekizinci Mahreç:.....	58
Dokuzuncu Mahreç:.....	59
Onuncu Mahreç:.....	59
On Birinci Mahreç:.....	59
On İkinci Mahreç:.....	59
On Üçüncü Mahreç:.....	59
On Dördüncü Mahreç:.....	60
On Beşinci Mahreç:.....	60
On Altıncı Mahreç:.....	60
On Yedinci Mahreç:.....	60
2.3.4.7. Harflerin Sıfatları ile İlgili Görüşleri.....	62
Hems ve Cehr:.....	62
Şiddet, Rihvet ve Tevassut:.....	64
Kalkale:.....	64
İsti'la ve İstifâle:.....	66
İtbâk ve İnfitâh:.....	66
Tefhîm ve Terkîk:.....	66
Tekrîr:.....	67
Tefeşşî:.....	67
İstitâle:.....	68
Hafâ:.....	68
Ğunne:.....	68
Kuvvetli ve Zayıf Sıfatlar:.....	69
Birbirine Yakın Bazı Harflerin Aralarındaki Farklar:.....	69
2.3.4.8. Tefhim ve Terkik Konusundaki Görüşleri:.....	71
2.3.4.9. İdğâm Konusundaki Görüşleri.....	71
İdğâm-ı Mütecâniseyni İdğâm-ı Mütekâribeyne Katması:.....	72
İdğâm-ı Misleyn:.....	72
İdğâm-ı Mütekâribeyn:.....	73
2.3.4.10. Tenvin veya Sâkin Nunun Hâllerini İdğâm-ı Mütekâribeyn Başlığı Altında İncelemesi:.....	78
2.3.4.11. Sâkin Nûn (ن) veya Tenvînin Halleri ile İlgili Görüşleri.....	79

Birinci Hâl:.....	79
İkinci Hâl:.....	80
Üçüncü Hâl:.....	82
Dördüncü Hâl:.....	83
İhfâyı Mertebelere Ayırarak İncelemesi:.....	83
2.3.4.12. Sâkin Mîm (م) Hakkındaki Görüşleri.....	83
Birinci Hâl:.....	83
İkinci Hâl:.....	84
Üçüncü Hâl:.....	84
2.3.4.13. Med ve Kasr ile İlgili Görüşleri.....	85
Medd-i Fer'înin Kısımları:.....	85
Manevî Med:.....	87
Lîn Harflerinde Med:.....	88
2.3.4.14. Hemzetü'l-Vasl ve Hemzetü'l-Kat' Konusundaki Görüşleri:.....	89
2.3.4.15. Hemzeteyn Konusundaki Görüşleri:.....	91
2.3.4.16. İmâle ile İlgili Görüşleri.....	91
2.3.4.17. Hüm ve Cemi Mîmi ile İlgili Görüşleri:.....	92
2.3.4.18. Hâu'l-Kinâye (هاء الكناية) Konusundaki Görüşleri:.....	92
2.3.4.19. Vakf Konusundaki Görüşleri.....	93
Vakfın Kısımları:.....	93
el-Vakfü't-Tâm:.....	93
el-Vakfü'l-Kâfi:.....	93
el-Vakfü'l-Hasen:.....	94
el-Vakfü'l-Kabîh:.....	94
Sözün Tamamlanması:.....	94
Yanlış Yerde Vakf Yapmak:.....	94
Yanlış Yerde İbtidâ Yapmak:.....	95
İbtidânın Keyfiyeti:.....	96
İbtidânın Hükümü:.....	96
Manayı Bozacak Derecedeki Vakf veya İbtidâ Yanlışlıklarında Namazın Durumu:.....	96
Vakfın Keyfiyeti:.....	97

Revm:.....	97
İşmâm:.....	97
Hemze Üzerine Vakf:.....	97
Sekte:.....	98
Sekteyi Vakf Başlığı Altında İncelemesi:.....	98
2.3.4.20. Üzerinde Dikkatle Durulması Gereken Harfler.....	98
Hemze (ء):.....	99
He (ه):.....	99
Ha (ح):.....	99
Cim (ج):.....	99
Ya (ي):.....	99
Ta (ط):.....	99
Dal (د) ve te (ت):.....	100
2.3.4.21. Fâtiha Sûresinin Tecvîdi.....	101
Sonuç.....	103
Kaynakça.....	106

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı geçen eser

b. : Oğlu

bkz.: Bakınız

ev.: Çeviren

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

h : Hicri

haz.: Hazırlayan

İFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Vakfı Yayınları

km: Kilometre

m: Miladi

No. : Numara

ö. : Ölümü

s.: Sayfa

s.a.v.: Sallallahu aleyhi ve sellem

ss.: Sayfaları arası

tah.: Tahkik eden

yay.: Yayınları

ÖNSÖZ

Yeryüzünde Kur'ân-ı Kerîm kadar üzerinde çalışma yapılmış başka bir kitap mevcut değildir. Gerek maddi gerekse manevi tüm ilimlerin kaynağı kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'dir. Âlimlerimiz bu kitabı harf harf, kelime kelime incelemiş; en ince ayrıntısına kadar günümüze ulaştırmışlardır. Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî de sözünü ettiğimiz bu büyük âlimlerden birisidir. Cühdü'l-Mukill ise onun tecvid ilmine dair yazdığı ve yazıldığı dönemden günümüze kadar tecvid ilminin önemli kaynaklarından birisi kabul edilmiş eseridir.

Eser, geniş kapsamlı ve hayli önemli bir tecvîd kitabı olmasına rağmen üzerinde bugüne kadar başlı başına bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle böyle bir çalışmanın yapılması uygun bulunmuştur.

Tez iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî'nin hayatı, eğitimi, hocaları, talebeleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Hayatı incelenirken aynı zamanda yaşadığı bölgenin tarihî ve sosyal yapısından da bahsedilmiştir. Kütüphanelerde kendisine nispet edilen eserler titizlikle değerlendirilmiş, varsa eserlerin mikrofilm görüntülerine de ulaşılmıştır. Böylece aynı olduğu halde -kataloglarda farklı isimlerle zikredilip- farklıymış gibi gösterilen eserlerin tespiti yapılmış, bunun yanında ona ait olmayan eserler de elenmiştir. İkinci bölümde ise Cühdü'l-Mukill tüm yönleriyle ele alınmıştır.

Müellif, eserinde tecvid konularını irdelerken önce yararlandığı kaynaklardaki bilgileri aktarmış, daha sonra ihtiyaç duydukça kendi yorumlarını ilave etmiş; katıldığı-katılmadığı yönleri, eklemek-çıkmak istediği şeyleri belirtmiştir. Eserin asıl önemi de burada ortaya çıkmıştır. Tezde öncelikli olarak müellifin kendi görüşlerini ifade ettiği bu bölümler üzerinde durulmuş, farklı kaynaklarla mukayeseler yapıp bir sonuca varmaya çalışılmıştır.

Çalışmamda bendenher türlü desteklerini esirgemeyen başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ olmak üzere, Doç. Dr. Ali ÖGE ve Dr. Öğr. Üyesi Recep KOYUNCU hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Yine Saçaklızâde Mehmet Efendi hakkındaki kaynaklar konusunda Yaşar ALPARSLAN hocama ve tez özetinin İngilizcesi konusunda Sabit POLAT'a teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Önemi:

Çalışmada Osmanlının gerileme döneminde yaşamış büyük bir âlim olan Saçaklızâde Mehmet Efendi namıyla meşhur olmuş Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî'nin (ö. 1145/1732) hayatı ve Cühdü'l-Mukill adlı eserinin tecvid ilmindeki yeri incelenmeye çalışılmıştır.

Saçaklızâde Mehmet Efendi hayatını ilme adanmış, sürekli eğitim faaliyetleriyle uğraşmış bir yandan da kitap yazmaktan geri durmamıştır. Hayatı ile ilgili son dönemde birçok çalışma yapılmıştır. Ancak arşivlerden, kütüphanelerden yeni bilgiler çıktıkça yeni çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Tezimizde temel kaynaklardaki bilgilerle Cumhuriyet döneminde ve günümüzde yazılan eserler mukayese edilmiş, bu şekilde doğru bilgiye ulaşmak amaçlanmıştır.

Kütüphanelerimizde Saçaklızâde Mehmet Efendi'ye atfedilen çok sayıda eser mevcuttur. Ancak bunların arasında kimi yerde isim benzerliğinden kimi yerde ise yanlış bilgilerden kaynaklı kendisininmiş gibi gösterilen birçok eser bulunmaktadır. Bunun yanında onun eserlerinin başkasına nispet edildiği de vâkîdir. Bu da eserleri hakkında ayrıntılı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Tezde öncelikle ondan bahseden kaynaklarda verilen eserleri tespit edilmiş, daha sonra kütüphanelerimizdeki kataloglar taranmış, varsa eserlerin mikrofilm görüntülerine de ulaşılmıştır.

Saçaklızâde Mehmet Efendi henüz hayattayken çok değer verilmiş ve sevilmiş bir ilim adamıdır. Aynı zamanda tasavvufî kişiliğinin de olması onun hakkında birçok menkıbevî bilginin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çalışmada zaman zaman bu bilgilere de yer verilmiş ve gerçek ile kurgusal olanı birbirinden ayırmak hedeflenmiştir. Onun, Saçaklızâde adını alması hakkında bile birçok farklı rivayet mevcuttur. Bununla ilgili olarak da en doğru ve kabul gören görüşler -bu kelimenin ihtiva ettiği mânâdan da yola çıkarak- tespit edilmiştir.

Son ilâhî kitap olan Kur'ân-ı Kerîm, hem lafzı hem de manasıyla insanlığa indirilmiştir. Dolayısıyla kelimelerinin doğru telaffuz edilmesi, yapmacıktan uzak,

hatalardan arınmış bir şekilde, mânâsına uygun bir edâ ile okunması da önem arz etmektedir. İşte bu noktada tecvid ilmi ön plana çıkmaktadır.

Tecvid ilmi Kur’ân’ın okunma kaidelerini inceleyen bilim dalıdır. Gâyesi kutsal kitabımızın hatasız ve tertil üzere okunmasını sağlamaktır. “Kur’ân’ı tertîl üzere oku.”¹ ayeti tecvid ilminin lüzumunun önemli delillerinden birisidir. Ayrıca doğru yerde durmak ve yine doğru yerden okumaya başlamak da tecvid ilminin konularındandır.

Cühdü’l-Mukill yakın bir zamanda yazılmış olmasına rağmen tecvid ilmine dair en önemli kaynaklardan birisidir. Saçaklızâde, eserini yazarken hemen hemen her konuda ilk başta konuyla ilgili faydalandığı eserlerdeki görüşlere yer vermiş, ardından da varsa kendi görüşlerini açıklamıştır. Bu da eser üzerinde çalışılmasını gerekli kılmıştır. Eser, kendinden sonra yazılmış tecvid kitaplarına kaynaklık etmiş; günümüzde kaleme alınan yeni eserlerde de ondan yararlanılmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen eser üzerine başlı başına bir çalışma yapılmamıştır. Biz eseri baştan sona inceleyerek Saçaklızâde’nin kendine has görüşleri üzerinde durmaya ve bunları açıklamaya çalıştık.

¹ Müzzemmil, 4.

2. Çalışmanın Kaynakları, Yöntemi ve Kapsamı:

Adından da anlaşılacağı üzere çalışma 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Saçaklızâde Mehmet Efendi'nin hayatı ve eserleri incelenmeye çalışılmış, ikinci bölümde ise Cühdü'l-Mukill irdelenmiştir.

Birinci bölümde ilk başta temel kaynaklardaki bilgiler taranmıştır. Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*² çalışmamızın ana kaynaklarından birisini oluşturmuştur. Mehmet Tahir Bey hayatı hakkında önemli bilgiler vermiş olmasının yanında müellifin otuz kadar eserinden de bahsetmiştir. Çalışmada faydalanılan diğer temel kaynaklar arasında Hayrüddin ez-Zirikli'nin *el-Alâm*'i³, Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyyetü'l-Ârifîn*'i⁴, Corci Zeydan'ın *Târîhü'l-Âdâb*'i⁵, Fındıklılı İsmet Efendi'nin *Tekmiletü'l-Şekâik*'i⁶, Ömer Nasuhi BİLMEN'in *Büyük Tefsir Tarihi*⁷ sayılabilir. Faydalanılan temel kaynaklar arasında Mehmet Süreyya'nın *Sicilli Osmânî*⁸si de mevcuttur. Ancak ilgili eserde Saçaklızâde'nin vefat yerinin zühul eseri olarak Üsküdar gösterilmesi buradaki diğer bilgilere de temkinli yaklaşmamıza neden olmuştur.

Saçaklızâde'nin yaşadığı dönemde Maraş'ın siyasi ve sosyal yapısı ile ilgili temel kaynaklardan Evliya Çelebi'nin *Seyâhâtname*si,⁹ yerel kaynaklardan Besim ATALAY'ın *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*¹⁰ bize önemli bilgiler sunmuştur.

Yerel kaynaklardan Cemil Cahit GÜZELBEY'in *Gaziantep Evliyalari*¹¹ adlı eserindeki bilgiler Saçaklızâde'nin vefat yerini tespit etmede ön plana çıkmıştır.

² Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Yayına hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul.

³ Hayrüddin ez-Zirikli, **el-A'lâm Kâmûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ min'el-Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikîn**, 15. Baskı, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut-Lübnan.

⁴ İsmail Paşa el-Bağdâdî, **Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin**, Dâru İhyâu't-Turâsü'l-Arabî, Beyrut-Lübnan, 1951

⁵ Corci Zeydan, **Târîhu Âdâbi'l-Lügati'l-'Arabiyye**, Daru'l-Hilal, Kahire.

⁶ Fındıklılı İsmet Efendi, **Tekmiletü's-Şekâik fî Hakki Ehli'l-Hakâik (Şekaiki Numaniyye ve Zeyilleri)**, neşre hazırlayan Abdülkadir ÖZCAN, Çağrı yay., İstanbul, 1989.

⁷ Ömer Nasuhi BİLMEN, **Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn**, Birinci baskı, Ravza yayınları, İstanbul, 2008.

⁸ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, Yayına hazırlayan: Nuri AKBAYAR, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

⁹ Evliyâ Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, haz. Yücel DAĞLI - Seyit Ali KAHRAMAN - Robert DANKOFF, 1. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁰ Besim ATALAY, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1973.

Bunların dışında yakın dönemde yazılmış eserler¹², yapılan çalışmalar¹³ ve sempozyumlar¹⁴ müellif hakkında elde ettiğimiz bilgileri değerlendirme hususunda kaynaklık etmiştir. Ayrıca müellifin birçok eserinde de onun hakkında bilgiler bulunmuştur.

İkinci bölümde, ekseriyetle **Eserde Kullanılan Kaynaklar**¹⁵ başlığı altında isimleri verilen kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu yüzden burada bu kaynakların isimlerini tekrar verme gereği duyulmadı. İlgili bölümde de görüleceği üzere Saçaklızâde'nin en fazla faydalandığı kaynaklar olan Mekkî b. Ebî Tâlib'in (ö. 437 h.) *er-Ri'âye*'si¹⁶ ve Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1114 h.) *el-Minehü'l-Fikriyye*'si¹⁷ bizim çalışmamızın da ana kaynaklarını oluşturmuştur.

Hayatı incelenirken hocaları ve talebeleri için ayrı başlıklar açılmış ve bunlardan ön plana çıkanları araştırılmıştır. Hocaları hakkında yaptığımız araştırmalar onun seyahatlerini ve hocalarından öğrendiği ilimleri tespit etmeye yardımcı olmuştur. Ayrıca eserlerinde hocalarının izleri de gözlemlenmiştir. Talebeleriyle ilgili araştırmalarımız onun talebeleri üzerindeki etkisini ve aynı zamanda talebelerinin onun eserleri üzerine yaptığı çalışmaları göz önüne sermiştir.

Eserleri değerlendirilirken de ilk başta daha önce de belirtildiği gibi ana kaynaklardaki bilgiler taranmış, daha sonra günümüzde yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Tüm bunların yanında yazmalar.gov.tr. İnternet adresinden kütüphanelerimizde onun adına kayıtlı eserler bulunmuştur. İnternet sitesinden eserlerin tespitinde sadece eserlerin katalog bilgilerine bakmakla sınırlı kalınmamış, aynı zamanda mikrofilm görüntüleri mevcut olan eserlerin görüntülerine ulaşılarak katalog

¹¹ Cemil Cahit GÜZELBEY, **Gaziantep Evliyaları**, İslâmî Hizmetler Vakfı Yay., Gaziantep, 1990.

¹² Recep DİKİCİ, **Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Alimler**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2014; Osman SANDALOĞLU, **Maraş'ta Saçaklızâdeler ve Eski Maraş Âlimleri**, haz. Yaşar ALPARSLAN, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2009.

¹³ Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî, **Takrîrü'l-Kavânîn el-Mütedâvile min 'İlmi'l-Münâzara**, Haz. Yusuf TÜRKER, İz ofset, Kahramanmaraş, 2017. (Yüksek lisans tezi)

¹⁴ **1. Kahramanmaraş Sempozyumu**, Düzey Matbaası, İstanbul, 2005; **Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu**, Dergâh ofset, Kahramanmaraş, 2013.

¹⁵ Tez, s. 47.

¹⁶ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, **er-Ri'âye li-Tecvîdî'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve**, tah. Ahmed Hasan Ferhat, üçüncü baskı, Dâru 'Ammâr, Amman-Ürdün, 1996.

¹⁷ Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, **el-Minehü'l-Fikriyye fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, tah. 'Usâme 'Atâyâ, ikinci baskı, Dârü'l-Ğavsânî, Dımaşk, 2012.

bilgisi ile eserdeki bilgilerin uyuşup uyuşmadığı da kontrol edilmiştir. Özellikle site üzerinde yapılan taramalarda daha önce ismine rastlanmayan birtakım eserleri de gün yüzüne çıkarmıştır. Ayrıca eserlerinin şimdiye kadar bahsi geçmeyen farklı yazma nüshalarına da ulaşılmıştır.

Önsözde belirtildiği gibi Saçaklızâde herhangi bir konuda ilk başta faydalandığı kaynaklardaki bilgileri nakletmiş, daha sonra varsa kendi görüşlerini ifade etmiştir. Tezde ilk başta başkalarından naklettiği bölümler ilgili eserlerle birlikte incelenmiş, daha sonra onun konuyla ilgili –varsa- görüşleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Müellifin kendinden bir şey katmayıp sadece konu ile ilgili önceki kaynaklarda yer alan bilgileri aktardığı bölümler üzerinde fazla durulmamış, daha çok kendi fikirlerini ön plana çıkardığı bölümler irdelenmiştir.

Saçaklızâde eserde daha çok Âsım kırâatı Hafs rivayetini ön planda tutmuştur. Örneğin çalışmamız incelenirken de görüleceği üzere sekte¹⁸ bahsinde yalnızca Hafs rivâyetinde sekte yapılan 4 yeri almış diğer imamların okuyuşlarına yer vermemiştir. Buradan o dönemde Osmanlı'da Âsım kırâatı Hafs rivâyetinin ağırlıklı olarak okunduğu anlaşılmaktadır ki müellif de kıraat imamlarından bahsederken bölgelerinde ekseriyetle Asım kıraatı Hafs rivayetinin okunduğunu ve mushafların Asım kıraatı Hafs rivayetine göre yazıldığını belirtmiştir.¹⁹

Tezde zaman zaman bahsi geçen 10 kıraat imamı ve ravileri ile ilgili ayrı ayrı bilgi vermek yerine sonraki sayfada görüleceği üzere bir tablo üzerinde 10 kıraat imamının ve ravilerinin verilmesi uygun görülmüştür.

¹⁸ Bkz. Tez, s. 98.

¹⁹ Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, **Cühdü'l-Mukill**, tah. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, ikinci baskı, Dâru Ammar, Ürdün, 2008, s. 117.

ON KIRAAT İMAMI, RAVİLERİ VE RAVİLERİN TARİKLERİ			
2. TARİK	1. TARİK	RAVİLER	İMAMLAR
حلواني	ابونشيط	{ب} قالون	{ا} نافع
ازرق	اصبهاني	{ج} ورش	
ابن الحباب	ابوربيعة	{هـ} بزي	{د} ابن كثير
ابن شنبوذ	ابن مجاهد	{ز} قنبل	
ابن فرح	ابو الزعراء	{ط} دورهي	{ح} ابو عمرو
ابن جمهور	ابن جرير	{ي} سوسي	
داجوني	حلواني	{ل} هشام	{ك} ابن عامر
صوري	اخفش	{م} ابن ذكوان	
العليمي	يحيى بن آدم	{ص} ابوبكر الشعبة	{ن} عاصم
عمرو بن الصباح	عبيد بن الصباح	{ع} حفص	
	ادريس الحداد	{ض} خلف	{ف} حمزة
		{ق} خلاد	
سلمت ابن عاصم	محمد بن يحيى	{س} ابوالخارث	{ر} كسائي
ابوعثمان الضير	جعفر النصيبي	{ت} حفظ الدوري	
هبة الله	الفضل	{عي} عيسى بن وردان	{ج} ابوجعفر
ابوعمر والدوري	الهاشمي	{جم} سليمان بن جماز	
		{يس} رويس	{يع} يعقوب
الزيري	ابن وهب	{حه} روح	
	ابن ابي عمر	{سح} ابواسحق	خلف عاشر
		{سه} ادريس الحداد	

²⁰ Kırâat imamları, râvîleri ve tarîkleri için bkz. Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, **İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ati'l-Aşer**, tah. Şa'bân Muhammed İsmâîl, birinci baskı, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987, cilt 1, ss. 75-79.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED b. EBÎ BEKR EL-MAR'ÂŞÎ (SAÇAKLIZÂDE MEHMET EFENDİ)

Müellifin tam adı Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî olsa da Saçaklızâde Mehmet Efendi diye şöhret bulmuştur. Çalışmada ondan bahsederken daha çok Saçaklızâde ismi kullanılmıştır.

1.1. İsmi, Lakapları ve Nesebi: Adı Muhammet, babasının adı Ebu Bekir'dir.²¹ Lakaplarıyla birlikte kaynaklarda ismi şu şekillerde geçmektedir: Saçaklızâde Muhammed ibni Ebî Bekir (Maraşî)²²; Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, el-Ma'rûf bi-Saçaklızâde²³; Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, el-Ma'rûf bi-Saçaklızâde, es-Sûfî, el-Hanefî²⁴; Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî²⁵; Muhammed el-Mar'âşî, el-Med'uvv bi-Saçaklızâde²⁶; eş-Şeyh Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, eş-Şehîr bi-Saçaklızâde²⁷; Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, el-Mülekkab bi-Saçaklızâde²⁸; Muhammed el-Mar'âşî el-Mükennâ bi-Saçaklızâde²⁹. Yukarıdaki isimlere ve lakaplara bakıldığında ufak tefek farklılıklar olsa da “Mar'âşî” ve “Saçaklızâde” lakaplarının hepsinde ortak olduğu görülür. Bu iki lakabın ifade ettiği özel anlamlardan hareketle ayrı incelenmesi uygun bulunmuştur. Bunların dışında “es-Sûfî, eş-Şeyh, el-Hanefî” lakapları göze çarpmaktadır. “Sûfî” kelimesi aslı itibariyle Arapça olup “tasavvufa mensup, ilmi tasavvufla meşgul olan kişi” anlamlarına

²¹ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, Yayına hazırlayan: Nuri AKBAYAR, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, cilt 3, s. 1016; Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Yayına hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul, cilt 1, s. 434; Hayrüddin ez-Zirikli, **el-A'lâm Kâmûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Mütesrikîn**, 15. Baskı, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut-Lübnan, 2006, Cilt 6, s. 60; İsmail Paşa el-Bağdâdî, **Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin**, Dâru İhyâu't-Turâsü'l-Arabî, Beyrut-Lübnan; 1951, cilt 2, s. 322. Corci Zeydan, **Târîhu Âdâbi'l-Lügati'l-'Arabiyye**, Daru'l-Hilal, Kahire, cilt 3, s. 351.

²² Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 434.

²³ ez-Zirikli, **el-A'lâm**, cilt 6, s. 60.

²⁴ el-Bağdâdî, **Hediyyetü'l-Ârifin**, cilt 2, s. 322.

²⁵ Zeydan, **Târîhu Âdâb**, cilt 3, s. 351.

²⁶ Muhammet b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, **Takrîrü'l-Kavânîni'l-Mütedâvile min 'İlmi'l-Münâzara**, 1138 (h.), s. 2; Muhammet b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, **Tertîbü'l-Ulûm**, haz.-tah. Muhammet b. İsmail es-Seyyid Ahmet, 1. Baskı, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut-Lübnan, 1988, s. 79.

²⁷ el-Mar'âşî, **Tertîbü'l-Ulûm**, s. 3.

²⁸ Muhammet b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, **Cühdü'l-Mukill**, haz.-tah. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, ikinci baskı, Dâru Ammar, Ürdün, 2008, s. 11.

²⁹ Muhammet b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, **Tehzîbü'l-Kırâât**, haz.-tah., Hâlid Abdüsselâm Berekât, Dâru'l-Ğavsânî, 1. baskı, Dımaşk, Suriye, 2012, sayfa 71. (Naşirin girişinde Saçaklızâde'nin, kitabın mukaddimesinde kendini bu şekilde isimlendirdiği belirtilmektedir.)

gelmektedir.³⁰ Saçaklızâde'nin tasavvuf ehli bir kişi olduğu, İmam Nablûsî'den tasavvuf ilmi tahsil ettiği ve icazet aldığı bilinmektedir.³¹ Bu husus eğitimi ve hocaları başlığı altında incelenmeye çalışılmıştır. Şeyh kelimesi her ne kadar dilimizde ekseriyetle “ilm-i tasavvufu irşad ve talimle uğraşan kimse”³² anlamlarında kullanılsa da burada maksat bu değildir. Kelimenin Arapçadaki “ilimde, fazilette veya yöneticilikte önemli bir yere sahip kişi”³³ anlamından dolayı Saçaklızâde hakkında bu lakap kullanılmıştır. Hanefî kelimesi bağlı bulunduğu mezhebi ifade eder. Nitekim Hayrüddin ez-Zirikli onu Hanefî mezhebinde “fakîh” yani fıkıh alimi olarak niteler.³⁴

“Mar’aşî” nisbesi doğduğu şehre nispetle hemen hemen ondan bahseden tüm kaynaklarda kullanılmıştır. Burada Saçaklızâde'nin soyunun nereden geldiği hakkındaki tartışmalara da ışık tutmak maksadıyla onun doğduğu ve gençlik yıllarını geçirdiği Maraş şehrinin tarihi ve sosyal yapısı üzerinde biraz durmak gerekir. Maraş, tarih boyunca farklı devletlerin egemenliğine girmiş bir şehirdir: Hititler, Akad ve Sümerler, Asurlular, İranlılar, Makedonyalılar, Selefkiyanlar, Ermeniler, Romalılar, Bizanslılar, Araplar ve Türkler.³⁵ Maraş, Müslümanların eline geçtiği zaman da suğur³⁶ bölgesidir, sık sık el değiştirmiştir. Bugünkü yeri de Emevîlerin XIV. halifesi Mervan b. Muhammed (ö. 132/750)³⁷ tarafından inşa edilmiştir.³⁸ Bu yüzden Saçaklızâde'nin nesebi hakkında anlatılan ve Hz. Ömer zamanına kadar dayandırılan hikâyenin gerçek olma ihtimali zayıftır. Bununla ilgili anlatılan hikâye şu şekildedir: Rum papazlar meclisi üyesi iki Hıristiyan bilgin İslamiyet'i incelemek için Hz. Ömer döneminde Medine'ye gelmişler ve dinimizle ilgili araştırmaları sonucunda Müslüman olmuşlardır. Tekrar memleketlerine dönmek için yola çıktıklarında ise memleketlerine dönmekten çekinerek Maraş'a yerleşmişlerdir. Saçaklızâde de bu iki bilginin soyundan

³⁰ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, İkdâm matbaası, Dersââdet, 1317 (h.), cilt 2, s. 840.

³¹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 434.

³² Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, cilt 1, s. 792.

³³ Şevki Dayf ve diğerleri, **Mu'cemü'l-Vasîf**, 4. baskı, Mektebetü's-Şurûku'd-Düveliyeye, Kahire-Mısır, 2004, s. 502.

³⁴ ez-Zirikli, **el-A'lâm**, Cilt 6, s. 60

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Besim ATALAY, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1973, ss.8-42.

³⁶ Suğur: sınır, uç bölge.

³⁷ Mervan b. Muhammed hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan KURT, “Mervân II”, **DİA**, cilt 29, s. 227-229

³⁸ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 11-12 (Nâşirin girişi)

gelmektedir.³⁹ Yukarıda da belirtildiği gibi Maraş Müslümanların eline geçtikten sonra da suğur bölgesidir. Sık sık el değişmiştir. Zaman zaman Müslüman varlığı tamamen kaybolmuştur. Dolayısıyla bu hadisenin gerçekleşme ihtimali çok düşüktür. Ayrıca tarihi kaynaklarda da böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Saçaklızâde lakabı hemen hemen ondan bahseden tüm kaynaklarda kullanılmıştır. İsmi ve lakaplarından bahsederken verilen bazı dipnotlarda da görüldüğü üzere kendisi de birçok eserinde ismini yazarken bu lakabı kullanmıştır. Dolayısıyla buradan Saçaklızâde isminin sonradan değil henüz o hayattayken onun hakkında kullanıldığı anlaşılmaktadır. İsmi söylenirken Saçaklızâde kelimesinden önce “el-ma’rûf, eş-şehîr, el-med’uvv, el-mülakkab, el-mükennâ” kelimeleri kullanılmıştır. el-ma’rûf, bilinen⁴⁰; eş-şehîr, meşhur olmuş, şöhet kazanmış, ünlenmiş⁴¹; el-med’uvv, isimli, çağrılı⁴²; el-mülakkab, lakaplı⁴³; el-mükennâ, künyeli, isimli⁴⁴ anlamlarına gelmektedir.

Saçaklızâde nisbesinin nereden geldiğine bakmadan önce kelimenin manası üzerinde durmak, bize bu nisbenin kime ait olduğunu tespit hususunda yardımcı olacaktır. Bu kelime saçaklı ve zâde kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş bir birleşik isimdir. Saçaklı kelimesi “püsküllü, süslü, saçı taranmayıp başının etrafından sarkan, giysisi her tarafından sarkan⁴⁵” anlamlarına gelmektedir. Zâde kelimesi ise Farsça bir sıfat olup “doğma, doğmuş⁴⁶” anlamındadır. Şemseddin Sâmî bu kelimeyi kişi kelimesiyle birlikte kullanarak (kişizâde) “asıl” anlamı vermenin yanlış bir kullanım olduğunu ifade eder.⁴⁷ Dolayısıyla bu kelime onun yaşadığı dönemde, “saçaklıdan doğmuş” anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin bu anlamı bize “saçaklızâde” lakabının nereden geldiği hakkında da bilgi verecektir.

Saçaklızâde ismi ile ilgili birçok rivayet aktarılsa da en yaygın olanı ve en fazla kabul göreni şu şekildedir: Saçaklızâde, bir gün ders verirken talebelerinden biri

³⁹ Bkz. http://sacaklizadevakfi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=26&Itemid=55 (erişim tarihi 12.09.2017)

⁴⁰ Şevki Dayf ve diğerleri, **Mu’cemü’l-Vasît**, s.595; Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, cilt 2, s. 1374.

⁴¹ Şevki Dayf ve diğerleri, **Mu’cemü’l-Vasît**, s. 498; Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, cilt 1, s. 792.

⁴² Şevki Dayf ve diğerleri, **Mu’cemü’l-Vasît**, s. 287; Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, cilt 2, s. 1314.

⁴³ Şevki Dayf ve diğerleri, **Mu’cemü’l-Vasît**, s. 733; Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, cilt 2, s. 1402.

⁴⁴ Şevki Dayf ve diğerleri, **Mu’cemü’l-Vasît**, s. 702; Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, cilt 2, s. 1397.

⁴⁵ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, cilt 2, s.818.

⁴⁶ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, cilt 1, s. 279.

⁴⁷ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, cilt 1, s. 279.

“Efendim, dersinize Hızır aleyhisselam geliyor.” deyince, o “Geliyor da bana niçin görünmüyor?” diye sorar. Talebe de bu hususu Hızır aleyhisselama arz eder. Hızır aleyhisselam “Hocanda dünya muhabbeti var. Süslü sarık takıyor.” buyurur. Bunun üzerine o, eski dokumalardan kesilen saçakların birkaç tanesini birleştirerek sarık yerine başına dolar ve dünya sevgisini kalbinden çıkarması için Allah’a yalvarır. Bir süre sonra sürekli olarak Hızır aleyhisselamla görüşmeye başlar. Başındaki sarığından dolayı da “saçaklı” diye meşhur olur.⁴⁸ Saçaklızâde’nin bu lakabı almasına sebep olan öğrencisinin de rivayetlere göre Cerîdîzâde Hasan Efendi olduğu kaydedilir.⁴⁹ Ancak saçaklı kelimesinin yanında zâde kelimesinin de kullanılmış olması bize bu ismin kendine değil de babasına ait olduğunu çağrıştırmaktadır. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere kendisi de bazı eserlerinin başında adını söylerken “Saçaklızâde” ismini kullanmıştır. Lakap doğrudan kendisine ait olsaydı “Saçaklızâde” değil “Saçaklı” tabirini kullanması uygun düşerdi. Nitekim “Saçaklızâde” tabiri hakkında aynı rivayet babası hakkında da anlatılmaktadır. Ne var ki ilgili anlatımda da Cerîdîzâde Hasan Efendi babasının talebesi olarak gösterilmiştir.⁵⁰ Dolayısıyla bu rivayet de -Cerîdîzâde Hasan Efendi’nin babasının talebesi olarak gösterilmesinden dolayı- doğru kabul edilemez. Sonuçta -“zâde” sıfatının “saçaklı” lakabıyla birlikte kendisi tarafından da eserlerinde kullanıldığından dolayı- kesin olarak söyleyeceğimiz şey bu lakabın kendisine ait değil babasına ait olduğudur.

1.2. Doğum Tarihi ve Yeri: Saçaklızâde’den bahseden kaynakların büyük çoğunluğunda doğum tarihi ile ilgili net bir bilgiye rastlanmamaktadır. Fındıklılı İsmet Efendi onun doğum tarihi ile ilgili olarak 1090 (hicri) senesini kaydeder.⁵¹ Saçaklızâde’nin eserlerindeki bazı açıklamalardan da yola çıkıldığında doğum tarihinin hicri 1070-1080 (miladi 1660-1670) yılları civarında olması muhtemeldir.⁵² Saçaklızâde’nin kendi ağzından hicri 1100 senesinde Halep’te Şabaniye medresesinde

⁴⁸ Recep DİKİCİ, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Alimler*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2014, s. 6.

⁴⁹ DİKİCİ, *Saçaklızâde ...* s. 10.

⁵⁰ Osman SANDALOĞLU, *Maraş’ta Saçaklızâdeler ve Eski Maraş Âlimleri*, haz. Yaşar ALPARSLAN, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2009, ss. 42-44.

⁵¹ Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü’s-Şekâik fî Hakki Ehli’l-Hakâik (Şekaiki Numaniyye ve Zeyilleri)*, neşre hazırlayan Abdülkadir ÖZCAN, Çağrı yay., İstanbul, 1989, cilt 5, s. 51.

⁵² Tahsin ÖZCAN, “Saçaklızâde Mehmed Efendi”, *DİA*, cilt 35, s. 368; Tahsin ÖZCAN, Maraşlı “Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri”, *1. Kahramanmaraş Sempozyumu*, Düzey Matbaası, İstanbul, 2005, cilt 1, s. 53.

ders vermeye başladığı⁵³ bilgisi değerlendirildiğinde doğum tarihinin 1090 olması -10 yaşında hem de memleketi dışında ders vermeye başlamış olacağından dolayı muhtemel görünmemektedir. Dolayısıyla doğum tarihi olarak 1660-1670 miladi yıllarının kabul edilmesi daha mantıklıdır.

Doğum tarihinde her ne kadar ihtilaf varsa da doğum yerinin Maraş olduğu hakkında tüm kaynaklar birleşir.⁵⁴ Saçaklızâde ilk eğitimini de memleketindeki âlimlerden almıştır.⁵⁵ Bu bilgiden hareketle Maraş'ın o zaman bir ilim merkezi olduğu sonucuna ulaşılabilir ki Osmanlı döneminde Maraş'ta 35 kadar medreseden bahsedilmektedir.⁵⁶

Saçaklızâde'nin yaşadığı dönemde Maraş hakkında Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si bize ışık tutar. Çünkü Evliya Çelebi Maraş'a hac yolculuğu esnasında uğramıştır. Kendisi hac yolculuğunun 1081 (h.) yılı Kadir gecesinde Ebâ Eyyub el-Ensârî hazretlerini ziyareti ve bu gece gördüğü bir rüya sonrasında başladığını belirtmiştir.⁵⁷ Bu tarih Saçaklızâde'nin doğduğunu tahmin ettiğimiz yıllara yakındır. Bu yüzden Evliya Çelebi'nin Maraş'a dair verdiği bilgiler bizim için önem taşımaktadır.

O zaman Maraş 42 mahalleden oluşmaktadır. Antep, Malatya, Niğde, Samsat ve Kars sancaklarının bağlı bulunduğu bir eyalettir. Kırk tane mekteb-i sıbyan vardır. Ancak buralarda bile şeyhü'l-kurrâlar vardır. Önde gelen medreseleri ise Medrese-i Beğdu, Medrese-i Taşlı, Medrese-i Yenicekal'a'dır. Uleması da zeki tabiatlıdır. Halkı gayet dost canlısıdır. Halkın dili Türkçedir ve çoğunluğu Türkmen'dir. Ayrıca Maraş kadim bir şehirdir ve Evliyaullahı çoktur.⁵⁸

1.3. Eğitimi ve Hocaları: Saçaklızâde'nin ilk tahsilini memleketindeki âlimlerden yaptığı belirtilmişti. Rivayete göre Saçaklızâde'nin babası Ebûbekir Efendi

⁵³ Muhammet b. Ebî Bekir el-Mar'aşî, *Haşiye 'alâ Şerhi'l-Mevlâ Hayâlî ve'l-Kul Ahmet 'ale'l-Akâidi'n-Nesefî*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, demirbaş no 38196, vr. 23-b.

⁵⁴ Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmanî*, cilt 3, s. 1016; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellfleri*, cilt 1, s. 434; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, cilt 6, s. 60; Fındıklı İsmet Efendi, *Şekâik*, cilt 5, s. 50; Ömer Nasuhi BİLMEN, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn*, Birinci baskı, Ravza yayınları, İstanbul, 2008, cilt 2, s. 714.

⁵⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellfleri*, cilt 1, s. 434

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar ASLANYÜREK, "Osmanlı Devleti'nde Maraş'ta Faaliyet Gösteren Medrese ve Buk'alar", *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*, Dergâh ofset, Kahramanmaraş, 2013, Cilt 3, ss. 353-366.

⁵⁷ Evliyâ Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Yücel DAĞLI - Seyit Ali KAHRAMAN - Robert DANKOFF, 1. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, cilt 9, s. 6.

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, cilt 9, s. 170-172.

Maraş'ta bir camide⁵⁹ imamdır. Aynı zamanda caminin bitişiğindeki medresede müderrislik yapmaktadır. Saçaklızâde'nin ilk hocası da babasıdır. Daha sonra memleketindeki başka âlimlerden ders almıştır. Bu bağlamda nakledilen bilgilerden hareketle ilk hocalarından birisinin kendisinden kıraat ve Kur'an ilimleri tahsil ettiği Hasan Maraşî olduğu söylenebilir.⁶⁰

İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Sivas'a giderek Tibyan tefsirinin yazarı Tefsîrî Mehmet Efendi'den ve Darende'ye gelerek Darendeli Hamza Efendi'den ders almıştır. Memleketine döndükten bir süre sonra Şam'a giderek Abdülgânî en-Nablûsî Hazretlerinden tefsir, hadis ve tasavvuf ilimlerini tahsil etmiştir. İcazet ve hilafet alarak Maraş'a dönmüştür.⁶¹

Bazı kaynaklar Saçaklızâde'nin İstanbul'a giderek dönemin Şeyhülislam'ı Debbağzâde'den de ders aldığını ifade eder.⁶² Ne var ki bu bilgi doğru değildir. Nitekim konu özelindeki her iki kaynak da Debbağzade'yi Tibyan tefsirinin müellifi olarak göstermektedir. Bilgideki yanlışlık da bu karışıklıktan kaynaklanmaktadır.⁶³ Ayrıca onun İstanbul'a gittiğine dair elimizde somut hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Sadece *Sicill-i Osmanî*'de kabrinin Üsküdar'da olduğu belirtilir.⁶⁴ Ancak bu görüş kabul görmemiştir. Bu mesele ölümü başlığı altında daha ayrıntılı incelenecektir.

1.3.1. Hocaları:

1.3.1.1.Hasan el-Mar'aşî: Kaynaklarda hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Saçaklızâde'nin kendisinden kırâat okuduğu rivayet edilmektedir. Kırâatının açık ve kolay olduğu, tekellüften uzak olduğu ve Arabî bir tarzda Kur'an okuduğu bildirilmektedir. Kendisi de kırâatı Abdülbâkî ed-Dımaşkî'den okumuştur.⁶⁵

⁵⁹ Bu caminin İmam Hüseyin Camii olduğu rivayet edilir. Bkz.SANDALOĞLU, **Maraş'ta Saçaklızâdeler** ..., s. 48.

⁶⁰ el-Maraşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 17 (Nâşirin girişi); Muhammet b. Ebî Bekr el-Mar'aşî, **Tertîbü'l-Ulûm**, çev. Zekeriya PAK, M. Akif ÖZDOĞAN, Ukde yay. Kahramanmaraş, 2009, s. 39. (Yaşar ALPARSLAN'ın takdimi)

⁶¹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri.**, cilt 1, s. 434; Fındıklılı İsmet Efendi, **Şekâik.**, cilt 5, s. 51.

⁶² el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 16 (Nâşirin girişi); el-Mar'aşî, **Tehzîbü'l-Kırât**, s. 75 (Nâşirin Girişi)

⁶³ ÖZCAN, "Saçaklızâde ...", **DİA**, cilt 35, s. 368; ÖZCAN, "Maraşlı Bir Osmanlı ...", cilt 1, s. 54. Bazı kaynaklar Tibyan tefsirinin müellifi olarak da Debbağzâde'yi göstermektedir ki bu bilgi de doğru değildir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan İYİBİLGİN, **Ayıntâbî'nin Tercüme-i Tibyan Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi**, Basılmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 2008, ss. 16-20.

⁶⁴ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, cilt 3, s. 1016.

⁶⁵ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 17 (Nâşirin girişi).

1.3.1.2.Tefsîrî Mehmet Efendi: Adı Muhammed b. Hamza el-‘Ayıntâbî el-Hanefî’dir.⁶⁶ Kaynaklarda doğum tarihine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayıntâbî Mehmed Efendi, daha çok tefsirle meşgul olması nedeniyle “Tefsîrî Efendi,” “Tefsîrî Mehmed Efendi” ve “Muhammed et-Tefsîrî” isimleriyle meşhur olmuştur.⁶⁷

Muhammed b. Hamza Antep ilinde doğmuştur. 20 yaşında Sivas’a gitmiştir. 40 yıl çeşitli yerlerde değerli hocalardan dersler almıştır. Daima tefsir ilmi ile meşgul olması nedeniyle özellikle bu ilimde meşhur olmuştur.⁶⁸

Temel ilimleri memleketinde tahsil ettikten sonra Âmid, Trablusşam, Dımaşk ve Kahire gibi şehirlerde bulunmuştur. Aklî ilimleri Ali b. Muhammed el-Gûrânî ve Zeynelâbidîn b. Muhyiddin el-Gûrânî’den tahsil etmiştir. Nûreddin eş-Şebrâmellisî gibi hocalardan tefsir ve hadis okumuş ayrıca Sivas’ta müftülük de yapmıştır. Saçaklızâde Mehmet Efendi’nin hocaları arasında zikrettiğimiz Darendeli Hamza Efendi de onun talebeleri arasındadır.⁶⁹

Ayıntâbî Mehmed Efendi, ulemâ arasında sözü dinlenen, âlim, sâlih ve fazıl bir zâttı. Hanefi mezhebine ve Nakşibendî tarikatına mensuptu. Misafirlerine ikramda gâyet cömert idi. Talebesinden birini ders için bir yere gönderse harcırahını verirdi. Ramazanda talebesini iki kısma ayırarak evinde her gece bir kısmına iftar ettirirdi. Câmide itikâfa girmiş olan talebesini doyurmak gibi güzel adetleri vardı.⁷⁰

Mehmed Efendi hicri 1111 (m. 1699) senesinde Sivas’ta vefat etmiştir.⁷¹ Kabri Sivas’tadır.

Mehmed Efendi *Tibyan* tefsiri ile meşhur olmuştur. Bunun dışındaki eserleri ise şunlardır:

Hâşiyetü Envârı ’t-Tenzil li ’l-Beyzâvî,

Hâşiye alâ Şerhi Hâşiyeti ’l-Hayâlî li ’l-Akâidi ’n-Neseffî,

Hâşiye alâ Hâşiyeti Mir Ebü ’l-Feth,

Hâşiye alâ Zadü ’l-Mütezevvicîn fi Şerh Zuhru ’l-Müteehhilîn,

⁶⁶ el-Bağdâdî, **Hediyyetü’l-‘Ârifîn** , cilt 2, s. 307.

⁶⁷ İYİBİLGİN, **a.g.e.** s. 17.

⁶⁸ İYİBİLGİN, **a.g.e.** s. 17.

⁶⁹ Recep ARPA, “Tibyan Tefsiri” **DİA**, cilt 41, s. 127.

⁷⁰ Recep Arpa, **Ayıntâbî Mehmed Efendi’nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı Toplumundaki Yorum Değeri**, Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Bursa, 2005, s. 20.

⁷¹ el-Bağdâdî, **Hediyyetü’l-‘Ârifîn**, cilt 2, s. 307.

*Hâşîye alâ Hâşîyeti's-Seyyid alâ Şerh Muhtasaru İbn Hâcib, Risâle fî'l-Mantık*⁷²

1.3.1.3.Darendeli Hamza Efendi: Darendeli Hamza Efendi'nin doğum yeri ve doğum tarihine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak Darende'de doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Hamza Efendi 1105 h. (1694 m.) tarihinde Darende'de vefat etmiştir. Mezarı Malatya'nın Darende ilçesinde Hüseyin Paşa Hamamı'nın arkasındaki Beşir Tarlası denilen yerdedir. Ancak mezarı kaybolmuştur.⁷³

Hamza Efendi hayatını ilme ve tedris faaliyetine adanmıştır. Saçaklızâde'nin dışında Darende, İstanbul ve Kayseri'de birçok âlim yetiştirmiştir. İstanbul'da Kazasker Hayrullah Efendi'nin ecdadı Gelenbevî, Kayseri'de Atik Deli Âlim Efendi, Darende'de Beşir Paşa, İsa Beyzâde Mehmet Efendi onun meşhur talebelerinden bazısıdır. Darende'de Hüseyin Paşa Hamamı'nın yakınında Hatuniye adlı bir medrese yaptırmış, kış mevsiminde bu medresede ders vermiştir. Yaz mevsiminde ise Gerimter'e⁷⁴ yaya iki saat mesafede bulunan Sarıçiçek adındaki dağda inşa ettirdiği medresede müderrislik faaliyetlerine devam etmiştir.⁷⁵ Yazlık-kışlık ikamet etme geleneği Darende'de çok yaygındır. Hâlâ şehir merkezinde devam etmektedir. İnsanlar kış mevsiminde şehir merkezindeki evlerinde otururken yaz mevsiminde nispeten ilçe merkezine göre serin olan –ikinci bir evlerinin bulunduğu- kenar mahallelere ya da yakın köylere gitmektedirler.

Hamza Efendi; tefsir, fıkıh ve kelim üzerine eserler vermiştir. Muhtelif kütüphanelerde onun yazma eserleri mevcuttur. Eserleri şunlardır:

Mukantarât,

Hâşîyetün alâ Hâşîyeti'l-İsâm alâ Fevâid- Ziyâiyye,

Hâşîyeti alâ Tefsîr-i Sûreti'n-Nebe,

Risâletün fî Beyânillâhi Teâlâ "Vâhidün..."

Risâletün fî Kavli'l-İmâmi'-A'zam fî'l-Fıkhi'l-Ekber,

Risâletü Bey'u Şirâ',

⁷² Eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. ARPA, **Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin ...** , ss. 24-26.

⁷³ Ahmet AKGÜNDÜZ, Said ÖZTÜRK, Yaşar BAŞ, **Darendeli Tarihi**, 1. baskı, es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Somuncubaba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 795.

⁷⁴ Burası bugün Darende-Malatya kara yolu üzerinde yer alan Darende'ye 15 km mesafedeki Balaban kasabasıdır.

⁷⁵ AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, BAŞ, **Darendeli Tarihi** , s. 796.

Miftâh-ı Rûznâme,
Risâletün fi'l-Mu'âmeletü's-Şer'iyye,
Risâle-i Âdâb,
Kitâbü'l-Asfiyâ,
Dîvân-ı Hamza,
Tecvîd-i Edâiyye,
Şerhün alâ Dibâceti'l-Halebî,
*Kitâbü'l-Mezâhib fi'l-İsta'reti'l-Mukniyye*⁷⁶

Risâletü Bey'u Şirâ', alışverişe dair dini hükümleri içeren bir eserdir. Eser *Alış Veriş Kitabı* adı altında Vedat Ali TOK tarafından yayınlanmıştır.⁷⁷ Eserin Müftü İsmail b. Osman b. Ebûbekir b. Yusuf Niyazî tarafından şerh edilmiş matbu bir nüshası Darende'de Şeyh Hamid-i Velî Kütüphanesi'nde 1017 numarada bulunmaktadır.

Miftâh-ı Rûznâme, namaz vakitleri ayın halleri ve zaman ayarlarını gösteren cetvellere müteşekkil bir risaledir.⁷⁸

Bizim için en önemli eseri *Tecvîd-i Edâiyye'dir*. Eser tecvid ilmine dair yazılmış matbu nüshaları da bulunan bir eserdir.⁷⁹ Cühdü'l-Mukill ile benzer yönleri vardır. Bu husus ikinci bölümde yeri geldikçe ele alınacaktır.

1.3.1.4. Abdülgânî en-Nablûsî: Tam adı Abddülganî b. İsmail b. Abdülganî b. İsmail b. Ahmed b. İbrahim en-Nablûsî ed-Dımaşkî el-Hanefî es-Sûfî en-Nakşîbendî el-Kâdirî'dir.⁸⁰ 1050 (h.) (m. 1641) yılında Şam'da doğdu ve 1143 (h.) (m. 1731) yılında yine Şam'da vefat etti.⁸¹

“Köklü bir ulemâ ailesine mensuptur. Dedelerinden İbrâhim b. İsmâil, Kudüs'ten Nablus'a göç ederek bir süre burada kaldıktan sonra Dımaşk'a geldiğinden aile Nablusî nisbesiyle anılmıştır. Babası tanınmış bir âlimdir. Nablusî on iki yaşında kaybettiği babasından, ayrıca Necmeddin el-Gazzî, Nakîbüleşraf İbn Hamza, Ali ed-

⁷⁶ Eserleri için: AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, BAŞ, **Darende Tarihi**, ss.796-797.

⁷⁷ Darendeli Müderris Hamza Efendi, **Alış Veriş Kitabı**, haz. Vedat Ali TOK, 2. baskı, Nasihat yay. , Ankara, 2008.

⁷⁸ AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, BAŞ, **Darende Tarihi** , s. 796.

⁷⁹ Eserin matbu bir nüshası Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 14931 numarayla kayıtlı içinde Dürrü'l-Yetîm, Beyân-ı Cühdü'l-Mukill, Karabaş Tecvidi gibi eserlerin de bulunduğu kitapta 32-58. sayfalar arasında yer almaktadır.

⁸⁰ el-Bağdâdî, **Hediyyetü'l-Ârifîn**, cilt 1, s. 590; Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali el-Murâdî, **Silkü'd-Dürer fi E'yânî'l-Karnî's-Sânî 'Aşer**, 3. baskı, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut-Lübnan, 1988, cilt 3, s. 30.

⁸¹ el-Bağdâdî, **Hediyyetü'l-Ârifîn** , cilt 1, s. 590.

Dâğıstânî, Ahmed b. Muhammed el-Kalaî, İbrâhim b. Mansûr el-Fettâl, Abdûlbâkî b. Abdûlbâkî el-Ba'î, Kemâleddin Muhammed b. Yahyâ el-Faradî, Muhammed b. Ahmed el-Üstüvânî, Nûreddin Ali b. Ali eş-Şebrâmellisî gibi âlimlerden ders aldı. Yirmi yaşlarında iken Emeviyye Camii'nde ders vermeye başladı. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İbn Seb'in ve Afîfüddin et-Tilimsânî'nin eserlerini bu dönemde okudu."⁸²

Abdülganî en-Nablûsî 5 yaşında hafız olmuştur. Gençliğinde hadis ve fıkıh eğitimi almıştır. Kâdirî şeyhi Abdürrezzâk b. Şerefeddin el-Geylânî'ye intisap etmiştir. Ebû Said el-Belhî'den de Nakşibendiyye hırkası giymiştir.⁸³

300 kadar eseri vardır. Eserlerinin büyük çoğunluğu tasavvufa dairdir. O, tasavvufçu kişiliğinin yanında fâkih, kelamcı, tefsirci, tarihçi, şair ve edip olarak da bilinir.⁸⁴ Astronomi, coğrafya, mûsikî ve tıp gibi konularda da eserleri vardır.⁸⁵

1.4. Talebeleri: Saçaklızâde çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Bunlardan öne çıkanları şunlardır: Hüseyin b. Haydar Bertizî el-Maraşî, Abdurrahman b. Ali 'Ayıntâbî, Muhammed b. Ömer Darendevî, Ceridizâde Hasan Efendi.⁸⁶

1.4.1.Hüseyin b. Haydar Bertizî el-Mar'aşî:1176 h. (m. 1762-1763) senesinde vefat etmiştir. *Câmi'ul-Kunûz ve Nefâisü't-Takrîr fî Şerhi Takrîrû'l-Kavânîn* adlı eseri vardır.⁸⁷ Ayrıca Saçaklızâde'nin *Takrîrû'l-Kavânîn* adlı eserini de şerh etmiştir.⁸⁸

1.4.2.Abdurrahman b. Ali 'Ayıntâbî: Tam adı Abdurrahman b. Ali el-'Ayıntâbî er-Rûmî el-Hanefî'dir. Lakabı Hâkî'dir. 1168 h. (m. 1754-1755) tarihinden sonra vefat etmiştir. *Sûğu'l-Meâl fî Şerhi Nazmi'l-Âl* isimli bir eseri vardır.⁸⁹ Saçaklızâde'nin *Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî ve Kavl-i Ahmed* isimli, müsvedde olan hâşiyesini ona tahrir ettirdiği belirtilir. 'Ayıntâbî bu eseri tahrir edip Saçaklızâde'ye arz etmiş, Saçaklızâde de bunu beğenmiştir.⁹⁰

⁸² Ahmet Özel, "NABLUSÎ, Abdülganî b. İsmâil", *DİA*, cilt 32, s. 268.

⁸³ Zeliha ÖTELEŞ, *Abdülganî En-Nâblusî Şerhi Bağlamında İbnü'l-Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'sinde Seyr u Sülûk*, doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, İstanbul 2014, ss. 117.

⁸⁴ ÖZEL, , "NABLUSÎ", *DİA*, cilt 32, s. 28.

⁸⁵ ÖTELEŞ, *Abdülganî En-Nâblusî...*, s. 119.

⁸⁶ DİKİCİ, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Alimler* ,ss. 9-10.

⁸⁷ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn* , cilt 1, s. 327.

⁸⁸ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 21 (Nâşirin girişi).

⁸⁹ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn* , cilt 1, s. 553.

⁹⁰ ÖZCAN, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade ...", cilt 1, s. 55. el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 21 (Nâşirin girişi).

1.4.3.Muhammed b. Ömer Darendeî: Tam adı Muhammed b. Ömer b. Osman ed-Dârendî er-Rûmî el-Hanefî'dir.⁹¹ Adından da anlaşılacağı üzere babasının adı Ömer, dedesinin adı Osman'dır. Fazilet sahibi bir kişidir. 1152 h. (m. 1739-1740) senesinde vefat etmiştir.⁹² Bursalı Mehmet Tahir Bey onun *Şerhu Hüseyiniyye, Şerhu Mesâilü Sülûsü bi'l-Hey'âti ve'l-Fıkh, Ta'likât 'alâ Ba'zî'l-Mevâzii li'l-Kâdî* isimli eserlerinden bahseder.⁹³ Ancak eserlerinin sayısının daha fazla olduğu belirtilir. Bahsedilen iki eserinin dışında çoğu makale büyüklüğünde olan 20'nin üzerinde eseri vardır.⁹⁴ Bu eserler şunlardır:

Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-Hüseyiniyye,
Tefsîri Sûreti Tâhâ ale'l-Kâdî Beyzâvî,
Risâletü fî Eczâi'l-Kaziyye,
Risâletün fî Ademi'l-Cevâzi fî Ezâi Etfâli'l-Müşrikîn,
Risâletün fî İmkânî'l-'Âmm ve't-Telâzum 'alâ Takdîri'n-Niseb,
Risâletün fî İzâh Kavli Ebî Hanîfe,
Risâletün fî Tefrika Beyne Mezhebi'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn fî'l-Kaziyye ve't-Tasdîk,
Risâletün fî Bahsi'n-Nisbeti Beyne Nâkızı'l-Mübâyineyn,
Risâletün fî Mebhasi'l-Vâsıta,
Risâletün fî Tahkîki'l-İstisnâi fî Kavlihî Teâlâ fî Sûreti Tâhâ,
Risâletün fî Tefsîri Beyzâvî Kavlihî "Kâlû Rabbenâ Âmenâ...",
Risâletün fî Tefsîri Beyzâvî Kavlihî "Mâ Enzelnâ 'aleyke'l-Kur'âne li-Teşkâ",
Risâletün fî Beyânî Kavli's-Seyyid fî Tarîkati'l-İmkânî 'Âmm,
Risâletün fî Hall-i Müşkilâtın Mesâilî's-Selâse Ma'a Telâtumi Emvâci'l-Mesâib,
Risâletün fî Tefsîri'l-Keşşâf 'alâ Kavlihî Te'âlâ "ve İze'l-Mev'ûdet Suilet, bi-Eyyi Zenbin Kutilet"
Risâletün fî Halli Müşkilâti Ba'zî Mevâzi min Mebâhisi't-Ta'rîf,
Mes'eletü Rub'i'l-Müftetirât,
Risâletün fî Tafsilî mâ Hasale mine's-Suâl ve'l-Cevâb,
Mîzânü'l-Feth 'alâ Hanifeti'l-Âdâb,

⁹¹ el-Bağdâdî, **Hediyyetü'l-Ârifîn**, cilt 2, s. 324.

⁹² Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 399.

⁹³ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 399.

⁹⁴ AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, BAŞ, **Darende Tarihi**, s. 798.

Hâşiyetü Şerhi Muhtasari 'l-Müntehâ li 'l-Kâdî,
*Hâşiyetü 'l-Miftâh.*⁹⁵

1.5. Vefat Tarihi ve Yeri: Saçaklızâde'nin vefat tarihi ve yeri hakkında ilgili kaynaklarda tutarlı bilgiler bulunmamaktadır. Vefat ettiği yer hakkında kaynaklarda 3 yerin ismi geçmektedir. *Sicill-i Osmânî*'de onun mezarının Üsküdar'da olduğu bilgisi vardır.⁹⁶ Ancak bu görüş kabul görmemiştir. Hatta Bursalı Mehmet Tahir Bey *Sicill-i Osmânî*'de mezarının Üsküdar'da olduğunun belirtilmesinin zühul (dalgınlıkla yapılan yanlışlık) eseri olduğunu, Saçaklızâde'nin mezarının Maraş'ın kible tarafındaki mezarlıkta olduğunu belirtir.⁹⁷ Fındıklılı İsmet Efendi de Bursalı Mehmet Tahir Bey'le aynı görüştedir. Yani mezarının Maraş'ta olduğunu belirtmektedir.⁹⁸ Her ne kadar mezarının Maraş'ta olduğu görüşü ağır bassa da bu bilgi de kesin bilgi değildir. Besim ATALAY vefat yeri hakkında ilginç bir rivayet nakleder. Saçaklızâde, ara sıra Antep ve Kilis taraflarında gezmeye gidermiş. Bir gün yine böyle bir gezi esnasında vefat etmiştir. Antepliler cenazeyi Antep'e defnetmek, Kilisliler ise Kilis'e defnetmek istemişler; iş münakaşaya dönüşmüştür. Ancak Antepliler daha kuvvetli gelip cenazeyi Antep'e defnetmişlerdir.⁹⁹ *Gaziantep Evliyalari*'nda bu rivayetin farklı bir şekli paylaşılır. Burada anlatılanlara göre Saçaklızâde Antep ile Maraş arasında vefat etmiştir. Maraşlılar cenazeyi Maraş'a, Antepliler de Antep'e götürmek istemişler, çıkan ihtilafı dostane çözmek için ise vefat ettiği yerin Antep ile Maraş arasındaki mesafesini ölçmeye karar vermişlerdir. Sonuçta Antep yakın çıkınca da cenazeyi Antep'e defnetmeye karar kılmışlardır.¹⁰⁰

Cemil Cahit GÜZELBEY, Saçaklızâde'nin türbesinin Gaziantep'te olduğunu ve kendisinin de zaman zaman türbeyi ziyaret ettiğini belirterek bizimle şu bilgileri paylaşır:

“Türbesi eskiden tamamıyla mezarlıklarla kaplı iken bugün iskan sahasına girerek evlerle dolan ve kendi adıyla anılan tepenin kuzey yamacındaydı. Saçaklı henüz evler yapılıp yollar açılmadan ve bir mezarlık harabesi halinde iken Şakir Sabri

⁹⁵ Bkz. AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, BAŞ, **Darende Tarihi**, ss. 798-800.

⁹⁶ Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmânî*, cilt 3, s. 1016.

⁹⁷ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 434.

⁹⁸ Fındıklılı İsmet Efendi, **Şekâik**, cilt 5, s. 51.

⁹⁹ Besim ATALAY, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s. 132.

¹⁰⁰ Cemil Cahit GÜZELBEY, **Gaziantep Evliyalari**, İslâmî Hizmetler Vakfı Yay., Gaziantep, 1990, s. 81.

YENER’le gidip görmüştük. Son olarak da 1963 yılı sonbaharında Hulusi YETKİN’le geldik. Burada az aralıkla bir mağara ile bir kulübe vardı.”

“Mağaranın kapısı kuzeye açılır, yedi sekiz basım kayadan oyma merdivenle inilir. İçeride tam karşıda bir mihrap vardır. Mihrabın sağında Lâ ilâhe illallâh Muhammedun Resûlullah, solunda Abdülkadir Geylânî yazılıdır. Sağ duvarda Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali kelimeleri kazılmıştır. Saçaklı’nın ibadet yeri olduğu söylenen bu mağara halen Saçaklı Mahallesi Ayni Bedrettin Caddesi 29 numaralı evin içinde bulunmaktadır. Türbe ise aynı caddede Hüseyin KARGIN’a ait 28 numaralı evde kayadan oyma bir odacığın güney duvarı arasında iken çevresine ev yapıldığı sırada taşla örülen bir duvarın arka ve içinde kalmıştır.”¹⁰¹ Bu bilgiler değerlendirildiğinde mezarının Gaziantep’te olma ihtimali daha kuvvetli görünmektedir.

Bu rivayetlerin dışında onun irşad amacıyla Kilis’e giderken Gaziantep yakınlarında vefat edip şehrin Saçaklıtepesi denilen mevkiine defnedildiği de kaydedilmektedir.¹⁰²

Saçaklızâde’nin vefat tarihi hakkında da kaynaklarda ihtilaf vardır. Bursalı Mehmet Tahir Bey “eş-Şeyh Saçaklı” ve “Saçaklızâde dünyadan bekâya irtihal etti” sözlerinin delaleti olan¹⁰³ 1145 h. (1732 m.) tarihinde vefat ettiğini söyler.¹⁰⁴ Hayruddin ez-Zirikli de Bursalı Mehmet Tahir Bey’le aynı görüştedir.¹⁰⁵ Fındıklılı İsmet Efendi de vefat tarihi için 1145 h. yılını verir ve “eş-Şeyh Saçaklı” ve “Tâcu’l-Mürşidîn” terkiplerini delil olarak gösterir.¹⁰⁶ Mehmet Süreyya vefat tarihi için 1155 h. (1742 m.) tarihini aktarır.¹⁰⁷ Bağdatlı İsmail Paşa 1150 h. (1737 m.) tarihini,¹⁰⁸ Corci Zeydan da 1154 h. (1741 m.) tarihini¹⁰⁹ ölüm tarihi olarak verir. Vefat tarihi ile alakalı en farklı tarih 1809 miladi yılı sonrasıdır.¹¹⁰ Saçaklızâde Vakfı buna Saçaklızâde’nin bir icazetnâmesinde geçen 1809 tarihini delil olarak gösterir. Bu son tarih ayrı tutulduğunda vefat tarihi olarak verilen tarihler birbirinden çok uzak değildir. Görüşlerin ekseriyetini

¹⁰¹ GÜZELBEY, *Gaziantep Evliyalari*, s. 77.

¹⁰² ÖZCAN, “Saçaklızâde ...” *DİA*, cilt 35, s. 368

¹⁰³ Ebced hesabı için bkz. Mustafa UZUN, “Ebced”, *DİA*, cilt 10, ss. 68-70

¹⁰⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 434.

¹⁰⁵ ez-Zirikli, *el-A’lâm*, cilt 6, s. 60.

¹⁰⁶ Fındıklılı İsmet Efendi, *Şekâik*, cilt 5, s. 51.

¹⁰⁷ Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmânî*, cilt 3, s. 1016.

¹⁰⁸ el-Bağdâdî, *Hediyyetü’l-Ârifin*, cilt 2, s. 322.

¹⁰⁹ Zeydan, *Târîhü’l-Âdâb*, cilt 3, s. 351.

¹¹⁰ http://sacaklizadevakfi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=26&Itemid=55 (erişim tarihi 30.10.2017)

1145 h. tarihi oluşturmaktadır. Dolayısıyla vefat tarihi için 1145 h. (1732 m.) tarihini kabul etmek yerinde olacaktır.

1.6. Eserleri: Bursalı Mehmet Tahir Saçaklızâde Mehmet Efendi'nin otuz eserinden bahseder.¹¹¹ Çalışmamıza konu olan *Cühdü'l-Mukill* adlı eserin tahkikini yapan Sâlim Kaddûrî el-Hamed ise eserlerinin sayısını altmış beşe çıkarır.¹¹² Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalarda eserlerinin sayısının daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Biz de yaptığımız kaynak ve katalog taramaları neticesinde aşağıdaki eserlerine rastladık.

Saçaklızâde Mehmet Efendi kıraat ve tecvid ilminin yanında tefsir, fıkıh, tasavvuf ve ahlak, mantık, felsefe, kelam, münazara gibi birçok alanda eser vermiştir. Bunların yanında özellikle eğitim ve ilimler tasnifi alanındaki eserleri oldukça dikkat çekmiştir. Ayrıca o, iyi bir ediptir. Arapça ve Türkçe şiirler yazmıştır. Çalışmamızda eserleri konularına göre tasnif etmeden verilmiştir. Ancak kıraat ve tecvid ilmine dair eserlerinin ayrı bir başlık altında ve ayrıntılı olarak incelenmesi uygun görülmüştür. Tespit edilen eserleri şunlardır:

*'Andelîb mine'l-Âdâb:*¹¹³ Salim Kaddûrî el-Hamed eserin yazma bir nüshasının Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye¹¹⁴, de 3965 numarada kayıtlı olduğunu belirtir.¹¹⁵ Yazma Eserler Kurumu kataloğundan yaptığımız taramalarda Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde 3232/5 numarada aynı adla kayıtlı bir esere rastlandı. Ancak eser Mehmet b. Vâ'iz b. Velîcan Mar'âşî'ye nispet edilmektedir.

*Arâis fî'l-Mantık:*¹¹⁶ Başlığından hareketle mantık ilmine dair bir eser olduğu söylenebilir. Ancak yapılan taramalarda eserin herhangi bir nüshasına rastlanılmamıştır.

'Aynü'l-Hayât fî Beyânî'l-Münâsebât fî Sûreti'l-Fâtîha: Saçaklızâde'den bahseden birtakım kaynaklarda eserin ismine rastlanmaktadır.¹¹⁷ Salim Kaddûrî el-Hamed eserin *Beyânü Nebzetin min Münâsebâtî Sûreti'l-Fâtîha* adlı bir yazma

¹¹¹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, ss. 434-435.

¹¹² el-Mar'âşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 24-38. (Nâşirin girişi).

¹¹³ el-Mar'âşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 37.

¹¹⁴ 1870'te Kahire'de açılan bir kütüphane. Bkz. Erol AYYILDIZ, "Matbuat", **DİA** cilt 28, s. 120.

¹¹⁵ AYYILDIZ, "Matbuat", **DİA** cilt 28, s. 37.

¹¹⁶ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 435; el-Bağdâdî, **Hedîyyetü'l-Ârifîn**, cilt 2, ss. 322-323.

¹¹⁷ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 434; el-Bağdâdî, **Hedîyyetü'l-Ârifîn**, cilt 2, s. 323. Ömer Nasuhi BİLMEN, **Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirîn**, Ravza Yay., İstanbul, 2008, cilt 2, s. 714. (Burada eserin adı *el-Hayât fî Beyânî'l-Münâsebât fî Sûreti'l-Fâtîha* şeklinde geçmektedir.)

nüshasının el-Mektebetü'z-Zâhiriyye¹¹⁸, de 5351 numarada kayıtlı olduğunu belirtir.¹¹⁹ Ancak yapılan tarama çalışmalarında eserin yazma nüshalarına rastlanılmamıştır.

el-Eshel: (Hâşiye 'alâ Şerh-i Teshîlü'l-Ferâiz): Saçaklızâde'nin *Teshîlü'l-Ferâiz* adlı eserine yazdığı şerhtir. Eserin yazma nüshası Ankara Millî Kütüphanede 6483/4 numarada kayıtlıdır.

Eş'âr: Şiir kitabıdır. Dili Arapçadır. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 877/16 numarada kayıtlıdır. Eser kataloğunda şu nota yer verilmiştir. “*Açık kahverengi meşin, miklebli, üzeri bez kaplı bir cilt içinde bulunmaktadır. 213'b'de İstigasetü'l-Cisr, Hitabü'l-Haşerat, 213b - 215a'da Mev'izetü'l-Meyyit, 215b'de Hikayetü'l-Kara, Şikayetü'l-Hicr, Subhatü'l-Gadir, 215b - 216a'da Mersiyyetü'l-Ebhal, 216a - 216b'de Mev'izetu'n-Nahl, 216b - 217a'da Mersiyyetü'l-Cebel adlarıyla düzyazı ve nazımlardan oluşur.*” Bu açıklamaya göre *Eş'âr* bağımsız bir şiir kitabı değil farklı kitapların bir araya gelmesinden oluşmuş bir derleme olarak görünmektedir.

*Gâyetü'l-Burhân fî Tefsîr-i Ayete'l-Kürsî:*¹²⁰ Eser *Osmanlı Müellifleri*'nde kaydedilmiş olsa da yapılan taramalarda herhangi bir yazma nüshasına rastlanılmamıştır.

Hâşiye 'alâ Tefsîri Sûreti'n-Nâzi'ât: Manisa İl Halk Kütüphanesi 4663/6 numarada, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1012/12 numarada, Konya Karatay Yusufağa Kütüphanesi 4893/47 numarada nüshaları mevcuttur. Dili Arapçadır.

Hâşiye 'alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrari't-Te'vîl: Eser Manisa İl Halk Kütüphanesi 4663/1 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Tefsîrü'l-Âyeti “Kul lâ Ya'lemu men fî's-Semâvâti ve'l-Arz”: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 885/2 numarada kayıtlıdır. Neml suresi 65. ayetin tefsiridir. Dili Arapçadır.

*Risale fî'l-Âyâti'l-Müteşâbihât:*¹²¹ Eserin bir yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 411/12 numarada kayıtlıdır.¹²² Tek varaklık bir risaledir. Dili Arapçadır.¹²³

¹¹⁸ el-Mektebetü'z-Zâhiriyye Şam'da bir yayınevinin adıdır. Bkz. AYYILDIZ, “Matbuat”, *DİA*, cilt 28, s. 120.

¹¹⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 37. (Nâşirin girişi).

¹²⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 434.

¹²¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 434; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin*, cilt 2, s. 323, el-Maraşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 31. (Nâşirin girişi); BİLMEN, *Büyük Tefsir Tarihi*, s. 715.

¹²² ÖZCAN, *Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade ...*, cilt 1, s. 57.

Risâle fî't-Tenzihât fî Te'yîdi Risâleti'l-Âyât: Eser Ankara'da Milli Kütüphane'de 2219/2 numarada kayıtlıdır. Tefsir ilmine dair Arapça bir eserdir. Salim Kaddûrî el-Hamed'in *Risâle fî't-Tenzihât fî Te'yîdi Âyâtî'l-Müteşâbihât* adıyla verdiği eserdir. el-Hamed bu eserin Sünbülzâde'ye reddiye olarak yazıldığını belirtir.¹²⁴ *Osmanlı Müellifleri*'nde aynı eser *Risâletü't-Tenzihât me'a'l-Hâşîye* olarak kaydedilmiştir.¹²⁵

Risâle 'alâ Tab'i'l-Beyzâvî: Eser Ankara Millî Kütüphane'de 1747/1 numarada kayıtlıdır. Felsefe ilmine dair Arapça bir eserdir. Beyzâvî'nin tefsirinde geçen felsefe ile ilgili hususlara dair yazılmış bir reddiyedir. Aynı eserin *Risâle fî Tab'i'l-Beyzâvî'l-Felsefe Desse fî Tefsirihî* adında bir nüshası da yine Ankara Millî Kütüphanede 1747/3 numarada kayıtlıdır.

*Tefsîri Kavlihî Te'âlâ: Hel Etâke Hadîsü Mûsâ...*¹²⁶ Naziat Suresi 15-42. ayetleri kapsar. Sâlim Kaddûrî el-Hamed eserin bu ayetler için Beyzâvî tefsirine talik olarak yazıldığını kaydeder.¹²⁷

*Hâşîye li-Tefsîri'l-Keşşâf 'alâ Sûreti'l-Bakara:*¹²⁸ Ömer Nasuhi BİLMEN aynı eseri *Tefsiri Keşşâf Haşiyesi* şeklinde kaydetmiş ve “*Bakara suresine aittir.*” şeklinde not düşmüştür.¹²⁹ Ancak yapılan katalog taramalarında esere rastlanılmamıştır.

Risâle fî Beyânî'n-Nâsîh ve'l-Mensûh: Eser Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 1714/3 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Eseri Sun'ullah b. Ali Halvetî istinsah etmiştir.

Risâle fî Âyeti fî'l-Enfâl: Eser Ankara Milli Kütüphanede 894/4 numarada ve Manisa İl Halk Kütüphanesi 4663/2 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Tefsîru Kavlihî Te'âlâ Ennallâhe Leyse bi-Zallâmin li'l-'Abîd: Enfal suresi 51. ayetin tefsiridir. Dili Arapçadır. Eserin nüshaları Ankara Milli Kütüphanede 142/10 numarada, Manisa İl Halk Kütüphanesi 4663/7 numarada, Kastamonu İl Halk

¹²³ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kerim Özmen, “Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde ve “Risâle fî'l-Âyâtî'l-Müteşâbihât” İsimli Risalesi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 2012, ss. 163-173.

¹²⁴ el-Maraşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 31 (Nâşirin girişi).

¹²⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 435; ÖZCAN, “Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade ...”, cilt 1, s. 57.

¹²⁶ el-Maraşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 36 (Nâşirin girişi).

¹²⁷ el-Maraşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 36 (Nâşirin girişi).

¹²⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 434.

¹²⁹ BİLMEN, *Büyük Tefsir Tarihi*, 714.

Kütüphanesi 369/7 numarada bulunmaktadır. Ayrıca eser *Risâle fî Tefsîru'l-Âyeti Ennallâhe Leyse bi-Zallâmin li'l-'Abîd* adıyla Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 181/3 ve 181/4 numaralarda bulunmaktadır. Ayrıca aynı eserin -ayrı bir esermiş gibi görünse de- *Tefsîru Kavlihî Te'âlâ "Zâlike bimâ Kaddemet Eydikum"* adıyla Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 885/1 numarada kayıtlı bir nüshası da vardır. Yine eserin Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi 62/3 numarada *Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî fî Sûreti'l-Enfâl fî Kavlihî Te'âlâ "Zâlike bimâ Kaddemet Eydikum"* adlı bir nüshası mevcuttur.

Risâletü'l-'Adl ve'z-Zulm: Eser Ankara Milli Kütüphanede 894/3 numarada ve Manisa İl Halk Kütüphanesi 4663/9 numarada bulunmaktadır. Kaynaklarda *Risâletü'l-'Âdiliyye* adıyla da geçmektedir.¹³⁰

Tefsîrü Sûreti'l-Kehf: Eser Ankara Milli Kütüphane 2683 ve 138/1 numaralarda kayıtlıdır. Kehf suresinin tefsiridir. Eser Saçaklızâde'ye nispet edilmiş olsa da¹³¹ eserin ona aidiyetine dair bir bilgiye ulaşamamıştır.

Tefsîru Kavlihî Te'âlâ "Ve Lekad 'Alimû Lemen İşterâhu Mâlehû fî'l-Âhirati min Halâk": Eserin yazma nüshaları Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Tekeli 873/9 numarada ve Tekeli 873/6 numarada kayıtlıdır. Bakara suresi 102. ayetin tefsiridir. Dili Arapçadır.

Tefsîru Kavlihî Te'âlâ "Yes'elûneke 'ani's-Sâ'ati": Eser Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 60/7 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Risâletü'l-Besmele: Eser Ankara Milli Kütüphanede 522/3 numarada kayıtlıdır. Eserin Saçaklızâde'ye ait olduğu belirtilse¹³² de eserde onun ismine rastlanılmamıştır.

Neşrû't-Tavâli':¹³³ (*Neşrû't-Tavâli' fî'l-Kelâm*): Hayrüddin ez-Zirikli bu eserin Beyzâvî'nin *Tavâli'* adlı eserine şerh olarak yazıldığını kaydeder.¹³⁴ Kalam ilmine dair yazılmış Arapça bir eserdir. Eserin yazma nüshaları Ankara Milli Kütüphanede 6483/6 numarada ve 5283/3 numarada kayıtlıdır. Ayrıca eser Muhammed İdris Yunus

¹³⁰ Bursalı Mehmed Tahir, **Omanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 435

¹³¹ ÖZCAN, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade ...", cilt 1, s. 57; Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî, **Takrîrû'l-Kavânîn el-Mütedâvile min 'İlmi'l-Münâzara**, Haz. Yusuf TÜRKER, İz ofset, Kahramanmaraş, 2017, s. 67. (Yüksek lisans tezi)

¹³² el-Mar'aşî, **Takrîrû'l-Kavânîn**, s. 67; DİKİCİ, **Saçaklızâde...**, s. 36.

¹³³ Bursalı Mehmed Tahir, **Omanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 435; el-Bağdâdî, **Hedîyyetü'l-Ârifîn**, cilt 2, s. 322.

¹³⁴ ez-Zirikli, **el-A'lâm**, cilt 6, s. 60.

tarafından Amman-Ürdün'de tahkiki yapılarak basılmıştır.¹³⁵ Saçaklızâde sonraları bu eseri yazdığına pişman olmuştur. Kendisinin de tıpkı İmam Gazali gibi Kelam'dan hicret ettiğini belirtmiş, Allah Teâlâ'dan kendisini affetmesini istemiştir. Elinden gelse bu eserin tüm nüshalarını toplayıp yakmayı, kendisinden Kelam ilmine dair bir eserin kalmamasını istediğini ancak buna güç yetiremediğini söylemiştir.¹³⁶

*Hâşiyetü 'alâ Şerhi's-Sa'd li-'Akâidi'n-Nesefiyye:*¹³⁷ Sa'dullah Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah et-Taftazânî'nin *Şerhu'l-'Akâidi'n-Nesefiyye* adlı eserine yazdığı şerhtir.¹³⁸

Hâşiyetü'l-Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-'Akâidi'n-Nesefiyye: Bursalı Mehmet Tahir ve Bağdatlı İsmail Paşa eseri *Hâşiyetü 'ale'l-Hayâlî* şeklinde kaydederler.¹³⁹ Necmeddîn en-Nesefî'nin "*el-Akâ'idü'n-Nesefiyye*" adlı risalesine, Sa'deddin et-Taftâzânî'nin yaptığı şerhe, Hayalî Şemseddîn Ahmed b. Musa ve Kul Ahmed'in yazdıkları haşiyeye haşiyedir. Dili Arapçadır. Eserin yazma nüshaları Manisa İl Halk Kütüphanesi 1000/2 numarada ve Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 80/01 numarada kayıtlıdır.

Risale fî Tahkiki'l-Îmân ve'l-Küfr: Eserin yazma nüshaları Ankara Millî Kütüphanede 1747/2 ve 1947/2 numaralarda kayıtlıdır. Sâlim Kaddûrî el-Hamed Mar'aşî'nin *Risâletü'l-Îmân*'ının sonunda *Tahkikü'l-Îmân* adlı bir eserinden bahsettiğini ancak kendisinin bu eseri bulamadığını söyler.¹⁴⁰ Zannımızca orada bahsedilen eser bu eserdir.

*Hâşiyetü 'alâ Şerhi Metâli':*¹⁴¹ Eseri Bursalı Mehmet Tahir kaydetmektedir. Ancak yapılan katalog taramalarında Saçaklızâde'ye ait böyle bir esere rastlanılmamıştır.

*Risâletü'l-Îrâdetü'l-Cüz'iyye:*¹⁴² Sâlim Kaddûrî el-Hamed eserin yazma bir nüshasının Türkiye'de Selim Kütüphanesi 248/11 numarada kayıtlı olduğunu belirtmektedir. Ancak yapılan katalog taramalarında eserin herhangi bir nüshasına rastlanılmamıştır.

¹³⁵ Bkz. Muhammed bin Ebî Bekr el-Mar'aşî, **Neşru't-Tavâli'**, tah. Muhammed İdris Yunus, birinci baskı, Dâru'n-Nûru'l-Mübîn, Amman-Ürdün, 2011.

¹³⁶ el-Mar'aşî, **Tertîbü'l-'Ulûm**, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, s. 214.

¹³⁷ el-Bağdâdî, **Hedîyyetü'l-'Ârifîn**, cilt 2, s. 322.

¹³⁸ ÖZCAN, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade ...", cilt 1, s. 59.

¹³⁹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 435; el-Bağdâdî, **Hedîyyetü'l-'Ârifîn**, cilt 2, s. 322.

¹⁴⁰ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 25. (Nâşirin girişi).

¹⁴¹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 435.

¹⁴² el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 29. (Nâşirin girişi).

Risâletü's-Sürûr ve'l-Ferâh (Risâle fî Hakki Vâlideyi'n-Nebî, Risâletü's-Sürûr ve'l-Ferâh fî Vâlideyi'r-Rasûl): Efendimizin anne ve babasının dünyadaki dînî konumu ve ahiretteki sorumluluğu hakkında yazılmış Arapça bir eserdir. Eser Mehmed Esad Dilâveroğlu tarafından *Surur ve Ferah Risâlesi Tercümesi* ismiyle 1953 yılında Adana-Ceyhan'da basılmıştır.¹⁴³ Ancak esere ulaşma imkânı olmamıştır. Eserin çok sayıda yazma nüshası mevcuttur. Eserin yazma nüshaları Ankara Millî Kütüphanede 2362/2, 368/6, 2512, 2703, 4196/4 numaralarda; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 1539/1 numarada; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 2568/5, 4231/16, 2983/17 numaralarda; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 2061/2 numarada; Manisa İl Halk Kütüphanesi 1533/6 numarada; Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi 4979/4 numarada; Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi 337/2 numarada bulunmaktadır.

Risâletü Sebbi'r-Rasûl: Eserin yazma nüshası Ankara Milli Kütüphanede 1163/2 numarada bulunmaktadır.

*Risâle fî Tecdîdi'l-Îmân (Risâle fî Beyâni Tecdîdi'l-Îmân):*¹⁴⁴ Salim Kaddûrî el-Hamed, Saçaklızâde'nin bu eseri çağdaşı Abdü'l-Mennân el-Harpûtî'ye cevaben yazdığını söylediğini kaydeder.¹⁴⁵ Eserin dili Arapçadır. Yazma nüshaları Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 176/7, 2832/3, 2832/6, 437/6, 1076/42, 3465/11 numaralarda; Ankara Milli Kütüphane 2219/3, 2979/6, 1381/5, Zile 118/2 numaralarda; İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 3582/4, 3588/3 numaralarda; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1846/6 numarada; Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi 710/10 numarada bulunmaktadır.

*Risâle fî 'Azâbi'l-Kabr (Risâle fî İsbâti 'Azâbi'l-Kabr):*¹⁴⁶ Eserin dili Arapçadır. Yazma nüshaları Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi 4893/29 numarada ve Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi 209/2 numarada bulunmaktadır.

*Risâle fî 'İlmi'l-Kelâm:*¹⁴⁷ Sâlim Kaddûrî el-Hamed eserin bir yazma nüshasının Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye'de 3965 numarada kayıtlı olduğunu belirtir.¹⁴⁸ Yapılan katalog taramalarında eserin herhangi bir yazma nüshasına rastlanılmamıştır.

¹⁴³ ÖZCAN, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade ...", cilt 1, s. 61.

¹⁴⁴ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 435; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 31.

(Nâşirin girişi).

¹⁴⁵ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 31. (Nâşirin girişi).

¹⁴⁶ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 32. (Nâşirin girişi).

¹⁴⁷ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 32. (Nâşirin girişi).

¹⁴⁸ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 32. (Nâşirin girişi).

Risâle fî Vücûdihî Te'âlâ ve Kıyâmihî Bizâtihî: ¹⁴⁹ Sâlim Kaddûrî el-Hamed eserin bir yazma nüshasının Hizânetü't-Teymûriyye'de 297 numarada kayıtlı olduğunu belirtir. Yapılan katalog taramalarında “*Şerhi Kavli Birgivi “Varlığı Kendündendir Gayriden Değül”*” adıyla eserin şu yazma nüshaları tespit edilmiştir: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi 3582/5, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 2765/2, Ankara Millî Kütüphane 5255/2.

Ta'lika 'alâ Ta'rîfî'l-İmkânî'l-Âm fî't-Tarîfât li'l-Cürcânî: Eserin yazma nüshası Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi 720/6 numarada kayıtlıdır. Aynı eserin farklı bir nüshası da aynı kütüphanede 720/7 numarada kayıtlı olup bu eser Mehmed b. Ömer Daredevî'ye nispet edilmektedir. Eserin mikrofilm görüntüleri mevcut değildir. Dolayısıyla eserin kime ait olduğuna dair çalışma imkânı olmamıştır. Bu yüzden eserin Saçaklızâde'ye aidiyeti şüphelidir.

Risâletü's-Simâr fî 'İlmi'l-'Akâid: Eserin yazma nüshası Adana İl Halk Kütüphanesi 40/11 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

*Risâletü'l-Velediyye (Velediyye):*¹⁵⁰ Eser *Takrîrû'l-Kavânîn el-Mütedâvile min 'İlmi'l-Münâzara* adlı eserin özeti niteliğindedir.¹⁵¹ Eserin birçok baskısının yapıldığı rivayet edilir.¹⁵² Ancak bu eserlere ulaşma imkânı olmamıştır. Eserin yazma nüshaları Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi 709, 2417, 2427 numaralarda; Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 2762/6, 4480/2, 4512/2 numaralarda; Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi 720/26, 535 (Bu eserin adı *er-Risâletü'l-Velediyye fî Fenni'l-Münâzara me'a Hâşiyetihâ* şeklinde kayıtlıdır.) numaralarda; Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi 6659/3, 7087/3 numaralarda; Ankara Milli Kütüphane 1446/1a, Gedik 17765 numaralarda kayıtlıdır. Esere birçok şerh yazılmıştır.¹⁵³

*Tahrîrû't-Takrîr (Tahrîrû't-Takrîr mine'l-Münâzara):*¹⁵⁴ *Takrîrû'l-Kavânîn* adlı esere yazarın kendisi tarafından yazılmış haşiyedir. Eserin yazma nüshaları Ankara Millî Kütüphane 146/8, Manisa İl Halk Kütüphanesi 2013/2, Konya Bölge Yazma

¹⁴⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 32. (Nâşirin girişi).

¹⁵⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 435.

¹⁵¹ ÖZCAN, “Saçaklızâde ...”, *DİA* cilt 35, s. 369.

¹⁵² ÖZCAN, “Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızâde ...”, cilt 1, s. 61.

¹⁵³ Bkz. el-Mar'aşî, *Takrîrû'l-Kavânîn* ..., ss. 54-58.

¹⁵⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 435.

Eserler Kütüphanesi 1775/2, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 2319/2 numaralarda kayıtlıdır. Eserin dili Arapçadır.

Ta'lik 'alâ Îsâgocî li-Esîriddîn el-Ebherî.¹⁵⁵ Sâlim Kaddûrî el-Hamed eserin bir yazma nüshasının Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye'de 164/1 numarada kayıtlı olduğunu söyler. Esîrüddin el-Mufaddal b. Ömer el-Mufaddal el-Ebherî'nin *Îsâgocî* adlı eserine yazılmış taliktir.¹⁵⁶ Yapılan katalog taramalarında eserin herhangi bir yazma nüshasına rastlanılmamıştır.

Hâşiye 'alâ Şerh-i Risâletü'l-Âdâb li-Taşköprizâde.¹⁵⁷ Adından da anlaşılacağı üzere Taşköprülüzâde'nin *Şerhu Risâletü'l-Âdâb* isimli eserine yazılmış haşiyedir. Eserin dili Arapçadır. Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 4512/3 numarada eserin bir yazma nüshası mevcuttur.

Şerhu'r-Risâletü'l-Kiyâsiyye fî'l-Mantık.¹⁵⁸ Mûsâ Kelîm el-Pehlevânî'nin risalesinin şerhidir.¹⁵⁹ Yapılan katalog taramalarında eserin herhangi bir yazma nüshasına rastlanılmamıştır.

Hâşiyetü'l-Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Akâ'idi'l-Âdûdiyye: Eserin yazma nüshası Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 4002/2 numarada kayıtlıdır.

Tavzîhu Zübdetü'l-Menâzir: Eseri bu adıyla Bursalı Mehmet Tahir Bey ve İsmail Paşa el-Bağdâdî kaydetmektedir.¹⁶⁰ Yapılan katalog taramalarında eserin bu ismiyle herhangi bir yazma nüshasına rastlanılmamıştır. Sâlim Kaddûrî el-Hamed eseri *Zübdetü'l-Münazara* adıyla kaydeder.¹⁶¹ Ancak bu eser Saçaklızâde'ye ait değildir. Mehmed b. Va'iz b. Velîcan Mar'aşî'ye nispet edilen eserin yazma nüshaları ve bulunduğu kütüphaneler şu şekildedir: Ankara Milli Kütüphane 4297/2, 1732/11, 4504/5, 4350/9, 4294/3, 1732/11; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Yalvaç 71/2, 1303/7; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 2739/2, 2461/2; İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tekeli 908/2, Tekeli 884/10, Tekeli 880/2; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 4730/3; Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi 781/5.

¹⁵⁵ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 26. (Nâşirin girişi).

¹⁵⁶ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 26. (Nâşirin girişi).

¹⁵⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 435.

¹⁵⁸ ez-Zirikli, *el-'Alâm*, cilt 6, s. 60; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 36. (Nâşirin girişi).

¹⁵⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 36. (Nâşirin girişi).

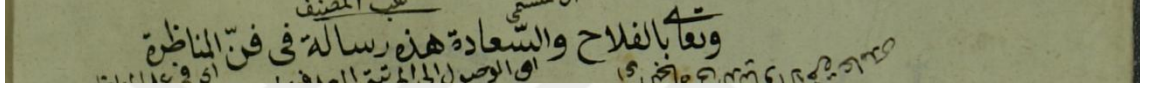
¹⁶⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 435; el-Bağdâdî, *Hediiyetü'l-Ârifin*, cilt 2, s. 322.

¹⁶¹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 36. (Nâşirin girişi).

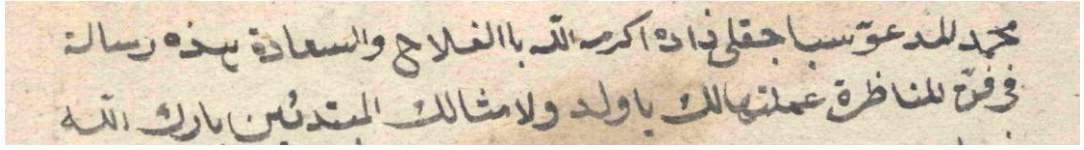
Şerhü'r-Risâletü's-Semerkandiyye: Eseri Sâlim Kaddûrî el-Hamed kaydeder ve yazma nüshasının varlığından bahseder.¹⁶² Ancak yapılan katalog taramalarında eserin herhangi bir yazma nüshasına rastlanılmamıştır.

Risâle fî Fenni'l-Münâzara: Kataloglarda ayrı bir eser gibi gösterilse de bu eser *Velediyye* ile aynı eserdir. Eserin başındaki “هذه رسالة في فن المناظرة” “*Bu risale münazara ilmine dairdir.*” ifadesi risalenin ismi gibi algılanmıştır.¹⁶³ Ancak kataloglarda hem *Velediyye* hem de *Risâle fî Fenni'l-Münâzara* adıyla kayıtlı eserlerde yukarıdaki ibare mevcuttur. Saçalızâde, *Tertîbü'l'Ulûm* adlı eserinde bu esere *Velediyye* adını verdiğini belirtmiştir.¹⁶⁴ Bu yüzden esere *Velediyye* demek daha doğrudur.

Kütahya Vahidpaşa Kütüphanesi 2417 numaralı ve *Velediyye* ismiyle kayıtlı eserdeki ilgili bölüm: (sayfa 2)

Ankara Milli Kütüphanede 5412/1 numaralı ve *Risâle fî Fenni'l-Münâzara* ismiyle kayıtlı eserdeki ilgili bölüm: (Sayfa 3)

Kataloglardan elde edilen verilere göre *Risâle fî Fenni'l-Münâzara* adıyla kayıtlı yazma nüshalar ve katalog numaraları şu şekildedir: Ankara Millî Kütüphane 5412/1, A 372, A 8737/1, Gürün 55/1, Damad 412/2; Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi 262/5; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 944/4; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 666/1.

Teshîlü'l-Ferâiz:¹⁶⁵ Feraiz ilmine dair bir eserdir. Eserin yazma nüshaları Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 4271/1, 5517/2, 801/10 numaralarda kayıtlıdır.

Şerhü Teshîlü'l-Ferâiz (el-Eshel): Saçalızâde'nin kendi eseri olan *Teshîlü'l-Ferâiz*'e kendisi tarafından yazılmış olan şerhtir. Yazma nüshası *Hâşiye 'alâ Şerhi Teshîlü'l-Ferâiz* adıyla Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 164/2 numarada kayıtlıdır.

¹⁶² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 36. (Nâşirin girişi).

¹⁶³ el-Mar'aşî, *Takrîrü'l-Kavânîn* ..., s. 54.

¹⁶⁴ el-Mar'aşî, *Tertîbü'l'Ulûm*, Dârü'l-Besâiri'l-İslâmiyye, s. 141.

¹⁶⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 434.

Risâletü't-Teğannî ve'l-Lahn Fi'l-Ezkâr: Saçaklızâde Tertîbü'l-'Ulûm'da bu eserden “*Teğannîye dair risâlemizde bu konuyu açıkladık.*” şeklinde bahsetmektedir.¹⁶⁶ Eserin yazma nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 196/10 numarada kayıtlıdır.

*Risâle fi'r-Raks ve'z-Zikr:*¹⁶⁷ Eserin yazma nüshaları Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 615/1 ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 2571/5 numaralarda kayıtlıdır. *Risâletü't-Teğannî ve'l-Lahn Fi'l-Ezkâr* adı verilen eserle aynı olduğu kanaatindeyiz. Ancak eserlerin metinlerine ulaşma imkânı olmamıştır.

*Risâle fî İtlâfî'l-Kilâbi'l-Muzırra:*¹⁶⁸ Bursalı Mehmet Tahir Bey eserin Mahrûkîzâde Cafer Bey tarafından tercüme edildiğini ve basıldığını belirtir. Eserin yazma nüshası Ankara Millî Kütüphane Gedik 17677/11 numarada kayıtlıdır. Yapılan katalog taramalarında eserin Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi 346/9 numarada *Risâle fî İbâhâti Katli'l-Kilâb* ismiyle kayıtlı bir yazma nüshasına da rastlanmıştır. Eserin dili Arapçadır. Zararlı köpeklerin itlaf edilmesine dair bir risaledir. Ankara Millî Kütüphane 894/9 numarada kayıtlı bulunan *Risaletü'l-Kelbiyye* adıyla kayıtlı eserin de aynı eser olduğu kanaatindeyiz.

*Risâle fî Zemmi'd-Duhân:*¹⁶⁹ Tütün kullanımıyla ilgili bir risaledir. Sâlim Kaddûrî el-Hamed Berlin'de ve Kahire'de yazma nüshalarının olduğunu kaydeder. Corci Zeydan da eserden bahsederken Darü'l-Kütübü'l-Mısriyye'de mevcut olduğunu belirtir.¹⁷⁰ Eserin yazma nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 949/17 numarada kayıtlıdır. Yapılan katalog taramalarında eserin az çok farklı isimlerle kayıtlı şu nüshalarına rastlanmıştır: *Risâle fî'd-Duhan* adıyla Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 611/17, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 308/3, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tekeli 870/5, Ankara Millî Kütüphane 35/3. *Risâle fî Hakki'd-Duhan* adıyla Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 771/3, Ankara Milli Kütüphane 1744/7. *Risâletü'd-Duhâniyye* adıyla Ankara Milli Kütüphane 274/6. *Risâle fî Beyânî Hürmeti'd-Duhan* adıyla Ankara Milli Kütüphane 2215/3. *Risâle fî Messi'd-Duhan* adıyla Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 3480/6.

¹⁶⁶ el-Mar'aşî, *Tertîbü 'l-'Ulûm*, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, s. 118.

¹⁶⁷ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 32. (Nâşirin girişi).

¹⁶⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 435.

¹⁶⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 32. (Nâşirin girişi).

¹⁷⁰ Zeydan, *Târîhü'l-Âdâb*, s. 351.

*Risâle fi'l-Fetavâ:*¹⁷¹ Eseri Bursalı Mehmet Tahir Bey kaydetmiştir. Ancak katalog taramalarında herhangi bir yazma nüshasına rastlanmamıştır.

Risâletü't-Tasarruf fi'l-Araziye'l-Haraciyye ve'l-Emiriyye: Eserin yazma nüshaları İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tekeli 870/19; Ankara Milli Kütüphane 804/14, 9363/4; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 3238/5, 4271/10 numaralarda kayıtlıdır. Eserin dili Arapçadır.

*Haşiye 'alâ Şerhi'l-Hidâye:*¹⁷² Eserin yazma nüshası Ankara Milli Kütüphanede 332 numarada kayıtlıdır. Eserin baş kısmı olmadığı için yazarı tespit edilememiştir. Bu yüzden Saçaklızâde'ye aidiyeti şüphelidir.

Risâletü't-Tekbîr: Eserin yazma nüshası Ankara Millî Kütüphane 774/6 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Risâletü'z-Zımmiyye: Eserin yazma nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 2568/24 numarada kayıtlıdır. Eserin dili Arapçadır.

Risâle fi'n-Niyye: Eserin yazma nüshası İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 870/18 numarada kayıtlıdır. Eserin dili Arapçadır.

*Hâşiye 'alâ Şerh-i Dibâceti't-Tarîkati'l-Muhammediyye:*¹⁷³ Yapılan katalog taramalarında eserin herhangi bir yazma nüshasına rastlanılmamıştır.

*Risâle fi'd-Du'â (Risâle fi'd-Du'avâti'l-Me'sûre):*¹⁷⁴ Eserin yazma nüshaları İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tekeli 870/23, Manisa İl Halk Kütüphanesi 4477/3, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi 123 numaralarda kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

*Mecmu'atü Ezkâr ve Ed'iyye:*¹⁷⁵ Eserin İbnü'l-Cezerî'nin *el-Hısnü'l-Hasîn* i ile *Ezkârü'n-Nevevî* ve *el-Mesâbîh* gibi eserlerden derlendiği belirtilmiştir.¹⁷⁶ Katalog taramalarında eserin herhangi bir yazma nüshası tespit edilememiştir.

*Nesâih:*¹⁷⁷ Eserin yazma nüshalarından bahsedilse de yapılan katalog taramalarında herhangi bir nüshaya rastlanılmamıştır.

¹⁷¹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 435.

¹⁷² ÖZCAN, "Maraslı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade ...", cilt 1, s. 64.

¹⁷³ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 434; el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 28.(Nâşirin girişi).

¹⁷⁴ el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 31 (Nâşirin girişi).

¹⁷⁵ el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 37. (Nâşirin girişi).

¹⁷⁶ el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 37. (Nâşirin girişi).

¹⁷⁷ el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 38. (Nâşirin girişi).

Tertîbü'l-'Ulûm:¹⁷⁸ Saçaklızâde'nin ilimlerin tasnifine dair yazdığı, önemli eserlerinden birisidir. Dili Arapçadır. Muhammed b. İsmail es-Seyyid Ahmed tarafından tahkik edilmiş ve bastırılmıştır.¹⁷⁹ Ayrıca eser Zekeriyya PAK ve M. Akif ÖZDOĞAN tarafından Türkçeye çevrilmiştir.¹⁸⁰ Kitabın, Necla Kasım Abbas tarafından da tahkik edilip bastırıldığı belirtilmiştir.¹⁸¹ Ancak bu tahkike ulaşma imkânı olmamıştır. Yapılan katalog taramalarında tespit edilen, eserin yazma nüshaları ve bunların arşiv numaraları şu şekildedir: Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi 290/3, 290/1; Ankara Milli Kütüphane Gedik 18191, 194/5, 1691, 8946/6; Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 801/2, 771/19; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 315/4, Manisa İl Halk Kütüphanesi 5957, 3493/3, 1494/9, 1553, 621; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 57/2, 2832/3 (a), 4671/16, 3238/2; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 2480/5; Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 2788/4, 2019; Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 4514/3; Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi 346/8; Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi 396/2, 846/8.

Risâletü'l-Cevâb: Eser *Tertîbü'l-'Ulûm*'a *el-İfhâm fî'l-İlhâm* adıyla reddiye yazan Ahmed el-'Alemî'ye cevap niteliğinde yazılmıştır.¹⁸² Yapılan katalog taramalarında eserin herhangi bir yazma nüshasına rastlanılmamıştır.

Risâletü Zikrî mâ Kable'd-Ders ve Ba'dehû:¹⁸³ Eserin yazma nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Şarki 79/21 numarada kayıtlıdır. Ayrıca Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 3173/20 numarada *Risâletün Tetezammenu Ta'lîme'd-Ders* adıyla kayıtlı bir yazma nüshası da mevcuttur.

Lisanü'l-Haşârât: *Eş'ar* isimli kitabın içinde olduğu belirtilmişti. Ancak yapılan katalog taramalarında eserin bağımsız bir yazma nüshasına rastlanılamamıştır. Şiir kitabıdır.

¹⁷⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 435; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.25 (Nâşirin girişi).

¹⁷⁹ Bkz. Muhammet b. Ebî Bekr el-Mar'aşî, *Tertîbü'l-'Ulûm*, haz.-tah. Muhammet b. İsmail es-Seyyit Ahmet, 1. Baskı, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut-Lübnan.

¹⁸⁰ Bkz. Muhammet b. Ebî Bekr el-Mar'aşî, *Tertîbü'l-'Ulûm*, çev. Zekeriya PAK, M. Akif ÖZDOĞAN, Ukde yay. Kahramanmaraş, 2009

¹⁸¹ ÖZCAN, "Saçaklızâde ...", *DİA*, cilt 35, s. 369.

¹⁸² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 29-30 (Nâşirin girişi).

¹⁸³ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 30 (Nâşirin girişi).

İstiğasetü'l-Cisr: Şiir kitabıdır. *Eş'ar* isimli kitabın içinde olduğu belirtilmişti. Bunun dışında Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi 22/14 numarada kayıtlı bir yazma nüshası mevcuttur.

Risâle fî 'İlmi'l-Belâğâ:¹⁸⁴ Sâlim Kaddûrî el-Hamed eserin bir yazma nüshasının Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye'de 3965 numarada kayıtlı olduğunu belirtir.¹⁸⁵ Yapılan katalog taramalarında kütüphanelerde aynı isimle kayıtlı eserlerin mevcut olduğu tespit edildi. Ancak bunlardan Saçaklızâde'ye ait olanı yoktur.

Risâle fî'l-Me'ânî:¹⁸⁶ Sâlim Kaddûrî el-Hamed eserin bir yazma nüshasının Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye'de 3965 numarada kayıtlı olduğunu belirtir.¹⁸⁷ Katalog taramalarında yazara ait bir yazma esere rastlanılamamıştır.

Selsebilü'l-Me'ânî:¹⁸⁸ İstanbul Millet Kütüphanesinde Arabi 3550 numarayla kayıtlı aynı isimde bir eser mevcuttur. Ancak eserin mikrofilm görüntülerine ulaşma imkanı olmadığı için bunun aynı eser olup olmadığı şüphelidir.

Mersiyyetü'l-Cebel: *Eş'âr* isimli kitabın içinde mevcut olduğundan bahsedilmişti. Katalog taramalarında bağımsız bir nüshasına rastlanılamamıştır.

Mersiyyetü'l-Ebhâl: *Eş'âr* isimli kitabın içinde mevcut olduğundan bahsedilmişti. Katalog taramalarında bağımsız bir nüshasına rastlanılamamıştır.

Risâle fî Reddi'l-Celâl: Eserin yazma nüshaları Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Yalvaç 107/7 ve 642/5 numaralarda; Ankara Millî Kütüphanede 894/2, 367/9, 2889/11 numaralarda; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 4030/2 numarada; Manisa İl Halk Kütüphanesi 4948/13, 6774/3 numaralarda kayıtlıdır.

Mecmu'a-i Eş'âr: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 2771/1 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Şiir kitabıdır.

Takrîrü'l-Kavânîn el-Mütedâvile min 'İlmi'l-Münâzara: Mantık ve münazara ilmine dair Arapça olarak yazılmış oldukça geniş kapsamlı bir eserdir. Eserin çok sayıda yazma nüshası mevcuttur. Eserin tahkik ve çevirisini yapan Yusuf TÜRKER çalışmaları neticesinde 180 kadar yazma nüshayı tespit ettiğini belirtir.¹⁸⁹

¹⁸⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 32 (Nâşirin girişi).

¹⁸⁵ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 32 (Nâşirin girişi).

¹⁸⁶ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 33 (Nâşirin girişi).

¹⁸⁷ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 33 (Nâşirin girişi).

¹⁸⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 435; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin*, cilt 2, s. 322.

¹⁸⁹ el-Mar'aşî, *Takrîrü'l-Kavânîn*, s. 72.

Lübbü'l-'Arûz: Saçaklızâde'nin aruz ilmine dair yazmış olduğu eseridir. Eserin yazma nüshası Ankara Milli Kütüphane 7499/4 numarada kayıtlıdır. Recep Dikici tarafından eserin tıpkıbasımı yapılmış ve eserin muhtevası değerlendirilmiştir.¹⁹⁰

Hâşiyetü'l-'Avniyye: Eserin yazma nüshası Ankara Millî Kütüphane 894/7 numarada kayıtlıdır. Eserin kataloğundaki notta kendisine ait 'Ayniye adlı risalenin şerhi olduğu belirtilmektedir. Eserin dili Arapçadır.

Risâle fî Hakki'l-Ginâ ve't-Tegannî: Eserin yazma nüshaları Ankara Millî Kütüphane 984/5 e, 141/3 numaralarda kayıtlıdır. Eserin dili Arapçadır.

Risâle fî Hükmi't-Tegannî: Eserin yazma nüshaları Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 57/4, Ankara Millî Kütüphane 1560 ve 1593/1 numaralarda kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Teshîlü'l-Fevâid: Eserin yazma nüshaları Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 4507/4 ve 1726/1 numaralarda kayıtlıdır. Dili Arapçadır. *Teshîlü'l-Ferâiz* isimli eserle aynı olma ihtimali vardır. Ancak eserin miyofilm görüntüleri mevcut olmadığı için bu bilgi şüphelidir.

Risâle fî Beyâni Zenni'l-Felsefe: Eserin yazma nüshası Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 771/4 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Risâle fî Def'i Kavli'n-Nâsi İnne Sadere minnî Küfrün: Eserin yazma nüshası Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 771/5 numarada kayıtlıdır. Eserin dili Arapçadır.

Risâle fî Beyâni Ba'zi Sıfâtillâhi Te'âlâ: Eserin yazma nüshası Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 801/28 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Mektûbât: Eserin yazma nüshası Ankara Millî Kütüphane 141/2 numarada kayıtlıdır. Saçaklızâde'nin mektuplarını içerir. Dili Arapçadır. Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi 62/8 numarada bulunan *Mektûb* adlı eserin de aynı eser olduğu kanaatindeyiz.

Risâle fî Ahvâli'l-Kıyâme: Eserin yazma nüshası Ankara Millî Kütüphane 125/2 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Mesâilü Zevî'l-Erhâm: Eserin yazma nüshası Ankara Millî Kütüphane 386/4 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

¹⁹⁰ Bkz. Recep DİKİCİ, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Alimler*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2014

Şerhü Mesâilü Zevî'l-Erhâm: Yukarıdaki eserin şerhidir. Yazma nüshaları Ankara Millî Kütüphane 386/6, 732/2; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 168/10; Manisa İl Halk Kütüphanesi 1426/2 numaralarda kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Risâle-i Mirâc: Eserin yazma nüshası Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 112/5 numarada kayıtlıdır. Eserin dili Türkçedir.

Usûlü'l-Hadîs: Eserin yazma nüshası Ankara Millî Kütüphanede 326/1 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Virdü'l-Fezâî: Eserin yazma nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1593/11 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Risâle fî Beyânî Akvâli'l-Felâsife: Eserin yazma nüshası Ankara Millî Kütüphane 194/4 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Risâle fî Hakki Vücûdillâh: Eserin yazma nüshaları Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 176/8, 176/9 numaralarda kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Tete'alleku bi-Keyfiyyeti Âdâb: Eserin yazma nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 378/1 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

El-Mevâ'iz: Eserin yazma nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 57/3 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Risâle fî'l-'Akâid: Eserin yazma nüshaları Ankara Millî Kütüphane 2219/1 numarada ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 514/4 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Hâşiye 'alâ Muhtasari'l-Müntehâ (Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ): Eser Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Kilis 3412/8 numarada ve Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi 9228/2 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Hâşiyetü'l-Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ: Eser Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 2389/1 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Mecmû'atü'l-Makâlât: Manisa İl Halk Kütüphanesi 1198/2 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Risâletü'l-Hakikat ve'l-Mecaz ve'l-Kinâye: Eserin yazma nüshaları Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1228/14, 3754/5 numaralarda kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Konuşma sanatına dair bir eserdir.

Risâletü'z-Zımmiyye: Eserin yazma nüshaları Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 2568/24 ve 1076/41 numaralarda kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Tuhfetü's-Sefîd: Eser İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tekeli 488/2 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Risâle fî Usûli'd-Ders: Eser Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1425/13 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Risâle fî Tezkiyeti'l-Kudât ve'l-Hukkâm: Eser Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 515/13 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Kasîdetü'n-Nûniyye: Eser Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 378/2 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Tahrîrü'l-Kavâidi'l-Mantîkiyye fî Şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye: Eserin yazma nüshaları Ankara Millî Kütüphane Vezirköprü 665/2, 166, 211/3, 1368/4, 804/30, 456/1, 1383 numaralarda kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Hâşiye 'alâ Mülteka'l-Ebhûr: Eser Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi 448/5 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Nasîhat-nâme: Eser Ankara Millî Kütüphane 7236/4 numarada kayıtlıdır. Dili Türkçedir.

Varakatü's-Şikâye: Eserin yazma nüshası Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 5006/3 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

1.6.1. Tecvid ve Kıraat İlmine Dair Eserleri

Risâle fî Tavzîhi Hurûfu'l-Mu'cemât: Eserin yazma nüshaları Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 2568/20 ve 3238/7 numaralarda kayıtlıdır.

Tehzîbü'l-Kırâat: Eserin yazma nüshaları Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 1461/1; Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 1773; Manisa İl Halk Kütüphanesi 7258; Ankara Milli Kütüphane 1700, 7083/4, 777/3 ve Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 16 numaralarda kayıtlıdır. Eser Hâlid Abdüsselâm Berekât tarafından tahkik edilip bastırılmıştır.¹⁹¹ Kıraat ilmine dair yazılmış hacimli bir eserdir. Yazar ilk kırâat imamları ve râvîlerinden bahseder. Daha sonra kırâatın kısımlarını anlatır. Burada şaz kırâatlara da değinir. Akabinde tecvid kurallarından bahseder. Son olarak da sure sure ferşü'l-huruf bahsi gelir.

Saçaklızâde'nin özellikle 7 kırâat imamının dışındaki diğer 3 imamla ilgili görüşleri bilinenden farklıdır. Bu konu ikinci bölümde değerlendirilecektir.

¹⁹¹ Bkz. Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, *Tehzîbü'l-Kırâât*, dirâse ve tah. Hâlid Abdüsselâm Berekât, birinci baskı, Darü'l-Gavsânî, Dımaşk, Suriye, 2012.

Beyân-ı Cühdü'l-Mukill: Eserin yazma nüshaları Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 8008/9, Ankara Millî Kütüphane 2333, Ankara Millî Kütüphane 140/1, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1117/2, Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi 4659/3, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 3370/2 numaralarda kayıtlıdır. Saçaklızâde *Tertîbü'l-'Ulûm* 'da tecvid ilmine dair *Cühdü'l-Mukill* adlı eseri yazdığını ve esere *el-Beyân* adıyla da şerh yazdığını belirtir.¹⁹² Kendisinin bahsettiği eser budur.

Risâle fî Keyfiyyeti Edâi'-Dât: Eserin yazma nüshaları Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 187/6, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1120/9 (Buradaki eser *Ta'lika Keyfiyyeti Dadi'l-Mu'ceme* adıyla kayıtlıdır.), Manisa İl Halk Kütüphanesi 1512/5 (Buradaki eser *er-Risâle Tete'allak bi-Keyfiyyeti Edâ'i'd-Dâdi'l-Mu'ceme* adıyla kayıtlıdır.), Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 19/3, Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi 4659/2 (Buradaki eser *Risâletü'd-Dâdi'l-Mu'ceme* adıyla kayıtlıdır.) numaralarda kayıtlıdır. Eser Ferğali Seyyid 'Arabâvî tarafından tahkik edilip bastırılmıştır.¹⁹³ Dat harfi üzerine yazılmış kapsamlı bir eserdir. Katalog taramalarında *Risâletü'd-Dâdiyye* adıyla yazma nüshalarına rastlanılan eserin de aynı eser olduğu kanaatindeyiz. Ancak eserin mikrofilm görüntüleri mevcut olmadığından bu bilgi kesin değildir. Bu eserin yazma nüshaları Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 3692/3, 3692/2, 209/3 numaralarda kayıtlıdır.

Risâle fî Beyâni Mehârici'l-Hurûf: Eserin yazma nüshaları Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Şarki 43/3; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 1207/5, 1207/6 numaralarda kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Harflerin mahreci üzerine yazılmış bir eserdir. Eserin mikrofilm görüntüleri mevcut olmadığı için içeriği tam olarak değerlendirilememiştir.

Risâletü't-Tecvîd: Eserin yazma nüshaları Ankara Millî Kütüphane Vezirköprü 662/3, 434/4; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 1138/13, 1138/12, 1138/11, 1138/7; numaralarda kayıtlıdır. Tecvid ilmine dair yazılmış 95 varaklık bir eserdir. Başlangıç kısmı Türkçe, sonrası Arapçadır.

Risâle fî Beyâni Mahreci'd-Dâd ve'z-Zâ: Eserin yazma nüshaları Manisa İl Halk Kütüphanesi 1483/6, Ankara Millî Kütüphane 649/3 numaralarda kayıtlıdır. Dili

¹⁹² el-Mar'asî, *Tertîbü'l-'Ulûm*, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, s.130.

¹⁹³ Bkz. Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'asî, *Tenbîhâtü 'alâ Keyfiyyetü Edâi'd-Dât*, tah. Ferğali Seyyid 'Arabâvî, Mektebetü Evladü'sh-Şeyh li't-Türâs, Cize-Amman, 2008.

Arapçadır. “Dat” (ض) ve “za” (ظ) harflerinin mahreçleri üzerine yazılmış kapsamlı bir eserdir.

Risâletü’l-Dâl (Risâletü’l-Dâli’l-Mu’ceme): Eserin yazma nüshaları Ankara Millî Kütüphane 140/3 ve 140/4 numaralarda kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

1.6.2.Kendisine Nispet Edildiği Halde Başkasına Ait Olan Eserler

‘Andelîbü’l-Menâzir (‘Andelîbü’l-Münâzara):¹⁹⁴ Mantık ilmine dair Arapça yazılmış bir eserdir. Yazma Eserler Kurumu kataloğundan yapılan taramalarda şu yazma nüshaları tespit edilmiştir. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 1985/5, 163/5; Ankara Millî Kütüphane 465/16, 2889/7; Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 864/3. Ancak eser Mehmet b. Vâ’iz b. Velîcan Mar’âşî’ye nispet edilmektedir.

Buğyetü’l-Mürtâd li-Tashîhi’l-Ezdâd:¹⁹⁵ Salim Kaddûri el-Hamed eserin bir yazma nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi 3/53 numarada kayıtlı olduğunu belirtir.¹⁹⁶ Yapılan katalog taramalarında adı *Buğyetü’l-Mürtâd li-Tashîhi’l-Ezdâd* olan ve aynı eser olduğunu düşündüğümüz eserin şu nüshalarına rastlandı: Ankara Milli Kütüphane, 6326/1; Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, 5002/1; Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, 338/7; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 4783/4. Ancak bu eser İbn Ganim el-Makdisi Ali b. Muhammed’e aittir.

Câmi’u’l-Kunûz:¹⁹⁷ (*Câmi’u’l-Kunûz ve Nefâisü’t-Takrîr*): Saçaklızâde’nin öğrencisi Hüseyin b. Haydar et-Tebrîzî el-Mar’âşî’nin *Takrîrü’l-Kavânîn* adlı esere yazdığı şerhtir. Eserin Saçaklızâde’ye nispet edilmesi hatadır.¹⁹⁸ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 4511 ve 334/1 numarada yazma nüshaları mevcuttur.

Risâletü Selâmeti’l-Kulûb fî-İsbâti’l-Matlûb (fî’l-Mantık):¹⁹⁹ Sâlim Kaddûri el-Hamed eserin bir yazma nüshasının Dârü’l-Kütübü’l-Mısriyye’de 434/1 numarada kayıtlı olduğunu belirtir.²⁰⁰ Ancak yapılan katalog taramalarında *Selâmetü’l-Kulûb fî Beyâni İsbâti’l-Matlûb* adıyla Ankara Millî Kütüphane 465/14 numarada kayıtlı olan

¹⁹⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 435; el-Bağdâdî, *Hedîyyetü’l-Ârifin*, cilt 2, s. 323; el-Mar’âşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 37. (Nâşirin girişi).

¹⁹⁵ el-Mar’âşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 25 (Nâşirin girişi).

¹⁹⁶ el-Mar’âşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 25 (Nâşirin girişi).

¹⁹⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, s. 435; el-Bağdâdî, *Hedîyyetü’l-Ârifin*, cilt 2, s. 322; el-Mar’âşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 28. (Nâşirin girişi).

¹⁹⁸ ÖZCAN, “Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade ...”, cilt 1, s. 61.

¹⁹⁹ el-Mar’âşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 30 (Nâşirin girişi).

²⁰⁰ el-Mar’âşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 30 (Nâşirin girişi).

eserin Mehmed b. Va'iz b. Velican Maraşî'ye ait olduğu tespit edildi. Dolayısıyla adı geçen eserin Saçaklızâde'ye aidiyeti şüphelidir.

*'İsmetü'l-Ezhân:*²⁰¹ Sâlim Kaddûrî el-Hamed eserin bir yazma nüshasının Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye'de 3965 numarada olduğunu belirtir.²⁰² Yapılan katalog taramalarında *'İsmetü'l-Ezhân fî 'İlmi'l-Mîzân* adıyla kayıtlı şu nüshalarına rastlandı: Ankara Millî Kütüphane 465/13, 2889/2; Manisa İl Halk Kütüphanesi 5835/6; Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi 720/27; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 3232/7. Ancak bu eser Mehmed b. Va'iz b. Velican el-Mar'aşî'ye nispet edilmektedir.

*Reşhatü'n-Nush mine'l-Hadîsi's-Sahîh:*²⁰³ Sâlim Kaddûrî el-Hamed eserin bir yazma nüshasının Berlin'de 1867 numarada kayıtlı olduğunu belirtir.²⁰⁴ Ancak kütüphane bilgisi paylaşmamıştır. Yapılan katalog taramalarında Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 2411 numarada kayıtlı bir nüshası tespit edildi. Ancak eser Debbağzâde'ye nispet edilmektedir.

²⁰¹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, cilt 1, s. 435; el-Bağdâdî, **Hedyyetü'l-Ârifîn**, cilt 2, s. 323.

²⁰² el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 37. (Nâşirin girişi).

²⁰³ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 35. (Nâşirin girişi).

²⁰⁴ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 35. (Nâşirin girişi).

İKİNCİ BÖLÜM

CÜHDÜ'L-MUKİLL ADLI ESERİN TECVİD İLMİNDEKİ YERİ

2.1. Tecvid: Tecvid kelimesi lügatte “bir şeyi güzel ve sağlam yapmak, onu süslemek” anlamlarına gelir.²⁰⁵ İstilahî olarak ise kaynaklarda çeşitli tanımları yapılmıştır. En kolay şekliyle Kur'an-ı Kerim'i kurallarına uygun olarak okumak denilebilir. Muhammed İbnü'l-Cezeri *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*'de tecvidi şöyle tarif eder.²⁰⁶

وَهُوَ: إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا مِنْ كُلِّ صِفَةٍ وَمُسْتَحَقَّهَا

“O (yani tecvid) harflerin sıfatları yönünden hakkını ve müstehâkını vermektir.” Bu tanımda geçen *حقها* ‘den maksat harflerin sıfat-ı lazimeleri; *مستحقها* ‘den maksat ise harflerin sıfat-ı arızalarıdır. Sıfat-ı lazime harflerin aslında bulunan ve ondan ayrılmayan isti‘la, istifale gibi sıfatlar; sıfat-ı arıza ise tefhim, terkik, idğam gibi harfin aslında bulunmayıp sonradan elde ettiği sıfatlardır.²⁰⁷ Bunun yanında vakf ve ibtida da yani uygun ve yerinde durmak ve uygun bir şekilde okumaya başlamak da tecvid ilminin konusudur.

Müzzemmil suresi 4. ayette geçen “Kur'an'ı tertil üzere oku.” ve Furkan suresi 32. ayette geçen “Onu tertil üzere okuduk.” ayetleri bize tecvidin gerekliliğinin bir ispatı mahiyetindedir. “Tertîl” kelimesi sözlükte “güzel telaffuz etmek, makamlı okumak, güzel okumak” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁸ Ragıp el-İsfahanî; “tertîl” kelimesini “kelimenin ağızdan akıcı ve düzgün bir şekilde çıkması” diye tarif eder.²⁰⁹ Kelimenin ağızdan düzgün bir şekilde çıkması ancak güzel ve düzgün bir mahreç ile olur.

²⁰⁵ Abdurrahman ÇETİN , “Tecvid”, *DİA* cilt 40, s. 253

²⁰⁶ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezeri, *Mukaddime*, tah. Eymen Rüşdî Süveyd, Dâru Nuru'l-Mektebât, Cidde, 2006, sayfa 3

²⁰⁷ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Minehü'l-Fikriyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, tah. 'Usâme 'Atâyâ, ikinci baskı, Dâru'l-Ğavsânî, Dımaşk, 2012, s.120.

²⁰⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur el-Afrikî el-Mısırî, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, Cilt 11, s. 265.

²⁰⁹ Ragıp El-İsfahanî, *El-Müfredât*, çev. Abdülbaki GÜNEŞ, Mehmet YOLCU, Gözden geçirilmiş 4. Baskı, Yarın yay. , İstanbul, 2015, sayfa 385.

Sözlerin en güzeli olan Kur'an-ı Kerim'e yakışan onu en güzel şekilde okumaktır. Yani uluorta ve gelişigüzelikten uzak bir biçimde harflerin mahreç ve sıfatları bakımından hakkını vermek, onları doğru ve güzel bir şekilde telaffuz etmektir. "Tertîl" sadece tecvid kurallarına ve vakf ve ibtidâya dikkat ederek okumak değil aynı zamanda manasına uygun ve güzel bir sesle okumak kavramlarını da içinde barındırır. Bilinmektedir ki Kur'an-ı Kerim manasının yanında lafzıyla da eşsiz bir kitaptır. Dolayısıyla insana yakışan da onu tecvid kurallarının yanında güzel bir okuyuşla okumaktır. Ancak şunu unutmamak gerekir ki Kur'an-ı Kerim tecvid kurallarına uymadan bir müzik parçası söyler gibi asla okunamaz. Aslolan tecvid kurallarıdır.

"Tecvid" kelimesini ilk kullanan kişinin Hz. Ali olduğu kabul edilir. O, kendisine Müzemmil Suresi'nde geçen "tertîl" kelimesinin anlamı sorulduğunda;

تجويد الحروف و معرفة الوقوف ; التجويد الترتيل cevabını vermiştir.²¹⁰ "Tertil; harfleri güzel bir şekilde çıkarmak, vakf yapılacak yerlere riayet etmektir."

Tecvid ilminin konusu genel olarak lazımi ve ârizî ses hususiyetleri açısından Kur'an-ı Kerim'deki harflerdir. Binâenaleyh med, kasır, idğam, imale, sekte gibi kavramlar da tecvid ilminin konularındandır.

Tecvid ilminin temel gayesi Kur'an-ı Kerim'in doğru olarak okunmasıdır. Âlimler her harf üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmuş, bir harfin telaffuzu için bile çok geniş izahatlar yapılmıştır. Böyle bir durum ancak insanların Allah'ın kitabına, onun doğru okunmasına verdikleri önemle izah edilebilir. Bu aynı zamanda âlimlerin harflerin veya harekelerin yanlış telaffuzu neticesinde ortaya çıkabilecek hatalara karşı hassasiyetlerinin de bir göstergesidir.

Tecvid ilminin öğrenilmesi Kur'an-ı Kerim'in mana ve lafzıyla inmesi ve lafzının hatalardan korunması açısından farz-ı kifayedir. Ancak okuyuşta hatadan korunacak kadar tecvid kurallarına uyulması farz-ı ayın veya vacip kabul edilmiştir.²¹¹

²¹⁰ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezeri, **en-Neşr fi'l-Kirââtî'l-'Aşr**, Tah. Celaledin Muhammed Şeref, Daru's-Sahabe , Tanta, 2002, cilt 1, s. 170.

²¹¹ ÇETİN , "Tecvid", **DİA**, cilt 40 , s. 253.

2.2. İslam Tarihi Boyunca Öne Çıkan Tecvid Kaynakları:

2.2.1. Kasîdetü'r-Râiyye (Kasîdetü'l-Hakâniyye): Ebû Müzâhim Musa b. 'Ubeydullah b. Yahya el-Hâkânî²¹² (ö. 325/937) tarafından kaleme alınan bu kaside Ebû 'Amr el-Basrî'nin (ö. 154/771) bazı tecvid meselelerinden bahsettiği *Risâle fî İdgâmi'l-Kebîr* adlı eseri dışarıda tutulursa ilk bağımsız²¹³ tecvid eseri sayılır. 51 beyittir. Ancak eserde “tecvid” kelimesi kullanılmamış bunun yerine “hüsnu'l-edâ” ifadesi kullanılmıştır. Buradan tecvid kelimesinin kullanımının o dönemde henüz tam olarak yaygınlaşmadığı anlaşılmaktadır.²¹⁴ Eserin Ebû 'Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) tarafından *Şerhü Kasîdetü'l-Hâkânî fî't-Tecvîd* adıyla şerh edildiği belirtilir.²¹⁵

Yapılan katalog taramalarında Manisa İl Halk Kütüphanesi 2975/6 numarada bir yazma nüshaya rastlanmıştır. Ancak katalogtaki bilgiler eserin adı ve yazarı ile uyuşsa da bu bilgi yanlıştır. Çünkü buradaki eser hem oldukça geniş hacimli -159 sayfa- hem de şiir şeklinde değildir.

*“Tecvid ilminin bütün konularının yer almadığı eserde, Kur'an'ı doğru okuyamayanların bir başkasına Kur'an okutamayacağı, kırâatın bu ilmin inceliklerini bilen âlimlerden alınmasının gerekli olduğu, mütevâtir kırâat imamlarının adları, Kur'an'ın “tertîl” ile okunması, kırâat esnasında harflerin usulüne uygun bir şekilde çıkarılması, medler, izhar, ihfâ gibi uygulamalarla hemze, hâ ve râ harflerinin özellikleri, vakf ve ibtidâ, mîm ve nûn harflerinin okunuşlarından doğan özellikler, Kur'an'ı okuyan kişinin aynı zamanda onun emir ve yasaklarına uymasının icap ettiği gibi hususlar ele alınmıştır.”*²¹⁶

2.2.2. er-Ri'âye li-Tecvîdî'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve: Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî²¹⁷ (ö. 437/1045) tarafından kaleme alınmıştır. Günümüze kadar ulaşan ilk sistematik tecvid eseri sayılır.

²¹² el-Hâkânî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman ÇETİN, “HÂKÂNÎ, Musa b. 'Ubeydullah”, **DİA**, cilt 15, ss. 165-166.

²¹³ Daha önceki kırâat kitaplarında tecvid ilmine dair bilgiler de verilmiştir. Ancak bunlar başlı başına bir tecvid kitabı mahiyetinde değildir. Bu yüzden bu eser için “bağımsız” denilmesi uygun görülmüştür.

²¹⁴ Ahmed Halil Şükrî ve diğerleri, **el-Münîr fî Ahkâmî't-Tecvîd**, 22. baskı, Cem'iyetü'l-Muhâfazati 'ale'l-Kur'ânî'l-Kerîm, Amman-Ürdün 2013, s. 10.

²¹⁵ ÇETİN, “Tecvid”, **DİA**, cilt 40, s. 254; Ebû Amr ed-Dânî'nin bu eseri şerhi hususu tartışmalıdır. Konu için bkz. Ömer BAŞKAN, “Süregelen İki Tanımlama ve Tasnif Problemi Üzerine: el-İhfâ mı? El-İhfâu'l-Lisânî mi? El-İzhâr mı? El-İzhâru'l-Lisânî mi?” **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2007/1, cit 6, sayı 11, s. 115.

²¹⁶ ÇETİN, “HAKÂNÎ, Musa b. 'Ubeydullah”, **DİA** cilt 15, s.166.

²¹⁷ Mekkî b. Ebî Talib hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar ALTIKULAÇ, “Mekkî b. Ebû Tâlib”, **DİA**, cilt 28, ss. 575-576.

Yapılan katalog taramalarında eserin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 1024, 1616, 1262 numaralarda kayıtlı 3 yazma nüshasına rastlanmıştır. Eser Ahmed Hasan Ferhat tarafından yapılan tahkikle basılmıştır.²¹⁸

“Yazar kitabının başlarında Allah’a hamd ederek onu över. Peygamberimize salât ve selam eder. Bu hamd ve övgü cümlelerinin içerisinde Kur’an ile ilgili hususlar da vardır. Daha sonra bu ilme hizmetin önemine vurgu yaparak, Kur’an-ı Kerim’e hizmetin bir şeref olduğu üzerinde durmuştur. Yazdığı bu eserden önce bu tarzda bir kitaba rastlamadığını/görmediğini belirterek Kur’an’ı güzel ve doğru okuma hususunda bu kitaptan yararlanılırsa kendisini bahtiyar olarak kabul edeceğini belirtmiştir.”

“Kısa bir şekilde Kur’an-ı Kerim’i ezberlemeye teşvik ve onun sevabıyla ilgili bilgiler verdikten sonra, Kur’an okumanın önemi ve onu okuyanın üstünlüklerine vurgu yapar. Kur’an okuyucusunun yerine getirmesi gerekli vazifeleri açıkladıktan sonra, kari’/okuyucu ve mukri’/okutucuda bulunması gereken vasıfları belirtmiştir.”

“Kitap 48 bab ve 3 alt bab ve 34 fasıldan müteşekkildir.”²¹⁹

Yazar harflerin sayısını 29 olarak kabul eder. Bunlardan 6 tanesinin Arapçaya mahsus olduğunu, başka lisanlarda bulunmadığını belirtir. Bu harfler; ayn (ع), sad (ص), dat (ض), kaf (ق), za (ظ) ve se (ث) harfleridir.²²⁰ Bundan sonra harflerin sıfatlarını ele alır. Ardından da ayrı ayrı her harf üzerinde durur. Son olarak da Bâbü'l-Müşeddâd başlığı altında geniş bir biçimde şeddeli harflerin durumları incelenir ve nun-i sâkin ile tenviden bahseder.

2.2.3. et-Taḥdîd fî'l-İtkâni ve't-Tecvîd: Ebû 'Amr Osman b. Sa'îd b. Osman ed-Dânî²²¹ tarafından yazılmış tecvid ilminde öne çıkan eserlerden biridir. İbnü'l-Cezerî ve el-Caberî de dahil olmak üzere kendisinden sonraki birçok kişiye ve esere kaynaklık etmiştir.²²²

Yapılan katalog taramalarında kütüphanelerimizde eserin herhangi bir yazma nüshasına rastlanılmamıştır. Abdurrahman ÇETİN eserin üç yazma nüshasına ulaştığını

²¹⁸ Bkz. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, **er-Ri'âye li-Tecvîdî'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve**, tah. Ahmed Hasan Ferhat, üçüncü baskı, Dâru 'Ammâr, Amman-Ürdün, 1996.

²¹⁹ Ali ÖGE, “er-Ri'âye li-Tecvîdî'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 32, yıl 2011, s. 280.

²²⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Ri'âye...**, s. 113.

²²¹ Dâni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman ÇETİN, **Endülülüsli Âlim Ebu 'Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri**, birinci baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015.

²²² ÇETİN, **Endülülüsli Âlim Ebu 'Amr ed-Dânî...**, s. 226.

belirtir. Bunlar Bağdatlı Vehbi nüshası, Carullah Efendi nüshası ve İstanbul Üniversitesi nüshasıdır.²²³ Eser Ganim Kaddûri el-Hamed tarafından yapılmış olan tahkikle basılmıştır.²²⁴

ed-Dânî eserin başında tecvid, tahkik, tertil terimlerini öne çıkarmış, bunlar üzerinde izahatlar yapmıştır. Hareke, sükûn, ihtilas, revm, işmam, hemzenin hâlleri kısa kısa, anahatlarıyla izah edilmiştir. Harflerin sayısı ve mahreçleri konusunda Sibeveyh'i (ö. 180/796) esas alarak harflerin sayısını 29, mahreçlerin bölgelerini de 16 kabul etmiş ve açıklamalarını bu minval üzere gerçekleştirmiştir. Harflerin sıfatları ilk başta topluca zikredilmiş akabinde zıddı olan sıfatlar ve zıddı olmayan sıfatlar ayrı ayrı incelenip değerlendirilmiştir. Tenvin veya sakin nunun durumlarını 4 başlık altında incelemiş, yine bu başlık altında izhar, ihfa, idğâm-ı meal-ğunne, idğâm-ı bilâ-ğunne, iklâb, ihfâ konularını muhtasar ama sistemli bir şekilde işlemiştir. İdğâm konusu teferruatlı bir şekilde işlenmiş, onun bu konudaki izahatları günümüzde yazılan tecvid eserlerine büyük ölçüde kaynaklık etmiştir. Vakfın tanımını yaptıktan sonra Kur'an tilavetinde 4 türlü vakfın mevcudiyetinden bahsetmiş, bunları örnekleriyle değerlendirmiştir.²²⁵

2.2.4. El-Mûdih (el-Muvaddah) fi't-Tecvîd: Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 461/1061) tarafından yazılmıştır. Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi çok azdır. Eser Ganim Kaddûrî el-Hamed'in tahkikiyle basılmıştır.²²⁶ el-Hamed eserin girişinde yazarın beldesi dışında çok fazla tanınmadığını bu yüzden de hakkındaki bilgilerin kaynaklarda kısıtlı olduğunu belirtir.²²⁷

Yazar eserin başında lahn kavramını geniş bir şekilde ele alır. Mahreçlerin sayısını 16 kabul ederek inceler ancak Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) görüşlerine de yer verir. Daha sonra aslî ve fer'î harfleri, harflerin sıfatlarını açıkladıktan sonra tek tek harflerden ve özelliklerinden bahseder. Akabinde med konusunu inceler. **Teşdîd** başlığı altında şeddeli harflerin durumunu, hallerini ayrıntılı bir şekilde anlatır. **Telyîn** başlığı altında lîn konusunu açıklar. Sonra tenvîn veya sâkin nunun hallerini geniş bir şekilde

²²³ ÇETİN, *Endülülüsli Âlim Ebu 'Amr ed-Dânî...*, ss. 226-228.

²²⁴ Ebû 'Amr Osman b. Sa'îd b. Osman ed-Dânî el-Endülüsi, *et-Taḥdîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvîd*, tah. Ganim Kaddûrî el-Hamed, birinci baskı, Daru 'Ammâr, Amman-Ürdün, 2000.

²²⁵ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali ÇİFTÇİ, "Ebû Amr ed-Dânî'nin et-Taḥdîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvîd'i Özelinde Tecvid İlminin Müstakilleşmesi", *Marife Dînî Araştırmalar Dergisi*, cilt 17, sayı 2, kış 2017, ss. 287- 317.

²²⁶ Bkz. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, tah. Gânim Kaddûrî el-Hamed, birinci baskı, Dâru 'Ammâr, Amman-Ürdün, 2000.

²²⁷ el-Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, s. 9. (Nâşirin girişi)

irdeler. Yan yana geldiği zaman birbirine karışması mümkün olan harfler hakkında geniş açıklamalarda bulunur. (Bunun için حسن التخلص من دخول شوائب الحروف بعضها علي başlığını kullanır.) Hareke ve sükun kavramlarından bahseder. Ardından vakf konusunu ele alır. İşmam ve revm kavramlarını da vakf konusu içerisinde zikreder. Son olarak da kıraat ve tecvid terimlerinden geniş bir şekilde bahseder.²²⁸

2.2.5. Kitâbü't-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd: Ebü'l-Alâ' Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî²²⁹ (ö. 569/1173) tarafından yazılmıştır. Eserin yazma nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1525 numarada kayıtlıdır. Eser 90 varaktır.

Eser Cemâleddin Muhammed Şeref ve Mecdî Fethî es-Seyyid'in tahkikleriye basılmıştır.²³⁰

2.2.6. 'Ukûdu'l-Cümân fî Tecvîdi'l-Kur'ân: Burhânüddîn Ebû İshâk İbrahim b. Ömer b. İbrahim b. Halil el-Ca'berî²³¹ (ö. 732/1332) tarafından yazılmıştır. Eser Manzumdur. 802 beyitten müteşekkildir. Yazma nüshaları mevcuttur.²³²

2.2.7. Et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd: Kıraat ilminin en müstesnâ isimlerinden birisi olan Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî²³³ (ö. 833/1429) tarafından yazılmıştır. Eser Ali Hüseyin el-Bevvâb'ın tahkikiyle basılmıştır.²³⁴ Ali Hüseyin el-Bevvâb yazarın bu eseri gençlik yıllarında yazdığını kaydetmektedir.²³⁵

Eser 10 bâbdan oluşmaktadır. Yazar ilk başta döneminin ünlü kurrâlarını zikreder. Ardından tecvîd kavramının tanımını yapar. Tahkik, tertil, tilâvet vb. kavramlardan bahseder. Daha sonra kırâat imamları ve onların kırâatlarının özelliklerinden bahseder. Burada dikkat çeken husus, kırâatlardan bahsederken sadece

²²⁸ el-Kurtubî, **el-Mûdih fî't-Tecvîd**, (Lahn konusu için bkz. ss. 55-71, aslî ,fer'î harfler ve harflerin mahreçleri için bkz. ss. 77-84, harflerin sıfatları için bkz. ss. 87-98, harflerin ayrı ayrı değerlendirilmesi için bkz. ss. 100-123, medler için bkz. ss. 128-136, teşdîd için bkz. 139-153, Telyîn için bkz. 153-157, tenvin veya sâkin nunun halleri için bkz. ss. 157-175, Hüsnü't-Tahallus min Şevâibi ... için bkz. 176-189, hareke ve sükûn hakkındaki açıklamalar için bkz. 191-205, vakf için bkz. ss. 206-209, kıraat ve tecvid terimleri için bkz. 211-222)

²²⁹ Müellif hakkında bilgi için bkz. Tayyar ALTİKULAÇ, "Ebu'l-Alâ' el-Hemedânî", **DİA**, cilt 10 ss. 286-287.

²³⁰ Ebü'l-Alâ' Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî, **et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd**, tah. Cemâleddin Muhammed Şeref, Mecdî Fethî es-Seyyid, Dârü's-Sahâbe li't-Türâs, Tanta, 2005.

²³¹ Müellif hakkında bilgi için bkz. M. Kemal ATİK, "Ca'berî", **DİA**, cilt 6, ss. 527-528.

²³² ATİK, "Ca'berî", **DİA** s. 528

²³³ Müellif hakkında bilgi için bkz. Tayyar ALTİKULAÇ, "İbnü'l-Cezerî" **DİA**, cilt 20, ss. 551-557.

²³⁴ Bkz. Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî, **et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd**, tah. Ali Hüseyin el-Bevvâb, birinci baskı, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad, 1985.

²³⁵ İbnü'l-Cezerî, **et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd**, s. 15 (Nâşirin girişi)

kırâât-ı seb' a dediğimiz 7 imamdan ve kırââtının özelliklerinden bahsetmesidir.²³⁶ Oysa bugün sahih kırâatların sayısının 10 kabul edilmesi İbnü'l-Cezerî sayesinde olmuştur. Hâl böyleyken bu eserde kırâât imamlarının 7 tanesinin zikredilmesi eserin, yazarın gençlik yıllarında –en-Neşr'den önce- yazılmış olmasıyla izah edilebilir.

“Lahn” üzerinde geniş bir şekilde durur. Daha sonra vasl-kat' kavramlarından bahseder. Harf-hareke kavramlarından sonra harflerin sıfat ve lakaplarını açıklar, ardından günümüzdeki sırasına göre harfleri tek tek inceler.

Dokuzuncu bâbda tenvin ve nûn-i sâkinin hâlleri, izhar, idğam, iklab, ihfa, med ve kasr kavramlarını açıklar. Son olarak onuncu bâbda ise vakf ve ibtidâ kavramlarını geniş bir şekilde inceler.

2.2.8. Mukaddimetü'l-Cezeriyye: Tam adı *Manzûmetü'l-Mukaddime fî mâ Yecibü 'alâ Kârî'l-Kur'âni en-Ya'lemeh*'tir. Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî'nin tecvid ilmine dair yazdığı meşhur manzum eseridir. Eser tecvid ilminin en fazla rağbet gören eserlerinden birisidir. Esere tarih boyunca çok sayıda şerh yazılmış ve eserin çok sayıda baskısı yapılmıştır.

Küçük hacmine rağmen güzel bir üslupla önemli tecvid konularını bünyesinde toplamış, yazıldığı günden zamanımıza kadar insanlar nezdinde kabul görmüş ve canlılığını sürdürmüştür.²³⁷

Her dönemde pek çok öğrenci tarafından ezberlenen, 19 bâb ve 109 beyitten müteşekkil olan eserde mehâricü'l-hurûf, sıfâtü'l-hurûf, terkîk, tefhîm, idğam, lahn, ğunne, medler, vakf, hemze gibi konular işlenmiştir.²³⁸

2.2.9. Karabaş Tecvîdi: Şeyh Abdurrahman Karabaşî (ö. 904/1498) tarafından yazılmıştır. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Eser gerek Osmanlı döneminde gerekse zamanımızda en çok okunan tecvid kitabıdır. Türkçe yazılmıştır. Oldukça sadedir. Tüm tecvid konularını özet olarak ele alması da çok tercih sebeplerinden biridir. Eserin çok sayıda yazma nüshası mevcuttur. Çok sayıda baskısı yapılmıştır.

²³⁶ İbnü'l-Cezerî, **et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd**, ss. 50-51.

²³⁷ Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî, **Manzûmetü'l-Mukaddime fî mâ Yecibü 'alâ Kârî'l-Kur'âni en-Ya'lemeh**, tah. Eymen Rüşdî Süveyd, dördüncü baskı, Dâru Nûru'l-Mektebât, Cidde, 2006, s. 1 (Nâşirin girişi)

²³⁸ Tayyar ALTIKULAÇ, “İbnü'l-Cezerî” **DİA**, cilt 20, s. 555.

2.2.10.Tuhfetü'l-Etfâl: Süleymân b. Muhammed b. Çelebî el-Cemzûrî (ö. 1204/1789) tarafından yazılmıştır. Arapça bilen öğrenciler için İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi* ile birlikte tecvid öğretiminin ilk eserlerindendir. Önce bu eserler ezberletilir.²³⁹

Eser üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır.²⁴⁰ Eser toplam 61 beyitten oluşmaktadır. Eserin konuları mukaddime, tenvin ve sâkin nun, sâkin mîmin hükümleri, şeddeli nun ve mîmin hükümleri, eliflâm ve lâmu'l-fi'l, misleyn, mütecaniseyn, mütekaribeyn, med ve kısımları, med hükümleri, medd-i lâzım ve hükümleri, hâtime şeklindedir. Eserde harflerin mahreç ve sıfatlarına yer verilmemesi eserin mübtediler için yazılmış olmasıyla izah edilebilir.²⁴¹

2.3.Cühdü'l-Mukill: Değişik kütüphanelerde eserin 30 civarında yazma nüshası tespit edilmiş olup bunlar **Eserin Yazma Nüshaları** başlığı altında verilecektir. Bizim çalışmamızda Sâlim Kaddûrî el-Hamed'in tahkikiyle basılmış olan eserin 2. baskısı kullanılmıştır.²⁴² Eserin başlangıcında 5 fasıl bulunmaktadır. Yazar bu fasıllarda tecvid ilmini, lahn kavramını, kırâat imamları ve ravilerini, dişleri ve harflerin mahreçleri ile ilgili bazı kavramları anlatmıştır. Akabinde tekraren 11 bahis açarak tecvid konularını incelemiştir. Bu bahislerde anlatılan konular şu şekildedir:

Birinci Bahis: Mehâricü'l-Hurûf

İkinci Bahis: Sıfâtü'l-Hurûf

Üçüncü Bahis: Tefhim ve Terkîk

Dördüncü Bahis: İdğam

Beşinci Bahis: Med ve Kasr

Altıncı Bahis: Hemze-i Vasl- Hemze-i Kat'

Yedinci Bahis: Hemzeteyn

Sekizinci Bahis: İmale

Dokuzuncu Bahis: "Hüm" (هم) ve Cemi' "mim"i (م) (Sıla)

²³⁹ Mustafa Atilla Akdemir, "Aşere Takrib Eğitimi ve Uygulama Farklılıkları, **Tecvid Çalıştayı**, Kastamonu, 2015, s. 1.

²⁴⁰ Eser üzerindeki çalışmalar için bkz. Recep Koyuncu, "Kur'ân Eğitiminde Manzum Tecvid Geleneği Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Etfâl Adlı Manzum Eseri, **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, cilt 21, sayı 3, 2017, ss. 1508-1511.

²⁴¹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Koyuncu, "a.g.m.", ss. 1497-1533.

²⁴² Bkz. Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, tah. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, ikinci baskı, Dâru Ammar, Ürdün, 2008.

Onuncu Bahis: Hâü'l-Kinâye

Onbirinci Bahis: Vakf (Vakf ve İbtidâ)

Bu bahislerden sonra müellif **Harfler** adı altında yeni bir başlık açmış ve burada harfleri ayrı ayrı incelemiştir. Daha sonra **Beyânu Tecvîdi'l-Fâtiha** başlığıyla ve 4 bahis altında Fatiha suresindeki tecvid kurallarını incelemiştir. Son olarak da **Risâletü'l-Yâât** başlığı altında “ya” (ي) harfi üzerinde durmuştur.

Saçaklızâde herhangi bir konuyu işlerken önce konuyla ilgili tercih ettiği kaynaklardaki görüşleri sunmuş akabinde de varsa kendisinin konuyla ilgili farklı görüşlerini dile getirmiştir. Biz çalışmamızda sadece yararlandığı kaynaklardaki görüşleri belirtip kendisine ait, konuyla ilgili farklı bir görüşün olmadığı bölümler üzerinde -çalışmayı gereksizce uzatmamak adına- fazla durmadık.

2.3.1. Eserin Yazma Nüshaları: Eserin yapılan katalog taramaları neticesinde tespit edilen yazma nüshaları ve bunların katalog numaraları şu şekildedir:

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 8008/4

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Şarki 4473, 333/1, 1646/2, 1801/3, 503/8, 2490, 3370/1, 3096/1, 4783/3

Erzurum İl Halk Kütüphanesi 41834/4

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 342/3, 1117/1

Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 242/1, 242/01

Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi 344/3, 436, 2821

Ankara Millî Kütüphane 50 Ür 46/3, 50 Ür 140/2, Vezirköprü 866/1, 7485, 8320

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tekeli 21/2, Tekeli 21/1

Manisa İl Halk Kütüphanesi 1483/9, 378, 1483/9

Kayseri Raşid Efendi Eski Eser Kütüphanesi 26189/5

Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 19/1

Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi 4/1

Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi 4659/1, 9193/3 (Bu eserle ilgili katalogtaki bilgi yanlış verilmiştir. Eser Cühdü'l-Mukill değildir.)

2.3.2.Eserde Kullanılan Kaynaklar: Saçaklızâde, eserini telif ederken yararlandığı kaynakları kronolojik bütünlük içinde ve gayet sistematik bir biçimde

vermiştir. Kaynakları verme biçimi doğrudan veya dolaylı olarak farklı formlarla karşımıza çıkmaktadır:

Bazı yerlerde doğrudan eser ismi zikredilir. قال في الرعاية örneğinde olduğu gibi.²⁴³

Bazı yerlerde eser ismi verilmez bunun yerine müellifin ismi zikredilir. قال سيبويه gibi.²⁴⁴ Aynı müellifin farklı eserleri de olabileceğinden dolayı böyle yerlerde eserin hangisi olduğunun tespiti el-Hamed tarafından yapılmıştır.

Bazı yerlerde de ne eser ismi ne de müellif ismi zikredilir. Saçaklızâde قال sözüyle alıntısını aktarır.²⁴⁵ Böyle durumlarda da eserin ve müellifinin tespiti el-Hamed tarafından yapılmıştır.

Kullandığı kaynaklar ve bu kaynakların eserde kullanılma sayıları Sâlim Kaddûrî el-Hamed'in tespitiyle şu şekildedir: (el-Hamed, eserleri Arap harflerinin alfabetik sırasına göre vermiştir. Burada da aynı sıra takip edildi.)

İbrâzû'l-Me'ânî min Hırzi'l-Emânî [Abdurrahman b. İsmail b. İbrâhim Ebû Şâme (ö.665/1267)] Eser 44 defa zikredilmiştir.

el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân [Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî (ö. 911/1505)] Eser 33 defa zikredilmiştir.

el-İnbâ' fî Tecvîdi'l-Kur'ân [Ebû'l-Esbağ Abdülaziz b. Ali b. Muhammed İbnü't-Tahhân (ö. 560/1165~)] Eser 1 defa zikredilmiştir. (Eserdeki bilgi *en-Neşr* vasıtasıyla nakledilmiştir.)

el-İzâh [Hasan b. Ali b. İbrâhîm el-Ehvâzî (ö. 446/1055)] Eser 1 defa zikredilmiştir. (Eserdeki bilgi doğrudan değil *el-Minehu'l-Fikriyye'* ve *el-Havâşiyi'l-Müfheme'*den nakledilmiştir.)

el-İzâh fî Şerhi'l-Mufasssal [Ebû Amr Osman b. Ömer İbnü'l-Hacib en-Nahvî (ö.646/1249)] Eser 2 defa zikredilmiştir.

el-İzâh fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ [Ebû Bekr Muhammed b. Kâsım b. Beşşâr el-Enbârî en-Nahvî (ö. 328/940)] Eser 30 defa zikredilmiştir.

²⁴³ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 120.

²⁴⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 122.

²⁴⁵ Örnek için bkz. el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 120. (Burada sayfanın başında Saçaklızâde قال sözünden sonra herhangi bir açıklama yapmadan alıntıyı aktarmaktadır. Eserin *el-Minehu'l-Fikriyye* olduğunun tespiti el-Hamed tarafından yapılmıştır.)

et-Tibyân fî Addi Âyi'l-Kur'ân [Ebû Amr Osman b. Sâîd ed-Dânî (ö. 444/1053)]

Eser 1 defa zikredilmiştir.

Tahbîrû't-Teysîr fî Kırââtî'l-Eimmeti'l-Aşere [Ebu'l-Hayr Muhammed b.

Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)] Eser 1 defa zikredilmiştir.

et-Tezkire fî'l-Kırâât [Ebu'l-Hasan Tahir b. Abdülmun'im b. Ğalbûn el-Halebî

(ö. 399/1009)] Eser 3 defa zikredilmiştir.

Tefsîrû'l-Medârik [Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö.

710/1310) Eser 2 defa zikredilmiştir.

et-Telhîs fî'l-Kur'âni'l-Azîz [Muvaffakuddin Ahmed b. Yusuf b. Hasan el-

Kuvâşî (ö.670/1271)] Eser 2 defa zikredilmiştir.

et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd [Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b.

Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1249)] Eser 18 defa zikredilmiştir.

et-Teysîr fî'l-Kırââtî's-Seb' [Ebû Amr Osman b. Sâîd ed-Dânî (ö. 444/1053)]

Eser 14 defa zikredilmiştir.

el-Câmi'ul-Musannif li Şu'abi'l-Îmân [Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-

Beyhakî (ö. 458/1066)] Eser 1 defa zikredilmiştir. (Eserdeki bilgi doğrudan değil *el-Minehu'l-Fikriyye*'den naklen verilmiştir.)

Câmi'u'l-Vukûf ve'l-Ây [Ebû Cafer Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî

(ö.560/1165] Eser 3 defa zikredilmiştir.

el-Cevâhirü'l-Mudriyye ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye [Ebu'l-Fütûh Seyfeddîn

b. Atâullah el-Vefâî (ö. 1020/1611)] Eser 2 defa zikredilmiştir. (Eserdeki bilgi doğrudan değil *el-Minehu'l-Fikriyye*'den naklen verilmiştir.)

Hâşiyetü'l-'Îsâm ale'l-Câmî [Molla Îsâm Abdülmelik Cemâleddîn el-'Îsâmî el-

Îsferâyînî (ö. 1037/1627)] Eser 1 defa zikredilmiştir.

Hâşiyetü'l-Keşşâf (Eserin müellifi tespit edilememiştir.)Eser 1 defa

zikredilmiştir.

Hürzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî [Ebu'l-Kâsım Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî (ö.

590/1194] Eser 11 defa zikredilmiştir.

el-Havâşiyi'l-Ezheriyye fî Halli Elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye [eş-Şeyh

Hâlid b. Abdullah el-Ezherî (ö. 905/1499)] Eser 1 defa zikredilmiştir. (Eserdeki bilgi doğrudan değil *Minehu'l-Fikriyye*'den naklen verilmiştir.)

el-Havâşiyi'l-Müfheme fî Şerhi'l-Mukaddime [Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbni Muhammed el-Cezerî (ö. 835/1431)] Eser 11 defa zikredilmiştir.

Hulâsatü'l-Ebhâs fî Şerhi'l-Kırâati's-Selâs [İbrâhim b. Ömer b. İbrâhim el-Ca'berî (ö. 732/1332)] Eser 1 defa zikredilmiştir.

El-Hulâsa (Eser tespit edilememiştir.)

Dekâikü'l-Muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime [eş-Şeyh Zekeriyya b. Muhammed el-Ensârî (ö. 926/1520)]Eser 1 defa zikredilmiştir. (Eserdeki bilgi doğrudan değil *el-Minehu'l-Fikriyye*'den naklen verilmiştir.)

er-Ri'âye li Tecvîdi'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve [Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Talib(ö. 437/1045)] Eser 107 defa zikredilmiştir.

Rûhü'l-Mürîd Şerhi Manzûmeti'l-Akdi'l-Ferîd [Muhammed b. Mahmûd İbni Muhammed es-Semerkindî (ö. 780/1378)] Eser 1 defa zikredilmiştir. (Eserdeki bilgi doğrudan değil *el-Minehu'l-Fikriyye*'den naklen verilmiştir.)

Sirâcü'l-Karii'l-Mübtedî ve Tezkârü'l-Mukrii'l-Müntehî [İbnü'l-Kâsîh Ali b. Osman b. Muhammed (ö. 801/1399)] Eser iki defa zikredilmiştir.

Şerhü'l-Cezeriyye [İsmâüddîn Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde (ö. 968/1561)]Eser 4 defa zikredilmiştir.

Şerhü'd-Dürri'l-Yetîm [eş-Şeyh Ahmed Fâiz er-Rûmî (ö. 981/1573) Eser 14 defa zikredilmiştir.

Şerhü's-Şâfiyye [el-Cârberdî Ahmed b. el-Hasen et-Tebrîzî (ö. 746/1345)] Eser 26 defa zikredilmiştir.

Şerhü's-Şâfiyye [er-Rızâ Muhammed b. Hasan el-Estarâbâdî (ö. 686 ~/1287~)] Eser 9 defa zikredilmiştir.

Şerhü Fethü'l-Kadîr [Muhammed b. Abdülvahid İbni Hümam el-Haneffî (ö. 681/1282)] Eser *el-Minehu'l-Fikriyye* vasıtasıyla 1 defa zikredilmiştir.

Şerhü Kitâbu Sîbeveyh [Ebû Saîd el-Hasan b. Abdullah es-Sîrâfî (ö. 368/979)] Eser *Şerhü's-Şâfiyye* vasıtasıyla 1 kez zikredilmiştir.

Şerhü'l-Mevâkif [Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 816/1413)] Eser 2 defa zikredilmiştir.

Şerhü'l-Vâdiha fî Tecvîdi'l-Fâtîha [el-Murâdî el-Hasan b. Kâsım b. Abdullah İbni Ümmü Kasım (ö. 749/1348)] Eser 3 defa zikredilmiştir.

es-Sihâh [İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö. 393/1002) Eser 4 defa zikredilmiştir.

Akiletü Etrâbü'l-Kasâid [Ebü'l-Kasım Kasım b. Firruh eş-Şatıbî (ö. 590/1194)]

Eser 1 defa zikredilmiştir.

el-Ayn [el-Halil b. Ahmed el-Ferahidi (ö. 175/791)] Eser 4 defa zikredilmiştir.

Ġaniyyetü'l-Mümtelî fî Münyeti'l-Musallî [İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî (ö. 956/1549)] Eser 1 defa zikredilmiştir.

Fethu'l-Vasîd fî Şerhi'l-Kasîd [Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdüssamed es-Sehâvî (ö. 643/1245)] Eser *el-Minehu'l-Fikriyye*, *Havâşiyi'l-Müfheme* ve *İbrâzü'l-Me'ânî* vasıtasıyla 3 defa zikredilmiştir.

el-Fevâidü'z-Ziyâiyye fî Şerhi'l-Kafiyye [Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. 898/1492)] Eser 2 defa zikredilmiştir.

el-Kâfiyye [Ebû Amr Osman b. Ömer İbnü'l-Hacib (ö. 646/1249)] Eser 1 defa zikredilmiştir.

el-Kitâb [Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyh (ö. 180/796)] Eser -hem doğrudan hem de *Şerhü'ş-Şâfiyye* vasıtasıyla- 4 defa zikredilmiştir.

el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl [Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144)] Eser 2 defa zikredilmiştir.

Kenzü'l-Me'ânî fî Şerhi Hurzi'l-Emânî [İbrahim b. Ömer b. İbrahim el-Ca'berî (ö. 732/1332)] Eser 8 defa zikredilmiştir.

Metnü'l-Cezeriyye (Mukaddimetü'l-Cezeriyye) [Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö. 833/1249)] Eser 16 defa zikredilmiştir.

el-Müktedab [Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd el-Müberred (ö. 286/900)] Eser 2 defa zikredilmiştir.

el-Müktefâ fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ [Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1053)] Eser 24 defa zikredilmiştir.

el-Mukni' fî Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi'l-Emsâr [Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1053)] Eser 3 defa zikredilmiştir.

el-Minehu'l-Fikriyye [Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî (ö. 1014/1605)] Eser 107 defa zikredilmiştir.

Münyetü'l-Musallî [Sedîdüddin Muhammed b. Muhammed el-Kaşgarî (ö. 705/1305)] Eser 1 defa zikredilmiştir.

el-Muvaddah fî Ta'lîli Vücûhi'l-Kırââtî's-Seb' [Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammar el-Mehdevî (ö. 440/1048~)] Eser *el-Minehu'l-Fikriyye* vasıtasıyla 1 defa zikredilmiştir.

en-Neşr fî'l-Kırââtî'l-'Aşr [Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö. 833/1249)] Eser 19 defa zikredilmiştir.

Nüzhetü'l-Müşteğîlîn fî Ahkâmi'n-Nûni's-Sâkineti ve't-Tenvîn [Ali b. Osman b. Muhammed İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)] Eser 1 defa zikredilmiştir.²⁴⁶

Eserlerin zikredilme sayılarına bakıldığında en fazla yararlanılan kaynaklar 107 defa ile *er-Ri'âye li Tecvîdi'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve* ile *el-Minehu'l-Fikriyye*'dir. Her iki eserin aynı sayıda zikredilmiş olması da dikkat çekmektedir. *er-Ri'âye*'nin tecvid alanının başucu kitaplarından birisi ve tüm tecvid kitaplarının ilk başvuru kaynaklarından olduğu kabul edilerek bu eser dışarıda tutulursa müellifin *el-Minehu'l-Fikriyye*'nin etkisinde kaldığı açıkça görülür. Ayrıca birçok kaynaktaki bilginin *el-Minehu'l-Fikriyye* vasıtasıyla nakledilmiş olması da bu görüşü desteklemektedir.

Doğrudan tecvid ilminin konusu sayılmayıp birçok müellifin bağımsız eser telif ettiği **vakf ve ibtidâ** konusunda ise en fazla zikredilen eser İbnü'l-Enbârî'nin *el-Îzâh fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ*'sı (30 defa zikredilmiştir) ile ed-Dânî'nin *el-Müktefâ fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ*'sıdır.(24 defa zikredilmiştir.) Saçaklızâde'nin bu konuda da adı geçen iki müellifin etkisinde kaldığı tespit edilmiştir.

2.3.3. Eserin Metodu: Eserde bir konu anlatılırken ilk başta kronolojik bütünlük içinde ve **Eserde Kullanılan Kaynaklar** başlığı altında anlatılan yöntemlerden birisi kullanılarak, yararlanılan kaynaklardaki bilgiler okuyucuyla paylaşılır. Akabinde Saçaklızâde **اقول** diye başlayarak eklemek-çıkarmak istediği şeyleri, naklettiği müelliflerin görüşlerinin katıldığı-katılmadığı yönlerini ortaya koyar. Eserin bizim için en önemli noktası da burasıdır. **انتهى** sözüyle de görüşlerini sunmayı tamamlar.²⁴⁷ Bazen de farklı görüşlerin mevcut olduğu veya açıklanmaya muhtaç olduğunu düşündüğü konularda **اعلم** lafzını kullanarak fikirlerini aktarır.²⁴⁸

²⁴⁶Burada adı geçen eser Caberî'nin *İtmâmü't-Tebyîn fî Ahkâmi'n-Nûni's-Sâkineti ve't-Tenvîn* adlı eseriyle birlikte zikredilmiştir. Ancak el-Hamed Caberî'nin adı geçen bu eserinin yerini tespit edemediğini belirtir. Cühdü'l-Mukill'in kaynakları ve bu kaynakların kullanılma sayıları için bkz. el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 49-57. (Nâşirin girişi)

²⁴⁷ Örnek için bkz.el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 122.

²⁴⁸ Örnek için bkz.el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 121.

Eserde zaman zaman -anlatılan veya aktarılanlarla ilgili- zihinde oluşabilecek soruların yanıtını bulmak için soru-cevap yöntemine de başvurur. ان قلت lafzıyla zihinde oluşabilecek soruları aktardıktan sonra قلت diyerek sorunun cevabını da kendisi verir.²⁴⁹

Bunların dışında önemli gördüğü yerlerde مقالة veya فصل adlarıyla yeni başlıklar açarak o konuları daha ayrıntılı inceler.²⁵⁰ Ana başlıkların sonunda تتمة başlığıyla da birtakım ilaveler yapar.²⁵¹

2.3.4. Eserin İncelenmesi: Daha önce bahsedildiği şekilde Saçaklızâde'nin sadece birtakım alıntılarla yetindiği, kendinden bir şeyler katmadığı bölümler üzerinde fazla durulmamıştır. Bunun yerine kendine has görüşlerinin mevcut olduğu bölümler zaman zaman güncel tartışmalar da dâhil edilerek değerlendirilmiştir.

2.3.4.1. Lahn Konusundaki Görüşleri : Lahn kavramı lah-ı celî ve lahn-ı hafî olmak üzere ikiye ayrılır. Lahn-ı celî kelimenin yapısında, harflerin harekelerinde veya mahreç ve sıfatlarında yapılmış bariz yanlışlıktır. Hareke yanlışlıkları mana değişsin ya da değişmesin lahn-ı celî sayılır.²⁵² Lahn-ı hafî küllî mahreçleri bir olan harflerde veya harflerin sıfatlarında yapılan yanlışlıktır. Ancak harfi kendi sıfatından çıkaracak şekilde (örneğin ط harfindeki itbâk ve isti'lâ sıfatlarını terk etmek gibi) yapılan yanlışlıklar lahn-ı celî grubuna girer. İhfâ, iklâb, izhâr, ğunne vb. konulardaki yanlışlıklar da hafî grubuna girmektedir.²⁵³

Saçaklızâde Kurân'ı lahtan arınmış bir şekilde okuyabilmek için iyi bir tecvid bilgisinin yanında kelimelerin manasına vâkıf olmaya, nahiv ilmine, sarf ilmine, i'lâl kaidelerini bilmeye ihtiyaç olduğu görüşündedir.²⁵⁴

2.3.4.2. Kırâat İmamları ve Râvîleriyle İlgili Görüşleri: Saçaklızâde kırâat imamı hakkında Şâtıbî'den²⁵⁵ yararlandığını belirterek sadece 7 kıraat imamından

²⁴⁹ Örnek için bkz.el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 125.

²⁵⁰ فصل örneği için bkz. el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 145; مقالة örneği için bkz. el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 125.

²⁵¹ Örnek için bkz.el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 139.

²⁵² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 111.

²⁵³ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 111-112.

²⁵⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 113.

²⁵⁵ Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrûh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ru'aynî (v. 590 h.) Endülüslü kırâat alimi. (Hayatı için bkz. Abdurrahman ÇETİN, "ŞÂTİBÎ, Kasım b. Firruh", *DiA*, cilt 38, ss. 376-377.) Şâtıbiyye ismiyle meşhur olmuş 1173 beyitten oluşan Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî isimli eseri kırâat kitaplarının önde gelenlerindendir. Eser Muhammed Temîm ez-Zu'bi'nin tahkikiyle basılmıştır. Bkz. Kâsım b. Firruh b. Halef b. Ahmed eş-Şâtıbî er-Ru'aynî el-Endülüsi, *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*

bahseder. Diğer 3 kıraat imamı ile ilgili bilgi vermez.²⁵⁶ Her konuda geniş açıklamalar yapan ve birçok kaynaktan alıntılarda bulunan müellifin ilgili bölümde yalnız Şatıbî'den alıntı yapmış olması, özellikle diğer 3 kıraatın mütevatir kabul edilmesini sağlayan İbnü'l-Cezerî'den veya başka bir kaynaktan aktarımda bulunmaması dikkati çekmektedir. Bu durumun bir zühul eseri olduğunu söylemek nasıl kabul edilemezse sadece buradaki açıklamalarına bakarak Saçaklızâde'nin diğer 3 kıraat imamını kabul etmediği gibi bir yargıya varmak da söz konusu olamaz. Ayrıca Saçaklızâde eserde zaman zaman diğer 3 imamın görüşlerine de yer vermektedir.²⁵⁷ Bunun yanında bu bölümde 7 kıraat imamı için kullanılan من الأئمة المشهورين²⁵⁸ ifadesinin aynısı "hüm"den (هم) bahsedilirken Yakub için de kullanılmıştır.²⁵⁹

*Tehzîbü'l-Kırâât*²⁶⁰ isimli eserinde kıraat imamlarıyla ilgili görüşlerinin incelenmesi konunun aydınlatılmasına yarar sağlayacaktır. Saçaklızâde burada 10 kırâatın da mütevatir olduğunu söyler.²⁶¹ 10 kıraat imamının isimlerini zikreder ve ravilerinden bahseder.²⁶² Ancak Halef'in Hamze'nin ravisi olmasının yanında ayrı bir kıraat imamı olduğunu kabul etse de ravilerden bahsederken Halef'i ve onun ravilerini zikretmez, ayrıca الأئمة التسعة (dokuz imam) tabirini kullanır. Ayrıca kitabında Halef kıraatından bir şey zikretmediğini nerede Halef ismi geçerse burada maksadın Hamze'nin ravisi olduğunu belirtir. Bunun nedenini de İbnü'l-Cezerî'nin Halef'in Kûfelilerin kıraatına tabii olduğu ve onlardan farklı bir okuyuşunun mevcut olmadığı görüşüyle açıklar.²⁶³ Yine bunun yanında Yakub ve Ebû Cafer'in ferşü'l-hurûf

fi'l-Kırââti's-Seb', tah. Muhammed Temîm er-Ru'bi, beşinci baskı, Dâru'l-Ğavsânî, Dımaşk-Suriye, 2010.

²⁵⁶ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 115-117.

²⁵⁷ Örnek için bkz. el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 195. (İlgili sayfada Ebû Cafer'in tenvin veya sakin nundan sonra gelen ع ve خ'da yaptığı ihfadan bahsedilmektedir.)

²⁵⁸ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 114.

²⁵⁹ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 240. (Buradaki ifade şu şekildedir: ويعقوب من الأئمة المشهورين)

²⁶⁰ Bkz. Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî, **Tehzîbü'l-Kırâât**, , tah., Hâlid Abdüsselâm Berekât, Dâru'l-Ğavsânî, 1. baskı, Dımaşk, Suriye, 2012.

²⁶¹ el-Mar'aşî, **Tehzîbü'l-Kırâât**, s. 119.

²⁶² el-Mar'aşî, **Tehzîbü'l-Kırâât**, ss. 114-116.

²⁶³ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr**, tah. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, birinci baskı, Dâru's-Sahâbe, Tanta, 2002, cilt, 1, s. 157.

okuyuşlarını ekseriyetle terk ettiğini, “kırâat-ı seb’a”ya muhalif olan okuyuşlarını naklettiğini belirtir.²⁶⁴

Neticede Saçaklızâde o dönemde yerleşmiş ve mütevatir olarak kabul edilmiş olan 10’lu tasnifi kabul etmekle birlikte kırâat-ı seb’a dışında kalan 3 imamın okuyuşlarının aslında diğer kıraatlarda mevcut olduğu görüşündedir. *Tehzîbü’l-Kırâât*’ta Halef’ten bağımsız bir kıraat olarak bir şey zikretmemesi, Yakup ve Ebû Cafer’in yalnızca farklı okuyuşlarını nakletmesi de bu yüzdendir.

2.3.4.3. Dişlerle İlgili Açıklama Yapması: Saçaklızâde kıraat imamlarından bahsettikten sonra *في بيان الاسنان* başlığı altında dişlerle ilgili açıklama yapar. Dişlerin sayısından ve yerlerinden bahseder.²⁶⁵ Bir tecvid kitabında dişlerden bahsedilmesi ilginç gibi görünse de özellikle harflerin mahreçleri anlatılırken sürekli dişlerden bahsedilmesi konunun önemini ortaya koymaktadır. Dişlerin yerleri bilinmeden mahreç yerlerinin tespiti de mümkün değildir. Dolayısıyla tecvid kitaplarında pek rastlanmamış olsa da müellifin dişlerle ilgili bilgi vermesi son derece yerinde ve doğru bir davranıştır.

2.3.4.4. Harflerle İlgili Görüşleri: Saçaklızâde harfleri aslî harfler ve fer’î harfler olarak iki gruba ayırır. Aslî harfler bildiğimiz 29 harften oluşan Arap harfleridir.²⁶⁶ **Fer’î harfleri** beşe ayırarak inceler. Bunlar:

Birincisi Hemzetü Beyne Beyne: (Hemzetü’l-müsehhele) Bu da üç çeşittir. Hemze ve elif, hemze ve vav, hemze ve ya arası okunan hemze.²⁶⁷

İkincisi Sâd ve Zây Arası Bir Ses (İşmam): Hamze kırâatında *الصرط*²⁶⁸ kelimesindeki sâd (ص) harfinin sâd (ص) ve zây (ز) arasında bir sesle telaffuz edilmesi gibi.²⁶⁹

Üçüncüsü el-Elifü’l-Mümâle (İmâle): Med harfi olan elifi, elif (ل) ile ya (ي) arası bir sesle okumak.²⁷⁰

²⁶⁴ el-Mar’aşî, *Tehzîbü’l-Kırâât*, ss. 114-117. . (Eserde yukarıda bahsedilen durumla ilgili ifade şu şekildedir: *وتركت ذكر قرائات يعقوب وابي جعفر في فرش الحروف غالبا الا اذا خالفا الائمة السبعة*)

²⁶⁵ el-Mar’aşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 118.

²⁶⁶ el-Mar’aşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 119.

²⁶⁷ el-Mar’aşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 120; Teshil için bkz. Nihat TEMEL, *Kıraat ve Tecvit İstilahları*, 2. Baskı, İFAV yay. , İstanbul, 2009, ss. 133-134.

²⁶⁸ Fatiha, 6.

²⁶⁹ el-Mar’aşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 120; Verş kıraatındaki tağlîz kuralı için bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. El-’Abbâsî b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî, *Kitâbü’s-Seb’a fî’l-Kırâât*, tah. Cemalüddîn Muhammed Şeref, Birinci baskı, Dârü’s-Sahâbe, Tanta, 2007, s. 75.

²⁷⁰ el-Mar’aşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 120.

Dördüncüsü el-Elifü'l-Mufahhame (Tefhim): Elifin telaffuzunu vav (و) harfine yaklaştırarak okumak. Verş kırâatında صلاة²⁷¹, مصلي²⁷² kelimelerinde meddi kalın bir şekilde telaffuz etmek.²⁷³

Beşincisi en-Nûnu'l-Muhfât (İhfâ Edilen Nûn): Nûn (ن) harfini mahrecinin dışında, genizden çıkarmak. Yani ihfâ yapmak.²⁷⁴

Saçaklızâde fer'î harfleri açıklarken hocası Darendeli Hamza Efendi'den etkilenmiştir. Darendeli Hamza Efendi de *Tecvîdi Edâiyye*'de aynı şekilde fer'î harfleri beşe ayırarak incelemiştir. Ancak yukarıda dördüncü maddede bahsedilen tefhim kavramını Elifü'l-Mufahhame diye değil Lâm-ı Mufahhame şeklinde açıklamıştır.²⁷⁵ Bu daha doğru bir yaklaşımdır. Çünkü burada kalınlık eliften değil lam (ل) harfinden kaynaklanmaktadır.

Saçaklızâde burada özellikle bazı nahivcilerin صلاة kelimesinin vav ile صلوة şeklinde yazılmasının tefhim kuralından dolayı olduğu görüşünü aktarır. Ancak bu daha çok yazım kuralı ile ilgilidir.²⁷⁶

Mahmûd Halîl Husarî, fer'î harf kavramını iki harf arasında kalan ve iki mahreçten çıkan harfler olarak tanımlar ve Saçaklızâde'nin bölümlemesine iki daha ekleyerek fer'î harfleri 7 olarak ifade eder. Diğer ikisi şunlardır:

el-Yâü'l-Müşemme: قيل ve غيض gibi kelimelerde Kisâî ve Hişâm tarafından yapılmış olan işmamdır.²⁷⁷ Yani med olan ya (ي) harfinin harekesini ya (ي) ile vav (و) arası bir sesle çıkarmaktır.

el-Lâmü'l-Mufahhame: ظلم , مطلع gibi kelimelerde yapılan tefhim.²⁷⁸ Husarî de Saçaklızâde gibi صلاة, مصلي gibi kelimelerdeki tefhim kuralını **Elifü'l-Mufahhame**

²⁷¹ Bakara, 7.

²⁷² Bakara, 125.

²⁷³ Tefhim için bkz. Ebû 'Amr Osman b. Sa'îd b. Osman ed-Dânî el-Endülüsî, **et-Teyssîr fî'l-Kırââtî's-Seb'**, tah. Ferîd Muhammed b. 'Azzûz, birinci baskı, Dârü İbn-i Kesîr, Beyrut-Lübnan, 2013, s. 283.

²⁷⁴ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 120-121.

²⁷⁵ Darendeli Hamza Efendi, **Tecvîd-i Edâiyye**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Demirbaş nu. 14931, s. 33.

²⁷⁶ El-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 21; Ğânim Kaddûrî el-Hamed, **Resmü'l-Mushaf**, birinci baskı, Bağdat, 1982, s. 330; Mehmet Emin MAŞALI, **Kur'ân'ın Metin Yapısı -Mushaf Târihi ve İmlâsı-**, Genişletilmiş ikinci baskı, Otto yay., Ankara, 2015, s. 228.

²⁷⁷ TEMEL, **Kıraat ve Tecvîd İstılahları**, s. 80.

²⁷⁸ Mahmud Halil Husarî, **Ahkâmu Kırâeti'l-Kur'ânî'l-Kerîm**, Dârü'l-Beşâiril-İslâmiyye, Beyrut, 2011, ss. 47-48.

olarak kaydetmiştir.²⁷⁹ Bundan dolayı yukarıdaki tefhim kuralına ait kelimeler için ayrı bir başlık kullanmıştır.

Mekkî b. Ebî Tâlib fer'î harfler kavramını kullanmamış, bu konudan harflerin illetleri diye bahsetmiştir.²⁸⁰

2.3.4.5. Mahreç Konusundaki Görüşleri: Harfin gerçek mahrecinin ortaya çıkması için sesin o harf üzerinde kesilmesi –med harfleri hariç- gerekir. Yine med harfleri dışında tüm harflerin mahreçleri eşittir. Birbirinden fazla ya da eksik olamaz. Dat harfinin mahrecinin uzun olması sesin akması cihetindendir.²⁸¹ Harflerin mahreçlerinin eşit olduğu görüşü Saçaklızâde'ye mahsustur. Burada sadece dat harfinden bahsedilmiş olsa da ش ص ظ ع غ ف gibi birçok harfin telaffuzu esnasında da sesin aktığı görülmektedir.

2.3.4.6. Harflerin Mahreçleri (مخارج الحروف Mehâricü'l-Hurûf) ile İlgili Görüşleri: Saçaklızâde harflerin mahreçlerinin sayısının, ulemânın ekserisine göre 17 olduğunu belirtir.²⁸² Kendisi de aynı görüştedir. Nitekim mahreçleri incelerken mahreçlerin sayısını 17 olarak kabul eder.²⁸³ Sîbeveyhi'nin mahreçleri 16 kabul ettiğini, elif (ل) harfinin mahrecini hemzenin (ء) mahrecinden saydığını, med harflerinden olan vav (و) ve ye (ي) harflerinin mahrecini de med harfi olmayan (و) ve ye (ي) harflerinin mahrecinden kabul ettiğini belirtir.²⁸⁴ Kendisi de elifin mahrecinin başlangıcının hemze olduğunu, med harflerinden olan vav (و) ve ye (ي) harflerinin mahrecinin med harfi olmayan vav (و) ve ye (ي) harflerinin mahrecinden kabul edilebileceğini belirtir.²⁸⁵ Ferrâ'nın ise harflerin mahreçlerini 14 kabul ettiğini, lam (ل), nun (ن) ve ra (ر) harflerinin mahreçlerini bir kabul ettiğini ifade eder.²⁸⁶

Birinci Mahreç: Aksâ'l-Halk (اقصى الحلق -Boğazın sonu) Buradan hemze (ء) ve he (ه) harfleri çıkar.²⁸⁷ Bu Halil b. Ahmed'in ve ona bağlı olanların kabul ettiği

²⁷⁹ Halil Husarî, *Ahkâmu Kırâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 47.

²⁸⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, ss. 107-112.

²⁸¹ el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 123-124.

²⁸² el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 121; (Saçaklızâde böyle söylese de ulemanın ekserisine göre mahreç yerleri esasen 16'dır. Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye* s. 144; ed-Dânî, *et-Tahdîd*, s. 102)

²⁸³ el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 127.

²⁸⁴ Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, ikinci baskı, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1982, cilt 4. s. 433; el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 122.

²⁸⁵ el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 122

²⁸⁶ ed-Dânî, *et-Tahdîd*, s. 104; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 105; el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 122.

²⁸⁷ el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 127.

görüştür.²⁸⁸ Ancak birçok kaynakta bu bölümde elifin (ا) de zikredildiğini görülmektedir.²⁸⁹ Saçaklızâde bundan daha önce de bahsettiği gibi burada da bahseder ve ikisinin küllî mahreçlerinin aynı olduğunu ancak cüz'î mahreçlerinin farklı olduğunu belirtir.²⁹⁰

İkinci Mahreç: Vasatü'l-Halk (وسط الحلق - Boğazın Ortası) Buradan ayn (ع) ve ha (ح) harfleri çıkar.²⁹¹

Üçüncü Mahreç: Edne'l-Halk (ادني الحلق - Boğazın Ucu- Başı) Buradan ğayn (غ) ve ha (خ) harfleri çıkar.

Dördüncü Mahreç: Dil kökü (اقصي اللسان) ile üst damaktan (الحنك الاعلى) kaf (ق) harfi çıkar.

Beşinci Mahreç: Dil kökü (اقصي اللسان) ile üst damaktan (الحنك الاعلى) kaf (ق) harfinin mahrecinden sonra kâf (ك) harfi çıkar. Ed-Dâni kaf (ق) ve kâf (ك) harflerinin mahreçlerini birlikte zikreder ve kâf (ك) harfinin mahrecinin kaf (ق) harfinin mahrecinin hemen sonrasında geldiğini belirtir.²⁹²

Altıncı Mahreç: Dil ortası (وسط اللسان) ve üst damaktan (الحنك الاعلى) cim (ج), şin (ش), ve ya (ي) harfleri çıkar. Bu tertib Şatbî'ye göredir.²⁹³ Buradaki ya harfinden maksat med harfi olmayan ya harfidir.²⁹⁴

Yedinci Mahreç: Dilin yan taraflarından biri (حافتا اللسان) ile üst azı dişleri (الاضراس العليا) arasından dat (ض) harfi çıkar. Sol taraf azı dişlerinden çıkarmak daha kolaydır.²⁹⁵

Sekizinci Mahreç: Dilin yan taraflarından (حافتا اللسان) ile üst diş etleri (اللثة العليا) arasından dat (ض) harfinin mahrecinden sonra lam (ل) harfi çıkar.²⁹⁶

²⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 106.

²⁸⁹ Sîbeveyh, **el-Kitâb**, s. 433; ed-Dânî, **et-Tahdîd**, s. 102; el-Kurtubî, **el-Mûdih fi't-Tecvîd**, s. 78; İbnü'l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 106.

²⁹⁰ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 127.

²⁹¹ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 128.

²⁹² ed-Dânî, **et-Tahdîd**, s. 102.

²⁹³ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 129; Kasım b. Firrûh b. Halef b. Ahmed eş-Şâtibî er-Ru'aynî el-Endülüsi, **Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî fi'l-Kıraâtî's-Seb'**, tah. Muhammed Temîm er-Ru'bî, beşinci baskı, Dârü'l-Ğavsânî, Dimaşk, 2010, s. 91 (1140. beyit şu şekildedir: وسطهما منه ثلاث و حافة اللسان فاقصاها لحرف تطولا Burada kastedilen üç harften maksat cim (ج), şin (ش), ve ya (ي) harfleridir. Bkz. Abdülfettâh Abdülğânî el-Kâdî, **el-Vâfi fi Şerhi's-Şâtibiyye fi'l-Kıraâtî's-Seb'**, dördüncü baskı, Mektebetü's-Sevâdî li't-Tevzî', Cidde, 1992, ss.388-389.

²⁹⁴ Aliyyü'l Kârî, **el-Minehü'l-Fikriyye**, s.83.

²⁹⁵ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 130.

²⁹⁶ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 130.

Dokuzuncu Mahreç: Dilin en ucu (رأس اللسان) ile üst ön diş etleri (لثة الثنيتين) arasından nun (ن) harfi çıkar. Bu نون المظهر 'dır. Yani ihfa yapılan nun (ن) değildir.²⁹⁷ Aliyyü'l-Kârî, nun (ن) harfinin mahrecinin dilin en ucu ve onun arkasından çıktığını belirtir.²⁹⁸

Onuncu Mahreç: Dilin en ucu (رأس اللسان) ile onun arkası ve üst ön diş etleri (لثة الثنيتين العلين) arasından ra (ر) harfi çıkar. Mekkî b. Ebî Tâlib'e göre ra (ر) harfinin mahrecinin (ن) harfinin mahrecinden farkı az bir miktar dilin arka kısmından çıkmasıdır.²⁹⁹ Yani (ر) harfinin mahreci (ن) harfinin mahrecinden biraz daha arkadadır. Saçaklızâde buradaki dilin arka kısmından maksadın dilin ucuna yakın üst tarafı yani damağa bakan kısmı olduğunu belirtir.

Saçaklızâde daha önce de geçtiği üzere Ferrâ ve onu takip edenlerin lam (ل), nun (ن), ra (ر) harflerinin mahrecini bir saymasının sebebini temyizdeki kolaylık ve diş eti kabul edilen bölgenin genişliğine bağlamaktadır. Kendisi de bu üç harfin mahrecinin zaten çok yakın olduğunu kabul etmektedir.³⁰⁰

On Birinci Mahreç: Dilin en ucu (رأس اللسان) ile üst ön dişlerin kökünden (أصول) ta (ط), te (ت) ve dal (د) harfleri çıkar. Diş etlerinden ta (ط) sesi onun hemen arkasından te (ت) sesi ve onun hemen arkasından dal (د) sesi çıkar.³⁰¹

On İkinci Mahreç: Dilin en ucu (رأس اللسان) ile üst ön dişleri yüzeyinden (صفحتا) sad (ص), sin (س) ve za (ز) harfleri çıkar. Saçaklızade bu tasnifin Ebû Şâme'ye göre olduğunu söyler.³⁰² Ancak Ebû Şâme bu harflerin dilin en ucundan (رأس) değil onun biraz arkasından (طرف اللسان) çıktığını belirtmektedir.³⁰³

On Üçüncü Mahreç: Dilin arkası (ظهر اللسان) ve en ucu ile üst ön dişlerin en ucundan (رأسا الثنيتين العلين) za (ظ), zal (ذ), sa (ث) harfleri çıkar. Bu harflerin mahrecinde dil ağzın dışına çok yakındır. Ağzın dışına en yakın olan mahreç sa (ث) harfinin

²⁹⁷ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 130-131.

²⁹⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, s. 87. (Buradaki ifade şu şekildedir: مخرج النون من طرف اللسان (وهو رأسه و أوله))

²⁹⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, , *er-Ri'âye*, 195; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 131

³⁰⁰ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 132-133.

³⁰¹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.133.

³⁰² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.133.

³⁰³ Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim Ebû Şâme el-Makdisî ed-Dımaşkî, *İbrâzü'l-Me'ânî min Hırzi'l-Emânî fî'l-Kirââtî's-Seb'*, tah. İbrahim 'Avaz, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, s. 747. (Burada bahsi geçen her iki tabir de رأس اللسان ve طرف اللسان aslı itibarıyla dil ucu anlamındadır. Ancak طرف اللسان رأس, طرف اللسان'dan biraz daha arkadadır. Bkz. Ahmed Halil Şükrî ve diğerleri, *el-Münîr*, s. 48.)

mahrecidir. Onun ardından zal (ذ) harfinin mahreci gelir. En son da za (ظ) harfinin mahreci gelir.³⁰⁴

Saçaklızâde bazı risalelerde³⁰⁵ bu üç harfin mahreçleri anlatılırken dilin ucunun üst ön dişlerin hizasını biraz aştığının belirtildiğini söyler. Ancak kendisi bu durumun za (ظ) harfi için geçerli olmadığını da ilave eder.³⁰⁶

On Dördüncü Mahreç: Alt dudağın iç tarafı (باطن الشفة السفلى) ile üst ön dişlerin en ucundan (رأسى الثنيتين العلين) fe (ف) harfi çıkar.³⁰⁷

On Beşinci Mahreç: Dudakların arasından be (ب), mim (م) ve vav (و) harflerinin mahreçleri çıkar. Saçaklızâde burada Aliyyü'l-Kârî'ye atıfta bulunarak onun vav (و) harfinin mahrecinde –med harfi olmayan vav (و)- dudakların açık olduğunu, be (ب), mim (م) harflerinin mahrecinde ise dudakların kapalı olduğunu söylediğini belirtir.³⁰⁸ Mahreçlerin çıkış sırasına göre en geriden vav (و), ortadan be (ب) ve en dıştan mim (م) harfi çıkar.³⁰⁹

On Altıncı Mahreç: Boğaz ve ağız boşluğundan med harfleri çıkar. (ا و ي) Bu harflerin mahreçleri boğazın başlangıcından başlayarak ağız boşluğu boyunca devam eder ve nefes bitinceye kadar da sürer.³¹⁰ Bu yüzden bu harflere tam bir mahreç noktası tayin edilemez.³¹¹

On Yedinci Mahreç: (Geniz (خيشوم)) Buradan ihfa edilen nun (النون المخفاة) çıkar. Saçaklızâde burada ğunne ile ihfa edilen nun arasında fark olup olmadığını da sorgular: Ğunne ile ihfa edilen nun aslında aynı şeylerdir. Her ikisi de genizden çıkar. Ğunne genizden çıkan mim (م) ve nun (ن) harfleri için kullanılır. Ancak bağımsız bir harfin mahreci olarak kabul edeceksek bu da ihfa edilen nunun (النون المخفاة) mahrecidir.³¹²

³⁰⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.135.

³⁰⁵ Eserin tahkikini yapan Sâlim Kaddûrî el-Hamed, burada bahsi geçen risalelerin hangisi olduğunu bulamadığını belirtmektedir.

³⁰⁶ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.135.

³⁰⁷ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.135.

³⁰⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, s. 93; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.135.

³⁰⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.136.

³¹⁰ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, s. 77; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss.136-137..

³¹¹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, s. 77.

³¹² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss.137-138.

Mekkî b. Ebî Tâlib ğunne ve ihfa edilen nunu (النون المخفأة) farklı kabul emektedir.³¹³

Saçaklızâde mahreçleri temelde, muhakkak (مخرج المحقق) ve mukadder (مخرج) olmak üzere ikiye ayırmıştır.³¹⁴ Med harflerinin dışındaki tüm harflerin mahreci muhakkak mahreçtir. Yani mahreç yerleri tam olarak tespit edilebilir.³¹⁵

Sâlim Kaddûri el-Hamed, eserde geçen muhakkak (مخرج المحقق) tabiri için ünsüz (صوامت); mukadder (مخرج المقدر) tabiri için ise ünlü (صوائت) karşılığını kullanır.³¹⁶ Burada bahsi geçen صوامت ve صوائت tabirleri bildiğimiz manada Türkçedeki ünlü ve ünsüz kelimelerinin doğrudan karşılığı değildir. Arapçadaki ünlü yani صوائت kelimesi med harflerinin yanında harekeler yani fetha, zamme ve kesra için kullanılmaktadır. Harekelerden sonra med harfi gelmemişse kısa ünlü, med harfleri gelmişse uzun ünlü diye adlandırılmaktadır.³¹⁷ Herhangi bir harf sükûn üzere bulunduğunda veya şeddeli olduğunda ses basıncının da daha fazla olmasından dolayı kesin mahreç (مخرج المحقق) ortaya çıkar.³¹⁸ Harf harekeli olduğunda ise harfin mahreci üzerindeki ses basıncının yeterli olmamasından dolayı harfin mahreci tam olarak ortaya çıkmaz. Med harflerinde sesin kesilmemesi dolayısıyla harfin üzerinde yeterli ses basıncının olmaması ve bu harflerin nefes bitinceye kadar çıkmaya devam etmesinden dolayı –on altıncı mahreçte de belirtildiği üzere- bu harflere kesin mahreç (مخرج المحقق) tayin edilemez.³¹⁹ Saçaklızâde geniz (خيشوم) için de tam bir mahreç yerinin tespit edilemeyeceği dolayısıyla bunun da takdir edilmiş mahreç (مخرج المقدر) grubuna girdiği görüşündedir.³²⁰ Bu tespit Saçaklızâde’ye aittir ve yerinde bir tespittir. Geniz de ağız boşluğu gibi geniş bir bölgedir ve tam mahreç yeri tespit edilemez. Burada dikkati çeken nokta genizden çıkan ihfa edilen nunun (النون المخفأة) sâkin olmasıdır. Diğer

³¹³ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Ri’âye**, s. 241

³¹⁴ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s.125.

³¹⁵ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s.123.

³¹⁶ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s.61. (Naşirin girişi)

³¹⁷ Muhammed Muhammed Davud, **es-Savâit ve’l-Ma’nâ fî’l-Arabiyye**, Dâru Ğarîb, Kâhire, 2001, ss.

15-16. Namık ÖZGEÇİT, **Arapça ve Türkçede Ünlü ve Ünsüzlerin Birbirine Etkisi -Karşıtsal Çözümleme-** Yüksek lians tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim BilimleriEnstitüsü, Aralık, 2017, ss. 48-50.

³¹⁸ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s.123.(Saçaklızâde burada *el-minehu’l-Fikriyye*’den alıntı yaparak şu cümleyi kullanır: واذا اردت ان تعرف مخرج حرفه فسكنه او شدده وهو الاظهر: هذا واذا اردت ان تعرف مخرج حرف صريحاً بعد تلفظك به صحيحاً فسكنه او شدده وهو الاظهر **Fikriyye**, s. 74. (Buradaki ifade de şu şekildedir: هذا واذا اردت ان تعرف مخرج حرف صريحاً بعد تلفظك به صحيحاً فسكنه او شدده وهو الاظهر

³¹⁹ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, ss.123-126.

³²⁰ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s.126.

harflerin gerçek mahrecinin ortaya çıkması için harfin sâkin veya şeddeli olması gerektiği belirtilmişti. Burada nun sakin olsa da ğunneli olduğu için takdir edilmiş mahreç grubuna girmektedir. İhfa yerine izhar yapılırsa nun harfi için gerçek mahreç ortaya çıkar.

Yine mahreçlerden bahsederken cüz'î (جزئي) ve küllî (كلي) tabirlerini kullanır. Mahreçlerin sayısı ile ilgili farklılıkları da bu şekilde açıklar. Meselâ daha önce bahsi geçen Ferrâ'nın lam (ل), nun (ن), ra (ر) harflerinin mahrecini bir saymasını küllî (كلي) yani bölgesel bir yakınlıktan dolayı -diş eti gibi- kabul eder. Ancak cüz'î (جزئي) yani kesin, net mahreçleri –yukarıda belirtildiği üzere- birbirinden farklıdır.³²¹

Telaffuz esnasında aynı mahreç yerinden çıkan harflerin birbirine karışması ya da birinin diğerine yakın, harfin sıfatını bozmayacak şekilde telaffuz edilmesi ciddi bir hata olarak görülmeyebilir ve bu lahn-i hafîdir. Dolayısıyla bu durum haram ya da tahrimî bir mekruh teşkil etmez. Örneğin ta (ط), te (ت) ve dal (د) harflerinin mahreçlerinin birbirine yakın telaffuzu gibi. Ancak dal (د) ile za (ذ) harfinin mahreçlerinin karıştırılması ya da yakın şekilde telaffuz edilmesi gibi mahreçleri yakın olmayan harflerde böyle bir durumun ortaya çıkması kabul edilemez, lahn-i celîdir ve caiz değildir.³²²

2.3.4.7. Harflerin Sıfatları (صفات الحروف) ile İlgili Görüşleri:

Saçaklızâde harflerin sıfatlarını açıklamaya Mekkî b. Ebî Tâlib'ten alıntı yaparak başlar. Mekkî b. Ebî Tâlib'in *er-Ri'âye*'de harflerin sıfatlarını 44'e ayırdığını belirterek kendisinin bunlardan yalnızca okuyanın şiddetle bilmeye ihtiyacı olan bir kısmını kitabına aldığını belirtir.³²³

Hems ve Cehr: Hems, lügatte sesi gizlemek; cehr ise yükseltmek anlamlarına gelir. Istılâhî olarak hems, harfin mahrecine olan itimadın zayıflığından dolayı harfle birlikte nefesin de akması, cehr ise bunun tam tersi yani harfin mahrecine olan itimadın kuvvetinden dolayı harfle birlikte nefesin akmamasıdır. Hems zayıf sıfat, cehr kuvvetli sıfattır.³²⁴

³²¹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss.132-133.

³²² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss.139-140.

³²³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, s. 115; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.141.

³²⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.141.

Hems harfleri 10 tanedir. Bunlar **ستشحتك خصفه** terki bindeki 10 harftir. Bu harflerin bazıları diğ erlerine göre daha kuvvetlidir. Bunların en kuvvetlisi **ص** harfidir. Çünkü bu harf aynı zamanda hepsi kuvvetli sıfat olan itbak, isti'lâ ve safir sıfatlarına da sahiptir.³²⁵ Saçaklızâde hems ve ce hr sıfatlarını açıklarken *er-Ri'âye*'den yararlandığını belirtse³²⁶ de burada Mekkî b. Ebî Tâlib'ten ayrılmaktadır. Çünkü Mekkî b. Tâlib hems harflerinin en kuvvetlileri olarak **ص** ve **خ** harflerini –birini diğ erinden üstün tutmaksızın- birlikte zikreder. Ancak hemen akabinde kendisi de **ص** harfinin hepsi kuvvetli sıfat olan itbak, isti'lâ ve safir sıfatlarına sahip olduğunu **خ** harfinin ise kuvvetli sıfatlardan yalnızca isti'lâ sıfatına sahip olduğunu belirtir.³²⁷ Bunun bir sonucu olarak **ص** harfinin **خ** harfine göre daha kuvvetli olduğu ortaya çıkmaktadır. Zaten günümüzde hems harflerinin en kuvvetlisi olarak **ص** harfi onun akabinde **خ** harfi zikredilmektedir ki bu daha doğru bir yaklaşımdır.³²⁸

Cehr harfleri bu 10 harfin dışında kalan 19 harftir. Bunların en kuvvetlileri sırasıyla **ط** harfi ve onun akabinde **د** harfidir. **ط** harfi kuvvetli sıfatlardan itbak, isti'lâ ve tefhim sıfatlarına sahiptir.³²⁹

Saçaklızâde nefesin hems harfleri üzerinde aktığını, ce hr harfleri üzerine ise hapsolup kuvvetli çıktığını belirtir. Buna örnek olarak **ق** ve **ك** harflerinin sükûn üzere mahreçlerinin çıkarılmasını örnek verir.³³⁰ Ancak Sâlim Kaddûrî el-Hamed *Esvâtü'l-Lügaviyye*'den verdiği dipnotla modern ses araştırmalarında **ق** harfinin ce hr de ğ il hems sıfatına sahip olduğunun ortaya çıktığını belirtir. Eserin müellifi İbrahim Enis modern çalışmalar neticesinde diyerek **ق** ve **ط** harflerini hems harfleri arasında saymaktadır.³³¹ Ancak bu tasnif için bize somut bir delil getirmemiştir. Kalkale bahsinde anlatılacağı üzere bu iki harf sükûn üzere bulunduğ unda burada nefesin akması söz konusu de ğ ildir, ortaya çıkan ziyade ses için nefes harcanmaz. Nefesin akması durumunda ise bu harflerdeki kalkale sıfatı kaybolur. Dolayısıyla böyle bir tasnif kabul edilemez. Bu son dönemde özellikle Mısır ve civarında ortaya çıkmış hatalı bir durumdur.

³²⁵ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.142.

³²⁶ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.142.

³²⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, s. 116.

³²⁸ Bkz. Ahmed Halil Şükrî ve diğ erleri, *el-Münîr fî Ahkâi't-Tecvîd*, s. 69.

³²⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.142.

³³⁰ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.142.

³³¹ İbrahim Enis, *el-Esvâtü'l-Lügaviyye*, Mektebetü Nehdatü Mısır, s. 22.

Konuşmalardaki bazı dönüşümlerden kaynaklanmaktadır. Kur'an için kabul edilemez.³³²

Saçaklızâde hems ve cehr sıfatlarını açıklarken aynı zamanda önemli bir ses kaidesine de atıfta bulunur. Yüksek ses, az nefes harcarken; kısık ses, daha fazla nefes harcamaktadır.³³³ Sâlim Kaddûrî el-Hamed bu bilgidan yola çıkarak Saçaklızâde'nin aynı zamanda modern bir ses bilimci gibi ses bilgisinin olduğu sonucuna varır.³³⁴

Şiddet, Rihvet ve Tevessut: Şiddet ve rihvet birbirinin zıddı, tevessut ise bu ikisi arasında kalan bir ses hususiyetidir. Şiddet lügatte kuvvet; rihvet ise yumuşaklık anlamlarındadır. İstılâhî olarak ise şiddet; harfin mahrecine olan itimadın kuvvetinden dolayı harfin üzerinde sesin ve nefesin hapsolması anlamındadır. Şiddet harfleri ا ج د ك طابirindeki 8 harftir. Rihvet; sesin harfin mahrecine olan itimadın zayıflığından dolayı harf üzerinde az bir nefesle akması anlamındadır. Rihvet harfleri 16 adettir. Bunlar ح ذ ز س ش ص ض ظ غ ف ه ا و ي harfleridir. Med harfleri rihvet harflerinin en uzun telaffuzlu olanıdır. Tevessut ise şiddet ve rihvet arasındadır. Yani bu harflerde ses ne şiddette olduğu gibi tam olarak hapsolur ne de rihvette olduğu gibi tam olarak akar. Bu harfler عمر لن tabirindeki harflerdir.³³⁵

Tüm bu sayılan sıfat ve mahreçlerin ortaya çıkması için Kur'an'ın işitilebilir bir sesle okunması gereklidir.³³⁶ Saçaklızâde bu açıklamasında aslında önemli bir noktaya da işaret etmektedir. Kur'an sessiz okunamaz. Şöyle ki harflerin mahreçlerinin ve sıfatlarının tam olarak ortaya çıkması için Kur'an'ı işitilebilecek bir sesle -en azından kendi işiteceğimiz kadar bir sesle- okumak gereklidir.

Kalkale: Kalkale lügatte “sallanmak, çalkalanmak” anlamlarındadır. İstılâhî olarak ise vakf halinde harfin telaffuzu esnasında çıkan zâid ses anlamına gelmektedir.³³⁷ Kalkale harfleri ك طابirindeki harflerdir. Bu harfler arasında kef (ك) ve te (ت) harfleri sayılmamaktadır. Halbuki bu harflerin telaffuzunda da fazlalık ses bulunmaktadır. Ancak bu harflerin telaffuzundaki zâid ses nefesin akması neticesinde

³³² Bkz. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, **ed-Dirâsâtü's-Savtiyye 'inde 'Ulemâü't-Tecvîd**, ikinci baskı, Daru 'Ammâr, Ammân, 2003, ss.112-113

³³³ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss.145-146.

³³⁴ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, (Nâşirin Girişi) ss.66-67.

³³⁵ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss.143-144.

³³⁶ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 145.

³³⁷ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 148. Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Ri'âye**, s. 125.

gerçekleşmektedir. Yani nefes akmasa bu harflerdeki fazlalık ses de çıkmayacaktır. Oysa kalkalede nefesin akması gerçekleşmez. Sadece zâid ses ortaya çıkar.³³⁸

Kalkale aşırıya kaçan bir cehr ile yapılmalıdır. Yani kârî kalkaleyi sadece kendisinin duyabileceği kadar bir sesle yaparsa harfteki kalkale sıfatı gerçekleşmemiş olur. Kalkale neticesinde ortaya çıkan zâid ses başkasının duyabileceği kadar yüksek olmalıdır.³³⁹

Saçaklızâde burada Ebû Şâme'nin Müberred'den naklen kâf (ك) harfini de kalkale harflerinden saymasına³⁴⁰ değinir. Yukarıdaki açıklamasından yola çıkarak bunu reddeder. Çünkü kâf (ك) harfindeki zâid ses nefesin akması neticesinde ortaya çıkar. Eğer nefes kesilirse kâf (ك) harfindeki zâid ses kaybolur. Zaten bu kabul edilirse tâ (ت) harfinin de kalkale harflerinden sayılması gerekir. Çünkü tâ (ت) harfinde de zâid ses ortaya çıkmaktadır.³⁴¹

Saçaklızâde'nin kalkale harfleriyle ilgili açıklamaları çok yerindedir. Gerçekten yukarıda saydığımız altı kalkale harfinin tamamında, vakf halinde meydana gelen zâid sesin ortaya çıkması sırasında nefes harcanmaz. Ancak yukarıda belirtildiği gibi kâf (ك) ve tâ (ت) harflerinde vakf halinde ortaya çıkan zâid ses nefesin akması neticesinde ortaya çıkar. Nefes kesilirse bu harflerdeki zâid ses de kaybolur. Bu yüzden bu harflerin kalkale seslerinden sayılması doğru olmaz.

اَفَوَاجًا³⁴² ve جَعَلْنَا³⁴³ örneklerinde olduğu gibi ل ve ن harfleri sükûn üzere bulunduğu جَعَلْنَا veya اَفَوَاجًا şeklinde harekeye kaçacak şekilde kalkale yapmaktan kaçınmak gerekir. Aynı zamanda kalkale yapmaktan kaçınırken جَعَلْنَا, اَوَاجًا gibi işitilecek şekilde idğam yapmamaya da özen göstermelidir.³⁴⁴

Burada dikkati çeken husus hemze (ء)'dir. Hemzenin de vakf halinde telaffuzu sırasında ziyade ses ortaya çıkabilir. Üstelik bu ziyade ses için nefes de harcanmaz.

³³⁸ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 149.

³³⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 148; İsmail KARAÇAM, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 30. baskı, İFAV, İstanbul, 2016, s. 213.

³⁴⁰ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-Me'ânî*, s. 755; Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *Kitâbü'l-Müktedab*, tah. Muhammed Abdülhâlık 'Azîme, Kahire, 1994, cilt 1, s. 332. (Müberred kalkaleye değinirken kaf (ق) ve kâf (ك) harflerini birlikte zikreder ve kaf (ق) harfinin kâf (ك) harfinden kalkale yönüyle daha kuvvetli olduğunu belirtir.)

³⁴¹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 149.

³⁴² Nebe, 18.

³⁴³ Bakara, 125.

³⁴⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 150.

Ancak hemzenin telaffuzu sırasında böye bir ziyadelik istifâ ve öğürme sesine benzer bir ses ortaya çıkaracağı için ulema tarafından hemze üzerinde kalkale yapılması uygun görülmemiş ve hemze kalkale sesleri arasında sayılmamıştır.³⁴⁵ Hemze med harflerinden sonra gelir de üzerinde vakf yapılırsa burada kalkale yapılması gerekir. Ancak buradaki kalkaleden maksat daha çok sesin şiddeti anlamındadır.³⁴⁶

İsti'lâ ve İstifâle: Bu ikisi birbirinin zıddıdır. İsti'lâ, ıstılâhî olarak harfin telaffuzu esnasında sesin dil kökünden (اقصي اللسان) başlayarak damağın üstüne (الحنك) yükselmesidir. İsti'lâ harfleri خص ضغط قط tabirinde bulunan 7 harftir. İstifâle ise bunun zıddıdır. Bu 7 harf dışında kalan harfler istifâle harfleridir.³⁴⁷

Burada dikkati çeken husus lam (ل) ve ra (ر) harflerinin durumudur. Çünkü bu harfler bulundukları yere göre kalın ya da ince okunabilir. Bu harfler kalın okunduğu zaman daha çok isti'lâ harflerini andırmaktadır. Saçaklızâde buna değinerek kalın okunan lam (ل) ve ra (ر) harflerinin isti'lâ harflerinden sayılabileceğini belirtir.³⁴⁸

İtbâk ve İnfitâh: Bu ikisi birbirinin zıddıdır. İtbâk lügatte yapışmak, infitah ise ayrılmak anlamında kullanılmıştır. İstılâhî olarak itbâk; dil kökü ve ortasının üst damak boyunca yükselmesi ve dilin ortasının üst damağa yapışması neticesinde sesin ikisi arasında hapsolmasıdır. İtbak harfleri 4 tanedir. Bunlar ta (ط) za (ظ) sad (ص) dat (ض) harfleridir. İstılâhî olarak infitâh ise dil ve damak arasında herhangi bir yapışma olmaksızın harfin telaffuz edilmesidir. İnfitâh harfleri bu dört harfin dışında kalan diğer harflerdir.³⁴⁹

İtbâk harflerinde aslolan dil kökünün yükselmesidir. Yoksa cim (ج) harfinde de dil ortası ile üst damağın yapışması durumu vardır. Ancak cim (ج) harfinin telaffuzunda dil kökü yükselmez. Bu yüzden bu harf itbak harflerinden sayılmaz.³⁵⁰

Tefhîm ve Terkîk: Bu ikisi de birbirinin zıddıdır. Tefhîm ıstılâhî olarak harfin telaffuzu sırasındaki dolgunluk, şişkinlik; harfin sesinin ağzın tamamını doldurması anlamlarındadır. Terkîk ise harfin telaffuzu sırasındaki zayıflık, harfin sesinin ağzın tamamını doldurmaması anlamındadır. İsti'lâ harflerinin tamamı tefhîm harfleridir. Lam

³⁴⁵ Mekî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, s. 134; el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 150.

³⁴⁶ KARAÇAM, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 213.

³⁴⁷ el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 151.

³⁴⁸ el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 151.

³⁴⁹ el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 152-153.

³⁵⁰ el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 153.

(ر) ve ra (ر) harfleri dışındaki istifâle harflerini tefhim üzere okumak caiz değildir. Bunların dışında med harfi olan elif kendinden önceki harfe uyar. Yani öncesi tefhîm harfi ise tefhîm üzere; tekrîr harfi ise tekrîr üzere okunur.³⁵¹

Saçaklızâde burada med harflerinden olan vav (و) ve yâ (ي)’dan da bahsederek bunların, öncesindeki harfe uymaksızın terkik üzere okunduğunu belirtir. Ancak vav (و) harfinin bazı tefhim harflerinden sonra tefhim üzere okunabileceğini belirtir.³⁵² Özellikle itbâk harflerinde [ta (ط) za (ظ) sad (ص) dat (ض)] med harfi olan vavı terkik üzere okumaya kalkmak çok sakıncalıdır. Çünkü bu harflerden sonra gelen vav-ı meddiyyeyi terkik üzere okumak harfin kendi sıfatından çıkıp başka harflerin sıfatına yaklaşmasına sebep olabilir. Örneğin böyle bir durumda ta (ط) harfi te (ت) harfine; sad (ص) harfi sin (س) harfine dönüşebilir ki bu da mananın bozulmasına sebebiyet verebilir.

Tekrîr: Tekrir sözlükte “tekrarlamak, tekrar etmek” anlamındadır. Istılâhî olarak ise “harfin telaffuzu esnasında dil ucunun titremesi” anlamındadır. Tekrir harfi ra (ر)’dır.³⁵³

Saçaklızâde burada Mekkî b. Ebî Tâlib’in ra (ر) harfindeki tekrir sıfatının harf şeddeli olduğunda belirgin olduğu; harf kalın okunduğu zaman ise bunun kadar belirgin olmadığı, gizli kaldığı konusundaki görüşünü³⁵⁴ de irdeleyerek şu sonuca varır: Burada bahsedilen tekrir sıfatının gizlenmesi bu sıfatın tamamen terk edilmesi anlamında değildir. Çünkü bu sıfat terk edildiğinde ses, dil ucu ile diş etleri arasında tamamen hapsolup kaybolur.³⁵⁵ Gerçekten de dikkat edersek ra (ر) harfinin sesinin çıkması için her halükarda dil ucunun titremesi gerekir. Dil ucu titremeden ra (ر) harfinin sesi çıkmaz.

Tefeşşî: Tefeşşî sözlükte “yayılmak” anlamındadır. Istılâhî olarak ise “sesin hava ile birlikte dil ve damak arasından yayılarak çıkması” anlamındadır. Tefeşşî harfi/harfleri hakkında iki farklı görüş vardır: Birincisi tefeşşî harfi şin (ش)’dır. Meşhur

³⁵¹ el-Mar’asî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 154.

³⁵² el-Mar’asî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 154.

³⁵³ el-Mar’asî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 156.

³⁵⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Rî’âye*, ss. 195-197; el-Mar’asî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 157.

³⁵⁵ el-Mar’asî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 157.

olan görüş de budur. İkincisi ise en kuvvetlisi şin (ش) olmak üzere diğer bazı harflerdir.³⁵⁶

Kaynaklarda şin (ش) harfinin yanında tefeşşî harfleri arasında sayılan harfler şunlardır: Za (ظ), se (ث), dat (ض), lam (ل).³⁵⁷ İbnü'l-Cezerî bazılarının tefeşşî harflerinin sayısını 8'e çıkardığını belirtir. Bunlar; şin (ش) ile birlikte mim (م), fe (ف), ra (ر), sin (س), se (ث), sad (ص), dat (ض) harfleridir. Bunlara lam (ل) ve ya (ي) harfleri ilave edilerek toplamda 10 harfte tefeşşî sıfatının varlığından bahsedilir.³⁵⁸ Zikredilen bu harflerin tamamında tefeşşî sıfatı vardır. Ancak en fazla ve en belirgin şin (ش) harfinde vardır. Bu yüzden bu harfteki tefeşşî sıfatı üzerinde ittifak vardır.³⁵⁹

İstitâle: Sözlük anlamı “uzatmak”tır. Istilâhî olarak ise dilin kenarından başlayarak sesi harfin mahreci üzerinde uzatmaktır. İstitâle harfi dat (ض)’tır. İstifâlenin süresi med harflerine yakın bir süredir.³⁶⁰

Hafâ: Sözlük anlamı “örtmek, gizlemek” demektir. Istilâhî olarak ise harfin sesini gizlemektir. Hafâ harfleri 4 tanedir. Bunlar üç med harfi (ا و ي) ve ha (ه)’dır.³⁶¹

Ğunne: Ğunne “genizden gelen ses” demektir. Ğunne harfleri mim (م) ve nun (ن)dur. Bu harflerde her durumda ğunne yapılır. Yani harf harekeli de olsa sakın de olsa şeddeli de olsa ğunne gerçekleşir. Ğunne sesi bu harfler harekeliyken daha az sakinken veya şeddeli iken daha fazladır. Nun (ن) harfindeki ğunne sıfatı mim (م) harfinden daha kuvvetlidir.³⁶²

Mekkî b. Ebî Tâlib ğunneden bahsederken ğunne harflerini **sakin** mim (م) ve nun (ن) olarak tanıtır.³⁶³ Buradan hareketle bu harflerin harekeli olduğu durumlarda ğunne sıfatının oluşmadığı anlamı çıkar. Bu noktada Sibeveyhi’nin açıklamaları bizim için önemlidir. Sibeveyhi ğunne sıfatını burundan ve dilden çıkan ses olarak açıklayıp eğer burnumuzu tıkarsak bu harflerden ses çıkmayacağını belirtir.³⁶⁴ Bu açıklamadan yola çıkarak mim (م) veya nun (ن) harflerini harekeli olarak telaffuz ederken burnumuzu

³⁵⁶ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s. 158.

³⁵⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Ri’âye**, ss. 134-135.

³⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 97. Saçaklızâde burada vav (و), ye (ي), mim (م) ve sin (س) harflerini zikretmemiştir.

³⁵⁹ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s. 159.

³⁶⁰ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s. 161.

³⁶¹ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s. 163.

³⁶² el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, ss. 163-165.

³⁶³ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Ri’âye**, s. 131.

³⁶⁴ Sibeveyh, **el-Kitâb**, cilt 4, s. 435.

tıkarsak sesin çıkmadığını görürüz. Dolayısıyla bu harflerdeki ğunne sıfatı harfler harekeliyken de -sakin veya şeddeli olduğu zamanki kadar kuvvetli olmasa da-mevcuttur.

Kuvvetli ve Zayıf Sıfatlar: Kuvvetli sıfatlar cehr, şiddet, kalkale, isti'lâ, itbâk, tefhîm, safîr, tekrîr, tefeşşî, istitâle ve ğunnedir. Bunların dışında kalan sıfatlar zayıf sıfatlardır.³⁶⁵ Bir harfte kuvvetli sıfatlardan bir tanesi bile bulunsa bu harf kuvvetli sıfattır. Keza bir harfte zayıf sıfatlardan bir tanesi de bulunsa bu harf zayıf harflerdendir. Bunun yanında bir harfte birden fazla zayıf ya da kuvvetli sıfat bulunursa bu harf çok zayıf veya çok kuvvetli sayılır. Örneğin he (ه) harfinde zayıf sıfatlardan hems, rihvet ve hafâ sıfatları vardır. Bu yüzden bu harf çok zayıftır. Bunun yanında ta (ط) harfinde kuvvetli sıfatlardan cehr, şiddet, itbâk ve isti'lâ sıfatları vardır. Dolayısıyla bu harf de çok kuvvetlidir.³⁶⁶ En kuvvetli sıfat kalkaledir. Daha sonra şiddet ve cehr gelir. Bunların ardından da tefeşşî ve safîr gelir.³⁶⁷

Birbirine Yakın Bazı Harflerin Aralarındaki Farklar: Saçaklızâde bu bölümde sıfatları birbirine yakın bazı harflerin arasındaki farkları açıklamıştır. Burada dikkati çeken husus dat (ض) harfinin başka harflerle yakınlığıdır. Dat (ض) harfi telaffuz bakımından za (ظ) harfine çok yakındır. Öyle ki dinleyen kişi bu iki harf arasındaki farkı anlayamaz. Bu iki harf arasındaki tek fark dat (ض) harfindeki istitâle sıfatıdır.³⁶⁸

Bunun yanında dat (ض) harfi ile ta (ط) harfi birbirine hiç de yakın değildir. Her ne kadar ikisi itbâk, isti'lâ ve tefhim sıfatlarında ortak olsalar da ta (ط) harfindeki itbâk sıfatı çok kuvvetlidir. Dat (ض) harfi rihvet, ta (ط) harfi şiddet sıfatına sahiptir. Dat (ض) harfinde kalkale sıfatı yoktur. Ta (ط) harfinde ise istitâle sıfatı yoktur.³⁶⁹ Saçaklızâde kendi zamanında garip bir şekilde dat (ض) harfinin ta (ط) harfi gibi okunduğunu kendisinin buna bir anlam veremediğini, sebebini bilmediğini belirtir.³⁷⁰ İbnü'l-Cezerî de Mısırlıların çoğunun ve bazı Kuzeybatı Afrikalıların dat (ض) harfini ta (ط) harfi gibi

³⁶⁵ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 165.

³⁶⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, ss. 119-120; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 165-166.

³⁶⁷ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 166.

³⁶⁸ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 168-169.

³⁶⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 169.

³⁷⁰ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 170.

çıkardıklarını belirtir. Ancak İbnü'l-Cezeri bunun kasıtlı olmadığını, bunun sebebinin onların bu harfin telaffuzunda yaşadıkları zorluktan kaynaklandığını da ilave eder.³⁷¹

Saçaklızâde dat (ض) harfinin ta (ط) harfi gibi telaffuz edilmesinin yanlışlığını üç madde ile açıklar:

Birincisi: Dat (ض) harfi rihvet, ta (ط) harfi şiddet sıfatına sahiptir.

İkincisi: Dat (ض) harfindeki istitâle sıfatı sesin uzatılmasını sağlar. Bu da ta (ط) harfi için uygun değildir.

Üçüncüsü: Dat (ض) harfinde az da olsa tefeşşî sıfatı vardır. Aynı zamanda rihvet sıfatının da olması sesin akmasını sağlar.³⁷²

Yukarıda belirtilen, müellifin dat (ض) harfini uzaktan dinleyen za (ظ) harfi sanacağı görüşü ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. İkisi arasındaki tek farkın dat (ض) harfindeki istitâle sıfatı olması bu harfin za (ظ) gibi çıkarılmasına delil teşkil etmez. Nitekim lam (ل) ve ra (ر) harflerinin sıfatları arasındaki tek fark da sadece ra (ر)'daki tekrar sıfatıdır. Hal böyleyken hiç kimse lam (ل) harfi ra (ر) harfi gibi telaffuz edilebilir, dememiştir.³⁷³ Burada şunu da ilave etmek gerekir: Dat (ض) harfinin za (ظ) harfine benzemesi ta (ط) harfine benzemesinden daha az yanlıştır.³⁷⁴ Kanaatimizce Saçaklızâde'nin bahsetmiş olduğu dat (ض) ve za (ظ) harfleri arasındaki benzerlik -benzetmenin bir yakınlaştırma ameliyesi olduğu düşünüldüğünde³⁷⁵ - sadece bir ses benzerliğidir. Yani kasıt aynı ses değildir. Dat (ض) harfi üzerinde ciddi tartışmalara rağmen yetkin kârilere nezdinde ciddi hatalar mevcut olmamakla birlikte konunun ses bilimcilerin de dahil olduğu bir uzman heyetin kararına muhtaç olduğu düşünülmektedir.³⁷⁶

³⁷¹ İbnü'l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 131.

³⁷² el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 171.

³⁷³ el-Mar'aşî, **Tenbîhâtü 'alâ Keyfiyyeti Edâi'd-Dât**, ss. 116-117. (Nâşirin girişi)

³⁷⁴ Mustafa Şen, "Kur'an Harflerinin Mahrec ve Sıfatlarında Mübalağa: İfrat ve Tefrit", **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 10/14 Fall 2015, s. 709.

³⁷⁵ Fatma Yasemin Mısırlı, "Kur'an Tilâveti Esnasında Harflerin Mahreçlerinde, Sıfatlarında ve Tecvid Uygulamaları Hususunda Ülkemiz ile Sâir İslam Ülkeleri Arasında Görülen Telaffuz Farklılıkları ve Bu Farklılıkların Değerlendirilmesi" <http://www2.diyaret.gov.tr/MushafIncelemeVeKiraat/SiteAssets/Lists/HaberlerListesi/NewForm/tebli%C4%9F%20iki%20n%C3%BCshan%C4%B1n%20birlesimi.pdf>, s.10.

³⁷⁶ Ömer Başkan, "Kur'an Tilâveti Esnasında Harflerin Mahreçlerinde, Sıfatlarında ve Tecvid Uygulamaları Hususunda Ülkemiz ile Sâir İslam Ülkeleri Arasında Görülen Telaffuz Farklılıkları ve Bu Farklılıkların Değerlendirilmesi" Başlıklı Tebliğin Müzakeresi", <http://www2.diyaret.gov.tr/Mushaf>

Saçaklızâde burada İbnü'l-Hümmam'dan alıntı yaparak harflerin telaffuzundaki bazı hataların namaza zararından bahseder: Şöyle ki bir kişi sad (ص) harfini ta (ط) harfi gibi okursa mesela الصالحات kelimesini الطالحات gibi okursa namazı fesat olur. Bunun yanında dat (ض) harfini za (ظ), sad (ص) harfini sin (س), ta (ط) harfini te (ت) gibi veya bunların tam tersi olarak okursa ulemânın ekserisine göre namazı fesat olmaz.³⁷⁷

2.3.4.8. Tefhim ve Terkik Konusundaki Görüşleri: Tefhim ve terkik konusunda Saçaklızâde'nin kendine mahsus ve farklı herhangi bir görüşüne rastlanılmamıştır. Müellif bu bölümde ra (ر) harfinin kalın veya ince okunduğu yerleri üç fasılda açıklamış, üçüncü fasılın sonunda ise lâm (ل) harfinin kalın veya ince okunduğu yerlerden bahsetmiştir.³⁷⁸

2.3.4.8. İdğam Konusundaki Görüşleri: İdğam sözlükte “bir şeyi bir şeye katmak” anlamındadır.³⁷⁹ İbn Manzûr, idğamı “bir harfi bir harfe katmak” olarak açıklar.³⁸⁰ Istılâhî olarak ise “mahreçleri aynı olan harekeli ya da sakin iki harfin şeddeli bir tek harf gibi okunmasıdır. İdğamın süresi tek harfin telaffuz süresinden uzun, iki harfin telaffuz süresinden ise daha kısadır. Burada kastedilen telaffuz süresinin kısalığı idğam-ı bilâ-ğunne içindir. Yoksa idğâm-ı mea'l-ğunnenin telaffuz zamanı daha uzundur.³⁸¹ Saçaklızâde tanımda mahreçleri aynı gibi bir ifade kullansa da idğam sadece mahreçleri aynı olan harfleri arasında değil mahreçleri ve sıfatları arasında yakınlık olan harfler arasında da olur.³⁸² Kendisi de idğamın bölümlerini anlatırken zaten bunlara değinmiştir. Bu yüzden bu ifade sadece tanımlamaya mahsus bir ifade olmalıdır.

İdğâm üç kısımdır: İdğâm-ı misleyn, idğâm-ı mütecâniseyn, idğâm-ı mütekâribeyn. İdğâm-ı misleyn aynı harfin kendisine uğramasıdır. Be (ب) harfinin be (ب) harfine uğraması gibi. İdğâm-ı mütecâniseyn küllî mahreçleri bir sıfatları farklı olan harflerin idğâmıdır. Ta (ط), tâ (ت) ve dal (د) harflerinin birbirine uğraması gibi. İdğâm-ı

IncelemeVeKiraat/Lists/HaberlerListesi/Attachments/39/TEBL%C4%B0%C4%9E%20M%C3%9CZAKARE%20METN%C4%B0.pdf, ss.17-18.

³⁷⁷ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsî el-Ma'rûf bi-İbnü'l-Hümmâm, *Şerhü Fethü'l-Kadîr*, Birinci baskı, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2003, cilt 1, s. 332; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 171.

³⁷⁸ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 173-180.

³⁷⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 170; Şevki Dayf ve diğerleri, *Mu'cemü'l-Vasît*, s. 288.

³⁸⁰ İbni Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Tah. Emin Muhammed Abdülvehhâb- Muhammed es-Sâdık el-'Ubeydî, 3. Baskı, Dâru İhyâü't-Türâsü'l-'Arabî, Beyrut-Lübnan, 1999, Cilt 4, s. 366.

³⁸¹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 181.

³⁸² Abdurrahman ÇETİN, *Kur'an Okuma Esasları*, 36. baskı, Emin Yay., Bursa, 2016, s. 232; KARAÇAM, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 281.

mütেকâribeyn mahreç ve sıfatları birbirine yakın olan harflerin idğâmıdır. Tâ (ت) harfinin se (ث) harfine uğraması gibi.

İdğâm-ı Mütেকâniseyni İdğâm-ı Mütেকâribeyne Katması: Saçaklızâde bazı âlimlerin mütেকâniseyni mütেকâribeyne kattıklarını kendisinin de onların yolunu izlediğini belirtir.³⁸³ Ancak bunun nedeni hakkında bilgi vermez. Bunun nedeni konuyu daha sade biçimde incelemek olmalıdır.

İdğâm yapılırken birinci harf sakin ikinci harf harekeli olursa buna *idğâm-ı sağîr* denir. Birinci harf harekeli olup daha sonra sakin yapılarak idğâm yapılmasına ise *idğâm-ı kebîr* denir.³⁸⁴ سلككم³⁸⁵ ve رزقكم³⁸⁶ örneklerinde olduğu gibi. Bu tür idğâmı yalnızca Ebû Amr yapar. Diğer kırâat imamları ise izhar yaparlar.³⁸⁸ Burada aklımıza şöyle bir soru gelmektedir: Bu tür yerlerde yalnızca Ebû Amr idğâm yaptığı halde neden idğâm-ı kebîr olarak adlandırılmaktadır? Bu idğâma *idğâm-ı kebîr* isminin verilme nedeni; bu idğâmın çokluğu, daha kapsamlı olması ve telaffuzundaki zorluk diye açıklanmaktadır.³⁸⁹

İdğâm yapılış bakımından da ikiye ayrılır: Şöyle ki idğâm yapılırken birinci harf zatı ve sıfatıyla tamamen ikinci harfin içinde kayboluyorsa buna *tam idğâm* diyoruz. اذ ظلموا³⁹⁰ örneğinde ze (ذ) harfi za (ظ) harfinin içinde tamamen kaybolması gibi. İdğâm yapılırken birinci harf ikinci harfin içinde tamamen kaybolmayıp bir yönüyle kendini hissettiriyorsa buna *nâkıs idğâm* diyoruz. Sâkin nun (ن) veya tenvinin vav (و) ve ye (ي) harfleriyle idğâmı gibi.³⁹¹

İdğâm-ı Misleyn: Daha önce idğâmın kısımlarında da açıklandığı üzere idğâm-ı misleyn, birinci harf sakin ikinci harf harekeli olmak üzere ister aynı kelimedede olsun ister farklı kelimedede olsun aynı harfin kendine uğramasıdır.

³⁸³ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 183.

³⁸⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 183-184.

³⁸⁵ Müddessir, 42.

³⁸⁶ Bakara, 21.

³⁸⁷ Maide, 88.

³⁸⁸ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 183-184. İdğâm-ı kebîr hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî el-Endülüsî, *et-Teyisîr fî'l-Kırââtî's-Seb'*, Birinci baskı, Dâru İbni Kesîr, Lübnan-Beyrut, 2013, ss. 220-233.

³⁸⁹ ÇETİN, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 235.

³⁹⁰ Nisa, 64.

³⁹¹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 184.

Saçaklızâde'nin aynı kelimedede idğâm-ı misleyni anlatırken şeddeli bir kelimeyi değil de *يدرككم الموت*³⁹² örneğini vermiş olması dikkat çekicidir.³⁹³ Saçaklızâde bu örneği vermesiyle birtakım âlimlerin şeddeli harfi misleyn saymamasıyla ilgili görüşlerini bir nevi desteklemiş olmaktadır.³⁹⁴ *Karabaş Tecvidi*'nde İdğâm-ı misleyn başlığı altında verilen örneklerin hiçbirinde şeddeli harf bulunmamaktadır.³⁹⁵ Mekki b. Ebî Tâlib'in şeddeli harflerin durumunu **Bâbü'l-Müşeddât** başlığı altında incelemesi bu kullanımın temel dayanağıdır denilebilir.³⁹⁶ Ancak *er-Ri'âye*'de böyle bir başlık bulunsa da teşdid mea'l-ğunne, teşdid bilâ ğunne gibi bir kavramsallaştırmanın yapılmamış olması, ayrıca idğâm-ı mea'l-ğunne tabir olunan formların da ilgili başlıkta incelenmiş olması dolayısıyla ilgili başlığın konuya dayanak olamayacağı eleştiri konusu olmuştur.³⁹⁷ Ebû Amr ed-Dânî ise aynı cinsten olan harflerin birinin sakın diğzerinin harekeli olması durumunda teşdid/şeddeli şekilde okunacağını dile getirmiş ancak o teşdid veya müşedded kavramını burada kullanmamıştır.³⁹⁸ *El-Mûdih fi't-Tecvîd*'de **Teşdid** adında bir başlık mevcuttur ancak burada da sadece şeddeli harfler işlenmemiştir. İdğâm-ı misleyn, mütekâribeyn, idğâm-ı mealğunne-bilâğunne gibi konular işlenmiştir.

Birinci harf med harfi olur ikinci harf onun misli olur da bu ikisi farklı kelimelerde bulunursa bu defa idğâm yapılmaz. *قالوا واقلوا*³⁹⁹ örneğinde olduğu gibi.⁴⁰⁰

İdğâm-ı Mütekâribeyn: Saçaklızâde birinci harf sakın ikinci harf harekeli olan idğâm-ı mütekâribeynin Kur'an'da 11 farklı formda karşımıza çıktığını belirtir.⁴⁰¹

³⁹² Nisa, 78.

³⁹³ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 185.

³⁹⁴ Aynı kelimedeki, şeddeli bir harfe idğâm-ı misleyn değil de *müşedded* ya da *teşdid* denilmesi bazı âlimlerce daha uygun görülmektedir. Şeddeli harflere misleyn denip denmemesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan PAKDİL, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, on birinci baskı, İFAV, İstanbul, 2016, ss. 184-188.

³⁹⁵ Abdurrahman Karabaşî, *Karabaş Tecvidi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Demirbaş no:18601, s.91. (Eser *Tercüme-i Dürri Yetim*, *Tecvîd-i Edâiyye* ile birlikte aynı kitabın içinde yer almaktadır. Burada İdğâm-ı misleyn konusunda verilen örnekler şunlardır: *فما ربح تجارتهم أوا* (... ونصروا ان اضرب بعصاك من نار ومن نعمه

³⁹⁶ Mekki b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, ss. 245-261.

³⁹⁷ Bkz. Ömer BAŞKAN, "Kur'an Tilâvetinde İhfa-İdğâm-İklâb Merkezli Uygulama Farklılıkları", *Tecvid Çalıştayı*, Kastamonu, 2015, ss. 144-148.

³⁹⁸ Ed-Dânî, *et-Tahtid*, s. 112; ÇİFTÇİ, "Ebû Amr ed-Dânî'nin et-Tahtid fi'l-İtkâni ve't-Tecvîd'i Özelinde Tecvid İlminin Müstakilleşmesi" s. 309.

³⁹⁹ Yusuf, 71.

⁴⁰⁰ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 185.

⁴⁰¹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 186.

Birincisi za (ذ) harfinin yakın mahreçli harflerle idğâmıdır. ⁴⁰²اذ ظلموا örneğinde olduğu gibi. Bunun dışında za (ذ) harfinden sonra gelen 6 harf üzerinde idğâm yapıp yapılmaması hususunda kıraat imamlarının ihtilafı vardır. Bu harfler ⁴⁰³اذ تبرأ örneğinde olduğu gibi te (ت) harfi. ⁴⁰⁴اذ دخلوا örneğinde olduğu gibi dal (د) harfi. ⁴⁰⁵اذ سمعتموه örneğinde olduğu gibi sin (س) harfi. ⁴⁰⁶واذ صرفنا örneğinde olduğu gibi sad (ص) harfi. ⁴⁰⁷زين örneğinde olduğu gibi ze (ز) harfi. ⁴⁰⁸واذ جعلنا örneğinde olduğu gibi cim (ج) harfi. Âsım bu 6 harfin tamamında izhar yapmıştır. Ebû 'Amr ise tamamında idğâm yapmıştır. ⁴⁰⁹نبتها ⁴¹⁰عنت, ⁴¹¹örneklerinde olduğu gibi aynı kelimede sakın olan za (ذ) harfinden sonra gelen te (ت) harfinde idğâm yapıp yapılmamasıyla ilgili kurrâ arasında ihtilaf vardır. ⁴¹²

İkincisi se (ث) harfinin yakın mahreçli harflerle idğâmıdır. Kur'an-ı Kerim'de sakın olan se (ث) harfinden sonra za (ذ) ve te (ت) harflerinin dışında yakın mahreçli bir harf gelmemiştir. Sakın olan se (ث) harfinden sonra za (ذ) harfinin tek örneği A'raf suresindeki ⁴¹³يلهث ذلك örneğidir. Burada İbni Kesîr, Verş ve Hişâm izhar yapmış diğerleri idğâm yaparak okumuştur. ⁴¹⁴لبثت ⁴¹⁵لبثتم ⁴¹⁶اورثتموها ⁴¹⁷örneklerinde olduğu gibi sakın olan se (ث) harfinden sonra gelen te (ت) harfinde idğâm yapıp yapılmaması

⁴⁰² Nisa, 64.

⁴⁰³ Bakara, 166.

⁴⁰⁴ Hicr, 52.

⁴⁰⁵ Nur, 12.

⁴⁰⁶ Ahkaf, 29.

⁴⁰⁷ Enfal, 48.

⁴⁰⁸ Bakara, 125.

⁴⁰⁹ Saçaklızâde burada sadece 'Âsım ve Ebu 'Amr kıratlarındaki rivayetleri vermiştir. Diğer kıraat imamlarının okuyuşlarından bahsetmemiştir. Bu kelimelerin ve benzerlerinin idğâmı ile ilgili kıraat imamları ve ravileri arasında ihtilaf vardır. Biz çalışmamızı fazla uzatmamak için bunlara değinmedik. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İbni Mucâhid, *Kitâbü's-Seb'a fî'l-Kırâât*, ss. 81-90.

⁴¹⁰ Taha, 96.

⁴¹¹ Duhan, 20.

⁴¹² İbni Mucâhid, *Kitâbü's-Seb'a fî'l-Kırâât*, ss. 81-90; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 187.

⁴¹³ A'raf, 176.

⁴¹⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 187. İbnü'l-Cezerî bu kelime ilgili rivayetleri ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu kelimeyi izhar yaparak okuyanlar -hulflü olmak üzere- Nâfi', İbni Kesîr, Ebû Ca'fer, Âsım ve Hişâm'dır. Ancak meşhur olan ve tercih edilen görüş yukarıda Saçaklızâde'nin belirtmiş olduğu görüştür. Ayrıntılı bilgi için İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, cilt, 2, ss. 14-15.

⁴¹⁵ Bakara, 259.

⁴¹⁶ İsra, 52.

⁴¹⁷ A'raf, 43, Zuhurf, 72.

hususunda ihtilaf vardır. ‘Âsım bu kelimeleri izhar yaparak okumuştur. Diğer bazıları ise idğâm yaparak okumuşlardır.⁴¹⁸

Saçaklızâde’nin burada bazıları idğâm yaparak okur diye bir ifade kullanmasının sebebi bu kelimelerde kıraat imamlarının ihtilaflarıdır. Şöyle ki اورثتموها kelimesinde Ebu ‘Amr, Hamza, Kisâî ve Hişâm idğâm yapmıştır. İbni Zekvân; Ahfeş tarîkinde izhar, Sûrî tarikinde ise idğâm yapmıştır. Diğerleri izhar yaparak okumuşlardır. لبثت ve لبثتم kelimeleri ise her nerede gelirse gelsin Ebû ‘Amr, İbni ‘Âmir, Hamza, Kisâî ve Ebu Ca’fer idğâm yapmış diğerleri izhar yaparak okumuşlardır.⁴¹⁹

Üçüncüsü dal (د) harfinin yakın mahreçli harflerle idğâmıdır. Sakin olan dal (د) harfinden sonra gelen ta (ط) harfî Kur’ân-ı Kerim’de yoktur. قد تبين⁴²⁰ örneğinde olduğu gibi sakin olan dal (د) harfinden sonra gelen te (ت) harfî üzerinde yapılan idğâmda kırâat imamlarının ittifakı vardır.⁴²¹

Sakin olan dal (د) harfinden sonra gelen se (ث) harfinde idğâm yapılması hususunda da ihtilaf vardır. Bunun Kur’ân-ı Kerim’deki tek örneği ومن يرد ثواب⁴²² dir. ‘Âsım izhar yaparak okumuştur.⁴²³ Burayı idğâm yaparak okuyanlar Ebû ‘Amr, İbni ‘Âmir, Hamza, Kisâî ve Halef’tir.⁴²⁴

قد kelimesinden sonra gelen sekiz harf üzerinde idğâm yapılması hususunda ihtilaf vardır. Bu harfler ولقد جائهم⁴²⁵ örneğinde olduğu gibi cim (ج) harfi, ولقد ذرأنا⁴²⁶ örneğinde olduğu gibi za (ذ) harfi, ولقد زينا⁴²⁷ örneğinde olduğu gibi ze (ز) harfi, قد سمع⁴²⁸ örneğinde olduğu gibi sin (س) harfi, قد شغفها⁴²⁹ örneğinde olduğu gibi şin (ش) harfi, ولقد صرفنا⁴³⁰ örneğinde olduğu gibi sad (ص) harfi, فقد ضل⁴³¹ örneğinde olduğu gibi dat (ض) harfi, ولقد ظلمك⁴³² örneğinde olduğu gibi za (ظ) harfi. ‘Âsım bunların tamamında

⁴¹⁸ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, ss. 187-188.

⁴¹⁹ İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 2, s. 16.

⁴²⁰ Bakara, 256.

⁴²¹ Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü’l-Me’ânî**, ss. 192-193; el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s. 188.

⁴²² Âli ‘İmrân, 145.

⁴²³ el-Mar’asî, **Cühdü’l-Mukill**, s. 188.

⁴²⁴ ed-Dânî, **et-Teyisr**, s. 263; İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 2, s. 14.

⁴²⁵ Nahl, 113.

⁴²⁶ A’raf, 179.

⁴²⁷ Mülk, 5.

⁴²⁸ Mücadele, 1.

⁴²⁹ Yusuf, 30.

⁴³⁰ İsra, 41.

⁴³¹ Bakara, 108.

⁴³² Sâd, 24.

izhar yapmıştır. Ebû 'Amr, Hamza ve Kisâî ise tamamında idğâm yapmıştır.⁴³³ 'Âsım'la birlikte İbni Kesîr ve Kâlûn da tamamında izhar yapmıştır. Verş yalnız dat (ض) ve za (ظ) harflerinde idğâm yapmış diğerlerinde izhar yapmıştır. İbni Zekvân dat (ض), za (ظ), za (ذ), ze (ز) harflerinde idğâm yapmış diğerlerinde izhar yapmıştır. Hişâm yalnızca Sâd sûresindeki لَقَدْ ظَلَمَكَ⁴³⁴ lafzında izhar yapmış diğer yerlerin tamamında idğâm yapmıştır.⁴³⁵

Dördüncüsü te (ت) harfinin yakın mahreçli harflerle idğâmıdır. ⁴³⁶ قَالَتْ طَائِفَةٌ örneğinde olduğu gibi ta (ط) harfi ve ⁴³⁷ اجِيبْتِ دَعْوَتَكُمْ örneğinde olduğu gibi dal (د) harfinin idğâmında kurrâ arasında ittifak vardır.⁴³⁸ Bunların dışında sakin olan te (ت) harfinden sonra gelen 6 harf üzerinde idğâm yapıp yapılmaması hususunda ihtilaf vardır: Bu harfler كَذَبْتَ ثَمُودُ⁴³⁹ örneğinde olduğu gibi se (ث) harfi, نَضَجْتَ جُلُودَهُمْ⁴⁴⁰ örneğinde olduğu gibi cim (ج) harfi, خَبْتَ زِدْنَاهُمْ⁴⁴¹ örneğinde olduğu gibi ze (ز) harfi, ⁴⁴² انْزَلَتْ سُورَةٌ örneğinde olduğu gibi sin (س) harfi, ⁴⁴³ حَصْرْتَ صُدُورَهُمْ örneğinde olduğu gibi sad (ص) harfi, ⁴⁴⁴ كَانَتْ ظَالِمَةً örneğinde olduğu gibi za (ظ) harfi. 'Âsım bunların tamamında izhar yapmıştır. Ebû 'Amr, Hamze ve Kisâî ise tamamında idğâm yapmıştır. Burada da 'Âsım'la birlikte İbni Kesîr ve Kâlûn tamamında izhar yapmıştır. Verş yalnızca za (ظ) harfinde idğâm yapmıştır. İbni 'Âmir cim (ج), sin (س) ve ze (ز) harflerinde idğâm yapmıştır.⁴⁴⁵

Beşincisi ta (ط) harfinin yakında mahreçli harflerle idğâmıdır. Sakin olan ta (ط) harfinden sonra yakın mahreçli olarak Kur'ân-ı Kerîm'de ⁴⁴⁶ احْطَتْ, ⁴⁴⁷ بَسَطَتْ örneğinde olduğu gibi yalnızca te (ت) harfi gelmiştir. Buradaki idğâmıda ta (ط)

⁴³³ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 188.

⁴³⁴ Sâd, 24.

⁴³⁵ ed-Dânî, *et-Teyisîr*, s. 261.

⁴³⁶ Âli 'İmrân, 72.

⁴³⁷ Yûnus, 89.

⁴³⁸ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-Me'ânî*, s. 193; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 189.

⁴³⁹ Şu'arâ, 141.

⁴⁴⁰ Nisâ, 56.

⁴⁴¹ İsrâ, 97.

⁴⁴² Tevbe, 86.

⁴⁴³ Nisâ, 90.

⁴⁴⁴ Enbiyâ, 11.

⁴⁴⁵ ed-Dânî, *et-Teyisîr*, s. 261.

⁴⁴⁶ Neml, 22.

⁴⁴⁷ Mâide, 28.

harfindeki itbâk sıfatı kalmak üzere ittifak vardır. Ta (ط) harfindeki itbâk sıfatının kaybolmamasından dolayı buradaki idğâm nâkısıdır. Yani eksiktir.⁴⁴⁸

Altıncısı be (ب) harfinin yakın mahreçli harflerle idğâmıdır. Sakin be (ب) harfinden sonra gelen mim (م) harfinin يا بني اركب معنا⁴⁴⁹ dışında Kur'ân-ı Kerîm'de örneği yoktur. Verş, İbni 'Âmir ve Hamze dışındaki tüm kıraat imamları burayı idğâm yaparak okumuştur.⁴⁵⁰

örneğinde olduğu gibi sakin be (ب) harfinden sonra gelen fe (ف) harfinde idğâm yapılması hususunda ihtilaf vardır. Bu ve benzeri yerlerde Ebû 'Amr, Hallâd ve Kisâî idğâm yapmış diğerleri izhâr yaparak okumuşlardır.⁴⁵²

Yedincisi fe (ف) harfinin yakın mahreçli harflerle idğâmıdır. Sakin fe (ف) harfinden sonra be (ب) harfinin geldiğinde idğâm yapılıp yapılmaması hususunda ihtilaf vardır. Bunun Kur'ân-ı Kerîm'deki tek örneği نخسف بهم⁴⁵³ 'dir. Burayı yalnızca Kisâî idğâm yaparak okumuş, diğer imamlar izhâr yaparak okumuşlardır.⁴⁵⁴

Sekizincisi kaf (ق) harfinin yakın mahreçli harflerle idğâmıdır. الم نخلقكم⁴⁵⁵ lafzında kaf (ق) harfinin kâf (ك) harfine idğâmı konusunda kurrânın ittifâkı vardır. Ancak kaf (ق) harfinin isti'lâ sıfatının devam edip etmemesi hususunda ihtilaf vardır.⁴⁵⁶ İbnü'l-Cezerî izhâr yapanların mevcut olduğuna dair rivayetleri aktardıktan sonra burada izhâr yapmanın büyük bir hata olduğunu belirtir. Ancak kaf (ق) harfinin isti'lâ sıfatının devam etmesinin hata sayılmayacağını bu şekilde de okunabileceğini vurgular.⁴⁵⁷

Dokuzuncusu lam (ل) harfinin yakın mahreçli harflerle idğâmıdır. قل ربي⁴⁵⁸ örneğinde olduğu gibi sakin olan lam (ل) harfinden sonra gelen ra (ر) harfinde idğâm

⁴⁴⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, ss. 217-218; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 189.

⁴⁴⁹ Hûd, 42.

⁴⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, cilt 2, s. 12; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 190.

⁴⁵¹ Nisa, 74.

⁴⁵² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 190. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, cilt 2, s. 12. (İbnü'l-Cezerî Hişâm ve Hallâd'ın böyle yerlerdeki okuyuşlarında ihtilaf olduğunu yani hem izhâr hem de idğâmlı okuduklarına dair rivayetlerin bulunduğunu belirtir.)

⁴⁵³ Sebe, 9.

⁴⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, cilt 2, s. 13; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 191.

⁴⁵⁵ Mürselât, 20.

⁴⁵⁶ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 191.

⁴⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, cilt 2, ss. 18-19.

⁴⁵⁸ Kehf, 22.

yapılması hususunda ittifak vardır. Ancak بل ران⁴⁵⁹ örneğinde Hafs dışındaki tüm imamlar idğâm yapmış, Hafs ise burayı sekte yaparak okumuştur.⁴⁶⁰

Kur'ân-ı Kerîm'deki tek örneği ومن يفعل ذلك⁴⁶¹ olan sakin olan lam (ل) harfinden sonra gelen za (ذ) harfinde idğâm yapılması hususunda ihtilaf vardır. Burada idğâm yapan yalnızca Ebu'l-Hâris'tir. Diğerleri izhâr yapmıştır.⁴⁶²

هل ve بل kelimelerinden sonra gelen sekiz harf üzerinde idğâm yapıp yapmamak hususunda ihtilaf vardır. Bu harfler te (ت), se (ث), ze (ز), sîn (س), dat (ض), ta (ط), za (ظ). 'Âsım bu harflerin tamamında izhâr yapmış, Kisâi ise tamamında idğâm yapmıştır.⁴⁶³

Onuncusu ra (ر) harfinin yakın mahreçli harflerle idğâmıdır. Sâkin olan ra (ر) harfinden sonra yakın mahreçli olarak Kur'ân-ı Kerîm'de يغفر لكم⁴⁶⁴ ve واصبر لحكم ربك⁴⁶⁵ örneklerinde olduğu gibi yalnızca lam (ل) harfi gelmiştir. Burada sadece Ebû 'Amr idğâm yapmıştır. Bunun dışındaki imamlar izhâr yaparak okumuşlardır.⁴⁶⁶

Onbirincisi sakin nûn (ن) veya tenvînin yakın mahreçli harflerle idğâmıdır. Saçaklızâde burayı iki ana bölüme ayırarak inceleyeceğini belirtir. Birinci bölümde tenvîn veya sâkin nûn (ن)'un halleri, ikinci bölümde ise sâkin mîm (م)'in halleri anlatılacaktır.⁴⁶⁷

2.3.4.10. Tenvin veya Sâkin Nunun Hâllerini İdğâm-ı Mütakâribeyn Başlığı Altında İncelemesi: Saçaklızâde idğâm-ı mütakâribeyni anlatırken **Onbirinci Nev'i** başlığı altında tenvin veya sakin nunun yakın mahreçlilerle idğâmından; sâkin mîmin yakın mahreçlilerle idğâm yapılmadığından, sadece kendi misliyle idğâm yapıldığından bahsetmekte, akabinde bâblar açarak tenvin veya sâkin nûnun ve sâkin mîmin hâllerini ayrıntılı şekilde incelemektedir. Bu daha önce tecvid kitaplarında karşılaşılmış bir durum değildir. Zaten daha sonra konunun tecvid kitaplarında ayrı bir başlık altında incelendiğini, kendisinin de onların yolunu takip edeceğini söyleyerek konuyu bâblara

⁴⁵⁹ Mutaaffifîn, 14.

⁴⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 2, s. 304; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 191.

⁴⁶¹ Bakara, 85- 231.

⁴⁶² İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 2, s. 14; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 192-193.

⁴⁶³ ed-Dânî, **et-Teyssîr**, ss. 261-262; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 193.

⁴⁶⁴ Nûh, 4.

⁴⁶⁵ Tûr, 48.

⁴⁶⁶ ed-Dânî, **et-Teyssîr**, ss. 263-264; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 194.

⁴⁶⁷ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 194.

ayırmaktadır.⁴⁶⁸ Konunun idğâm başlığı altında ele alınması –ihfânın da idğâm-izhâr arası bir okuyuş olduğu⁴⁶⁹ düşünüldüğünde- tenvin veya sâkin nûnun ekseriyetle idğâm yapılarak okunmasıyla izah edilebilir.

2.3.4.11. Sâkin Nûn (ن) veya Tenvînin Halleri ile İlgili Görüşleri: Tenvîn veya sâkin nûn (ن)'un dört hâli vardır. Ğunneli ve Ğunnesiz izhâr, Ğunneli ve Ğunnesiz idğâm, İklâb ve İhfâ.⁴⁷⁰ Saçaklızâde her ne kadar burada izhârı ğunneli ve ğunnesiz diye ikiye ayırmış gibi görünse de aslolan mesele aşağıda da inceleneceği gibi izhârın iki bölümden oluşması değil tenvîn veya sâkin nûn (ن)'da izhâr yapılırken ğunne sıfatının varlığını devam ettirip ettirmediğidir.

Birinci Hâl: Tenvîn veya sâkin nûn (ن) altı boğaz harflerinden (ا ح خ ع غ ه) birisinden önce gelirse gerek من هاد⁴⁷¹ örneğinde olduğu gibi farklı kelimelerde olsun gerekse والمنخقة⁴⁷² örneğinde olduğu gibi aynı kelimedede olsun ğunnesiz izhâr yapılıır.⁴⁷³

Saçaklızâde burada İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîr*'inden naklen Ebû Ca'fer dışındaki tüm kırâat imamlarının bu altı harf üzerinde izhâr yapılması konusunda ittifâkının bulunduğunu belirtir. Ebû Ca'fer ğayn (غ) ve ha (ح) harflerinden önce tenvin veya sâkin nûn (ن) gelirse burada ihfâ yapar. ⁴⁷⁴ والمنخقة, ⁴⁷⁵ ان يكن غنياً ve ⁴⁷⁶ فسینغضون örneklerinde ise izhâr yapar.⁴⁷⁷ Aslında bu üç örnekte Ebû Ca'fer'in iki vechi vardır. Yani hem izhâr ile hem de ihfâ ile okur.⁴⁷⁸ Ayrıca Verş hemze (ء) üzerinde nakl⁴⁷⁹ yaptığı için tenvîn veya sâkin nûn (ن)'dan sonra gelen hemze (ء)'de izhâr yapmaz.⁴⁸⁰

⁴⁶⁸ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 194. [Saçaklızâde'nin bu tasnifinin sonraki bazı tecvid kitaplarını etkilediği söylenebilir. Mesela bkz. İsmail KARAÇAM, **Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri**, otuzuncu baskı, İFAV, İstanbul, 2016, s. 294 (Burada tenvin veya sâkin nûnun halleri idğâm başlığı altında incelenmiştir. Yine bkz. PAKDİL, **Ta'lim Tecvid ve Kırâat**, s. 188. (Burada da sâkin mîmin hâlleri idğâm başlığı altında incelenmiştir.)]

⁴⁶⁹ Bkz. Ebû Amr Osman b. Said b. Oman ed-Dânî, **el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif**, birinci baskı, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2004, s. 53. (ed-Dânî burada **izhâr** yerine **beyân** kelimesini kullanmıştır. Kitaptaki ihfâ ile ilgili ifade şu şekildedir: (هو حال بين البيان والادغام); İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 2, s. 24.

⁴⁷⁰ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 194.

⁴⁷¹ Ra'd, 33.

⁴⁷² Mâide, 3.

⁴⁷³ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 195.

⁴⁷⁴ Mâide, 3.

⁴⁷⁵ Nisâ, 135.

⁴⁷⁶ İsrâ, 51.

⁴⁷⁷ Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, **Tahbîrü't-Teyssîr fî'l-Kırâati's-Seb'**, dirâse ve tah. Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât, birinci baskı, Dârü'l-Furkân, Amman-Ürdün, 2000, s. 237; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 195.

⁴⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 2, ss. 20-21..

Tenvîn veya sakin nûn (ن) 'da izhâr yapılması ile ilgili esas mesele buradaki ğunne sıfatının devam edip etmemesidir. Saçaklızâde burada İbnü'l-Cezerî'den rivayetle bazı kurrânın izhâr yapılırken ğunne sıfatının devam ettiği görüşüne yer verir.⁴⁸¹ Kendisi ise burada ğunne sıfatının tam olmasa da sâkin nun (ن) üzerinde vakf yapıldığında ortaya çıktığı gibi az bir şekilde devam ettiği görüşündedir.⁴⁸² Daha önce de belirttiğimiz gibi ğunne sıfatı olmadan nun (ن) harfi çıkmamaktadır. Dolayısıyla izhar da yapıyor olsak ğunne sıfatı devam etmektedir.

İkinci Hâl: Tenvîn veya sakin nûn (ن) يرملون lafzındaki altı harften birinden önce gelirse burada idğâm yapılır.⁴⁸³ Saçaklızâde burayı üç ayrı bölüme ayırarak işlemiştir. Ebû Amr ed-Dânî bu harfleri 5 olarak zikreder. Nûn harfini bunlardan saymaz. O nûn harfini idğâm-ı misleyn gibi değerlendirmektedir.⁴⁸⁴

Birincisi: Tenvîn veya sâkin nûn (ن) 'dan sonra من نور⁴⁸⁵, عذاب مقيم⁴⁸⁶ örneklerinde olduğu gibi nûn (ن) veya mim (م) harflerinden birisi gelirse burada ğunneli idğâm yapılması hususunda kurrânın ittifâkı vardır.⁴⁸⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib burada birinci harfteki ğunne sıfatının devam etmesinden dolayı tam bir idğâmın gerçekleşmediği, idğâmın eksik kaldığı görüşündedir.⁴⁸⁸ Ancak Saçaklızâde burada idğâmın tam olarak gerçekleştiğini savunur.⁴⁸⁹

İkincisi: Vav (و) ve ye (ي) harflerinin idğâmı. من وال⁴⁹⁰, آية يعرضوا⁴⁹¹ örneklerinde olduğu gibi tenvîn veya sâkin nûn (ن) 'dan sonra gelen ve ayrı kelimedede bulunan vav (و) veya ye (ي) harflerinde idğâm yapılması hususunda kurrânın ittifâkı vardır. Ancak burada ğunne sıfatının devam edip etmemesi konusunda ise ihtilâf vardır. Halef, Hamze'nin râvîsi olarak burayı ğunnesiz bir şekilde yani tam olarak idğamlı, harf şeddeliymiş gibi okur. Diğer imamlar ğunne sıfatının devamıyla birlikte idğâm yaparak

⁴⁷⁹ Nakl için bkz. TEMEL, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, s. 110.

⁴⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîr*, s. 237.

⁴⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, ss. 154-155; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 195.

⁴⁸² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 196.

⁴⁸³ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 196.

⁴⁸⁴ ed-Dânî, *et-Tahdîd*, s. 112.

⁴⁸⁵ Nûr, 40.

⁴⁸⁶ Mâide, 37.

⁴⁸⁷ ed-Dânî, *et-Teyisr*, s. 265; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 196.

⁴⁸⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, ss.263-264; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 196-197.

⁴⁸⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 197.

⁴⁹⁰ Ra'd, 11.

⁴⁹¹ Kamer, 2.

okurlar.⁴⁹² İbnü'l-Cezerî de burada ğunne sıfatının devamıyla birlikte idğâmın tam olarak gerçekleşmediği, eksik olduğu görüşündedir.⁴⁹³ Saçaklızâde burada daha önce de bahsi geçen اِطت örneğinde ta (ط) harfindeki itbâk sıfatının devam etmesi ve bu sebeple idğâmın nâkıs olması gibi tenvîn veya sâkin nûn (ن) da ğunne sıfatının devam etmesinden dolayı idğâmın eksik olduğu görüşündedir. Tam bir şedde durumu gerçekleşmemektedir.⁴⁹⁴ Burada Halef'in, Hamze'nin ravisi olarak yaptığı okuyuşu bunun dışında tutmak gerekir. Halef'in burayı ğunnesiz okuduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla onun okuyuşunda ğunne sıfatı da olmadığından dolayı idğâm eksik değil tamdır.

Şayet sâkin nûn (ن) ile vav (و) veya ya (ي) harfleri بنیان⁴⁹⁵, قنوان⁴⁹⁶, صنوان⁴⁹⁷ örneklerinde olduğu gibi aynı kelimede olursa burada izhâr yapılır.⁴⁹⁸

ن . والقلم⁵⁰⁰ ve يس . والقرآن⁴⁹⁹ örneklerinde idğâm yapılması hususunda ihtilâf vardır. İbni Kesîr, Ebû 'Amr, Hafs, Hamze ve Kâlûn burada izhâr yapmıştır. Diğerleri ğunneli idğâm yaparak okumuşlardır.⁵⁰¹

Üçüncüsü tenvîn veya sâkin nûn (ن) dan sonra يومئذ لخبير⁵⁰², عن ربهم⁵⁰³ örneklerinde olduğu gibi farklı bir kelimede lam (ل) veya ra (ر) harflerinden birisi gelirse burada idğâm yapılması hususunda kurrânın ittifâkı vardır.⁵⁰⁴ Ebû 'Amr ed-Dânî burada ğunnesiz idğâm yapılması hususunda kurrânın icmâi bulunduğunu kaydeder.⁵⁰⁵ Ancak İbnü'l-Cezerî de cumhurun görüşüne göre burada ğunnesiz idğâm yapıldığını belirtse de daha sonra kırâat âlimlerinden gelen ğunne yapıldığına dair farklı rivayetleri kaydeder ve sonunda tüm kurrâdan böyle rivayetlerin mevcut olduğunu belirtir.⁵⁰⁶

⁴⁹² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 197.

⁴⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, cilt 2, ss. 24-25.

⁴⁹⁴ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, ss. 217-218; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 198.

⁴⁹⁵ Saff, 4.

⁴⁹⁶ En'âm, 99.

⁴⁹⁷ Ra'd, 4.

⁴⁹⁸ Mekki b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, s. 265; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 199.

⁴⁹⁹ Yâsîn, 1-2.

⁵⁰⁰ Kalem, 1.

⁵⁰¹ ed-Dânî, *et-Teyisr*, s. 466; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 199.

⁵⁰² 'Âdiyât, 11.

⁵⁰³ Mutaffifîn, 15.

⁵⁰⁴ ed-Dânî, *et-Teyisr*, s. 265; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 199.

⁵⁰⁵ ed-Dânî, *et-Teyisr*, s. 265.

⁵⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, cilt 2, ss. 21-22.

Saçaklızâde burada *el-Keşşâf*'tan alıntı yaparak Kisâî, Hamze, Yezîd⁵⁰⁷ (Ebû Ca'fer Yezid b. Ka'ka el-Medenî el-Mahzûmî), Verş (Hâşimî rivayetiyle) ve İbni Kesîr'in ğunne yapmadığını, diğer imamların ğunneli okuduğunu, Ebû 'Amr'dan da her iki rivayetin mevcut olduğunu belirtir.⁵⁰⁸ Ancak kendisi bu konuda herhangi bir görüş sunmamıştır. Hafs'ın idğâm yapmayıp sekte yaptığı من راق⁵⁰⁹ örneği dışında herhangi bir farklı okuyuşu söz konusu değildir.⁵¹⁰

Üçüncü Hâl: Tenvîn veya sakin nûn (ن) 'dan sonra -gerek انبهم⁵¹¹ örneğinde olduğu gibi aynı kelimede gerekse de ان بورك⁵¹² örneğinde olduğu gibi farklı kelimelerde olsun- be (ب) harfi gelirse bu ikisi (Tenvîn veya sakin nûn (ن)) bariz bir ğunne ile hafif bir mîm (م) 'e çevrilir.⁵¹³ Saçaklızâde burada tenvîn veya sakin nûn (ن) 'daki dönüşümü hafif bir mim (ihfa edilen mim) (مِما مخفاة) olarak tanımlamıştır. Ancak İbnü'l-Cezerî burayı tam bir mim (مِما خالصا) olarak tanımlar.⁵¹⁴

İklâbın yapılış sebebi ve şekli Kur'ân kâriyelerinin zihnini sürekli meşgul etmiştir. Ancak iklâb yaparken dudakları aşırı biçimde kapatmamak yani tenvîn veya sakin nûn (ن) 'u hafif bir mîm (ihfa edilen mim) (م) 'e çevirmek daha çok tercih edilmiştir. Ayrıca iklâbın öncesinde tenvîn veya sâkin nûn (ن) 'u med yapar gibi telaffuz etmemek de önemlidir.⁵¹⁵

İklâb konusunda en çok tercih edilen görüş Saçaklızâde'nin görüşüdür. Saçaklızâde mîmin zatının tamamen kaybolmaması gerektiğini ancak tenvîn veya sakin nûn (ن) 'un da tam bir mîme çevrilmeyip ihfa edilen mîme çevrilmesi gerektiğini belirtir.⁵¹⁶

⁵⁰⁷ Suyutî, Ebû Cafer için bu ismi kullandığından dolayı burada olduğu gibi nakledilmiştir.

⁵⁰⁸ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî el-Hârezmî, **Tefsîrü'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, üçüncü baskı, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût-Lübân, 2009, s. 40; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 200.

⁵⁰⁹ Kıyâme, 27.

⁵¹⁰ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 200.

⁵¹¹ Bakara, 33.

⁵¹² Neml, 8.

⁵¹³ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 200.

⁵¹⁴ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 2, s. 23.

⁵¹⁵ Halil Husarî, **Ahkâmu Kırâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm**, ss. 180-182.

⁵¹⁶ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 201; İklâb ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali ÇİFTÇİ, "Kur'an Okuyucularının Uygulamasında İttifak Sağlayamadıkları Bir Konu Olan İklâb'ın Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 32, yıl 2011, ss. 237-256.

İbnü'l-Cezerî ان بورك ve يعتصم بالله⁵¹⁷ arasında telaffuz yönünden bir fark olmadığını ikisinin de aynı şekilde okunduğunu belirtir.⁵¹⁸

Dördüncü Hâl: Tenvîn veya sakin nûn (ن) 'dan sonra daha önce bahsi geçen harflerin dışında kalan 15 harften (ت ث ج د ذ ز س ش ص ض ط ظ ف ق ك) birisi gelirse bâriz bir ğunne yapılır.⁵¹⁹ İhfa, izhâr ile idğâmın arasındadır.⁵²⁰ İhfâ, tenvîn veya sâkin nûn (ن) 'un mahrecini -genizden gelen ses bâkî kalmak şartıyla- hafifletmektir.⁵²¹

Saçaklızâde ihfâyı medde benzetir. Çünkü bariz bir ğunnenin ortaya çıkabilmesi için medde olduğu gibi sesin genişlemeye ihtiyacı vardır.⁵²²

İhfâyı Mertebelere Ayırarak İncelemesi: Saçaklızâde ihfâyı üç mertebeye ayırarak inceler. **Birinci mertebe** nûn (ن) harfine mahreç bakımından en yakın olan ta (ط) dal (د) te (ت) harfleridir. **İkinci mertebe** nûn (ن) harfine mahreç bakımından en uzak olan kaf (ق) ve kâf (ك) harfleridir. **Üçüncü mertebe** bu ikisinin yani uzak ve yakının arasında kalan harflerdir ki bunlar da bu 5 harfin dışında kalan diğer 10 harftir. Birinci sıradaki ilk üç harfte ğunne sıfatının süresi kısadır. İkinci sıradaki iki harfte ğunne sıfatının süresi çok azdır. Üçüncü sıradaki diğer harflerde ise ğunne sıfatının süresi bu ikisinin arasındadır. Saçaklızâde böyle bir derecelendirme yaptıktan sonra bu tasnifin kendine ait olduğunu başka bir kaynakta böyle bir bilginin bulunmadığını kaydeder. İbnü'l-Cezerî'nin uzak ve yakın arasında tabirini kullanmasının aslında üçüncü mertebeye işaret olduğunu ancak onun orta (متوسط) kelimesini kullanmadığını söyler.⁵²³ Saçaklızâdenin bu bölümlenmesi sonraki tecvid kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır.⁵²⁴

2.3.4.12. Sâkin Mîm (م) Hakkındaki Görüşleri: Sâkin mîm (م) 'in üç hâli vardır: Ğunneli idğâm, Ğunneli ihfâ, ğunneli veya ğunnesiz izhâr.⁵²⁵

Birinci Hâl: Sakin mîm (م) gerek من ماء⁵²⁶, عذاب مقیم⁵²⁷ örneklerinde olduğu gibi tenvîn veya sâkin nûn (ن) mîm (م) 'e çevrilmiş olsun gerekse de خلق لكم ما في الارض⁵²⁸

⁵¹⁷ Âli 'İmrân, 10.

⁵¹⁸ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 2, s. 23; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 201.

⁵¹⁹ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 202.

⁵²⁰ Aliyyü'l-Kârî, **el-Minehü'l-Fikriyye**, ss. 200; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 202.

⁵²¹ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 203.

⁵²² el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 203.

⁵²³ İbnü'l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 159; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 204-205.

⁵²⁴ Bkz. Atiyye Kâbil Nasr, **Ġâyetü'l-Mürîd fî İlmi't-Tecvîd**, birinci baskı, Mektebetü'l-Harameyn, Riyad, 1409 (h), ss. 65-66; Ahmed Halil Şükrî ve diğerleri, **el-Münîr**, s. 100.

⁵²⁵ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 206.

⁵²⁶ Secde, 8.

⁵²⁷ Mâide, 37.

örneğinde olduğu gibi kendisine uğramış olsun ğunneli bir idğâm yapılır. Burada cumhurun görüşü aynı kelimede de olsa farklı kelimelerde de olsa tam bir idğâm ve şedde durumu ile birlikte ğunne yapılacağı şeklindedir.⁵²⁹

İkinci Hâl: Sâkin mîm (م) 'den sonra ترميهم بحجارة⁵³⁰ örneğinde olduğu gibi be (ب) gelirse ihfâ yapılır. Saçaklızâde ان بورك⁵³¹ هنيئا بما⁵³² örneklerinde olduğu gibi iklâbı da bu grupta sayar.⁵³³

Mekkî b. Ebî Tâlib sakin mîm (م) 'den sonra be (ب) gelirse izhâr yapılması gerektiği görüşündedir.⁵³⁴ Ancak ulemânın ekserîsi yukarıda olduğu gibi ihfâ yapılması görüşündedir.

Saçaklızâde burada **tenbîh** başlığı altında ihfa çeşitlerine girer. İhfâ iki çeşittir: hareke ihfası ve harf ihfası.

Hareke ihfâsı لا تأمنا⁵³⁵ örneğinde geçen birinci nûn (ن) 'un harekesini sesi zayıflatarak ve hızlıca okumak. Saçaklızâde burada تبغيض الحركة (harekeyi bölmek/bölümlemek) sözünü kullanır. Buradan maksat sesin zayıflatılması dolayısıyla harekenin tam olarak duyulmaması bir kısmının kaybolması olmalıdır.⁵³⁶

Harf ihfâsı iki çeşittir: Birincisi be (ب) harfinden önce sâkin mîm (م) gelirse veya tenvîn veya sâkin nûn (ن), mîm (م) 'e çevrildiğinde ortaya çıkar. İkincisi de tenvîn veya sâkin nûn (ن) 'dan sonra daha önce bahsi geçen 15 harf geldiğinde ortaya çıkar.⁵³⁷

Üçüncü Hâl: Sâkin mîm (م) 'den sonra bahsi geçen harflerin dışındaki diğer harfler gelirse ğunnesiz izhâr yapılır. Burada mim (م) harfinin aslında var olan ğunne sıfatından dolayı mîm (م) üzerinde vakf yapıldığında ortaya çıkan ğunne sıfatı kadar ğunne yapılır. Ancak bunun zamanı ihfadaki gibi uzun değil; harfin mahrecinin tam olarak çıkacağı kadar kısa ve seridir.⁵³⁸

⁵²⁸ Bakara, 29.

⁵²⁹ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 206.

⁵³⁰ Fîl, 4.

⁵³¹ Neml, 8.

⁵³² Tûr, 19.

⁵³³ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 206-207.

⁵³⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Ri'âye**, s. 232; ed-Dânî, **et-Tahdîd**, s. 167; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 207.

⁵³⁵ Yusuf, 11.

⁵³⁶ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 208

⁵³⁷ ed-Dânî, **et-Tahdîd**, s. 100; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 208.

⁵³⁸ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 209.

Burada dikkati çeken husus mahreç yakınlığından dolayı sâkin mîm (م) 'den sonra gelen vav (و) ve fe (ف) harflerinin durumudur. Saçaklızâde burayı tıpkı be (ب) harfinde olduğu gibi okumanın kurrânın cehâletinden dolayı olduğunu belirtir. Aynı zamanda izhâr yaparken bazılarının yaptığı gibi sekte yapmaktan da kaçınılması gerektiğini belirtir.⁵³⁹

Ehl-i edâ vav (و) ve fe (ف) harflerinden önce sakin mim (م) geldiğinde bunu izhârî şefeviyye (dudak izharı), tenvîn veya sâkin nûn (ن) 'dan sonra boğaz harfleri geldiğinde ise bunu izhârî halkiyye (boğaz izhârî) olarak adlandırırlar.⁵⁴⁰

2.3.4.13. Med ve Kasr ile İlgili Görüşleri: Saçaklızâde med ve kasr konularında bilinen ve söylenen şeylerin dışına çıkmamış buraya kendi görüşlerini içeren farklı bir şey ilave etmemiştir. Biz de bu yüzden bu konuya kısaca yer vererek geçmeyi uygun bulduk.

Medler temelde iki kısımdır. **Medd-i aslî**, med harflerinin (ا و ي) zatında bulunan 1 elif miktarı uzatılması gereken meddir. Medd-i zâtî veya medd-i tabî'î diye de adlandırılır. **Medd-i fer'î** ise farklı sebeplerden dolayı aslî meddin üzerinde yapılan ziyade meddir.⁵⁴¹ Saçaklızâde kasr kelimesinin hem 1 elif miktarı uzatma için hem de meddi tamamen terk etmek için kullanılabileceğini belirtir.⁵⁴² Günümüzde kasr kelimesi med yapmamak anlamında kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîmlerde örneğin انا kelimesinin altında kasr (قصر) yazmaktadır. Burada maksat meddin terk edilmesidir. Ancak geçmişte kasr kelimesi 1 elif miktarı uzatmak, bundan fazlasını terk etmek için kullanılmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin görüşü de budur.⁵⁴³

Medd-i Fer'înin Kısımları: Medd-i Fer'î **lafzî** ve **ma'nevî** olarak ikiye ayrılır. Lafzî olan med harflerinden sonra gelen hemze (ء) veya sükûn sebebiyle ortaya çıkan meddir.⁵⁴⁴ Lafzî med 4 türlüdür.⁵⁴⁵

Birincisi ⁵⁴⁶ جاء ⁵⁴⁷ جيء ⁵⁴⁸ قروء örneklerinde olduğu gibi aynı kelimede med harflerinden sonra hemzenin bulunması sebebiyle ortaya çıkan meddir.(medd-i muttasıl)

⁵³⁹ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 209.

⁵⁴⁰ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 209-210.

⁵⁴¹ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 214.

⁵⁴² el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 214.

⁵⁴³ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 1, s. 250.

⁵⁴⁴ Aliyyü'l-Kârî, **el-Minehü'l-Fikriyye**, ss. 220-221; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 215.

⁵⁴⁵ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 215.

⁵⁴⁶ Nisâ, 43.

Buna medd-i vâcip de denir. Çünkü bunu aslî meddin üzerinde ziyade yapmadan okuyan kırâat imamı yoktur.⁵⁴⁹

Saçaklızâde medd-i muttasılın uzatılması konusunda farklı görüşlere yer verse de kendisinin de tercih ettiği ulemânın ekserîsine göre medd-i muttasılın mertebeleri şu şekildedir: Etval yani beş elif miktarı uzatanlar, Verş ve Hamza. Tûl yani dört elif miktarı uzatan ‘Âsım. Tevessut yani üç elif miktarı uzatanlar İbn-i ‘Âmir ve Kisâî, Fevka’l-Kasr yani iki elif miktarı uzatanlar İbni Kesîr, Ebû ‘Amr ve Kâlûn. Buradaki uzatma miktarına meddi tabîi de dâhildir.⁵⁵⁰ Farklı rivayetlerde med miktarları değişse de imamların med ölçülerindeki sıraları genelde aynı kalmaktadır.

İkincisi ⁵⁵¹ بما أنزل ⁵⁵² في أنفسكم örneklerinde olduğu gibi med harfi ile hemzenin farklı kelimelerde bulunması durumunda ortaya çıkan meddir. (medd-i munfasıl) Medd-i tabîinin üzerine ziyade yapıp yapılmaması hususunda kurrânın ihtilâfının bulunmasından dolayı medd-i câiz diye adlandırılır. Med harfi ve hemzenin ayrı kelimelerde olmasından dolayı da medd-i munfasıl diye adlandırılır.⁵⁵³

Saçaklızâde medd-i munfasılın mertebelerini *et-Teyssîr*’den de yararlanarak şu şekilde açıklar: Etval yani beş elif miktarı uzatanlar, Verş ve Hamza. Tûl yani dört elif miktarı uzatan ‘Âsım. Tevassut yani üç elif miktarı uzatanlar İbn-i ‘Âmir ve Kisâî, Fevka’l-Kasr yani iki elif miktarı uzatanlar Kâlûn ve Dûrî. Kasr yapanlar İbni Kesîr ve Sûsî’dir. Kâlûn ve Dûrî aynı zamanda kasr yaparak da okur.⁵⁵⁴

Beş elif miktarının üzerinde uzatma ulemânın icmâ’ıyla câiz görülmemiştir. Bazı imam ve müezzinlerin bu şekilde beş elif miktarını aşması çirkin bir bid’at ve şiddetli bir kerâhettir.⁵⁵⁵

Üçüncüsü ⁵⁵⁶ ولا الضالين ⁵⁵⁷ الصّاحّة ⁵⁵⁸ الآن örneklerinde olduğu med harflerinden sonra gerek vakf halinde gerekse de vasl halinde mevcut olan, değişmeyen sâkin yani

⁵⁴⁷ Zümer, 69.

⁵⁴⁸ Bakara, 228.

⁵⁴⁹ el-Mar’aşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 215.

⁵⁵⁰ ed-Dâni, *et-Teyssîr*, s. 239; el-Mar’aşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 216.

⁵⁵¹ Bakara, 90.

⁵⁵² Bakara, 235.

⁵⁵³ el-Mar’aşî, *Cühdü’l-Mukill*, ss. 217-218.

⁵⁵⁴ ed-Dâni, *et-Teyssîr*, s. 239; el-Mar’aşî, *Cühdü’l-Mukill*, s. 217.

⁵⁵⁵ Aliyyü’l-Kârî, *el-Minehü’l-Fikriyye*, s. 240; el-Mar’aşî, *Cühdü’l-Mukill*, ss. 217-218.

⁵⁵⁶ Fâtiha, 7.

⁵⁵⁷ Abese, 33.

⁵⁵⁸ Yûnus, 51,59.

lâzımî sâkin dolayısıyla ortaya çıkan ziyâde meddir.⁵⁵⁹ Medd-i lâzımın ziyadesi konusunda kırâat imamlarının ittifâkı vardır. Saçaklızâde Aliyyü'l-Kârî'nin görüşünden⁵⁶⁰ istifâde ederek medd-i lâzımın uzatma miktarının 3 elif olduğu yönünde ittifakın mevcudiyetini, ihtilafın bu üç elifin asli medle birlikte mi yoksa asli med haricinde mi hususunda olduğunu belirttikten sonra farklı bir görüşe daha yer verir. Bu görüşe göre ittifak sûre başlarındaki hecâ harflerinin uzatılması hakkındadır. Ancak sûre başı haricinde karşımıza çıkan medd-i lâzımın uzatılması hususunda ihtilaf vardır. Huruf-u mukatta'anın dışındaki medd-i lazım bir görüşe göre medd-i aslînin üzerine 2 elif miktarı uzatılırken başka bir görüşe göre medd-i aslînin üzerine bir elif miktarı uzatılır.⁵⁶¹

Saçaklızâde medd-i lâzımın ziyade yapılarak okunması hususunda kurrânın icmâ'ı olduğundan dolayı medd-i lâzımı kasr ile okumanın lahn-ı celî olduğu görüşündedir.⁵⁶²

Dördüncüsü med harflerinden sonra vakf halinde ortaya çıkan ve vasl halinde kaybolan sükûn dolayısıyla ortaya çıkan meddir. Medd-i ârız diye adlandırılır. Bunda tüm kırâat imamlarının üç vechi vardır. Tûl, tevessut ve kasr. Saçaklızâde tûl için medd-i aslî ile birlikte dört elif miktarı uzatılması görüşündedir. Tevassut için ise medd-i aslî ile birlikte iki veya üç elif miktarı uzatılacağını belirtir. Bunlar işmâm⁵⁶³ ile birlikte de okunabilir. Ancak revm⁵⁶⁴ ile birlikte yalnızca kasr yapılabilir. Çünkü revm'de hareke hissettirildiği için revm tıpkı vasl gibidir.⁵⁶⁵

Manevî med olumsuzluktaki mübalağa kastından dolayı med yapmaktır. Bu Arap dilinde olumsuzluğu kuvvetlendirmek için mevcut olan bir şeydir. لا اله الا الله⁵⁶⁶, لا اله الا انت⁵⁶⁷ örneklerinde olduğu gibi tevhid kelimesinde olumsuzluğu yani لا sesini uzatmaktır. Bu aslında medd-i munfasıldır. Ancak bunu uzatanlar medd-i munfasılı kasr ile okuyanlardır. (İbni Kesîr, Kâlûn, Dûrî, Sûsî) Bundan maksat Allah'ın

⁵⁵⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 218.

⁵⁶⁰ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, s. 221.

⁵⁶¹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 219.

⁵⁶² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 220.

⁵⁶³ İşmâm için bkz. TEMEL, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, ss.79-81.

⁵⁶⁴ Revm için bkz. TEMEL, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, ss.112-113.

⁵⁶⁵ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 221.

⁵⁶⁶ Saffat, 35.

⁵⁶⁷ Bakara, 163.

⁵⁶⁸ Enbiya, 87.

yüceliğini ve yaratıcılığını vurgulamaktır. Onun dışında hiçbir ilah olamayacağını bildirmek onun şanını yüceltmektir. Bu yüzden **medd-i ta'zim** adı da verilmiştir.⁵⁶⁹ Buna **medd-i mübalağa** da denir.⁵⁷⁰ Bunların dışında لا شيء فيها⁵⁷¹ لا ريب فيه⁵⁷² لا مرد له⁵⁷³ vb. örneklerde de Hamze ziyade med yapar. Buna **medd-i tebriyye** de denir.⁵⁷⁴

Lîn Harflerinde Med: Dört hâli vardır.

Birincisi شيء⁵⁷⁵ سوء⁵⁷⁶ örneklerinde olduğu gibi harekeli bir hemzeden önce sâkin vav (و) veya ya (ي) gelirse ve ikisi aynı kelimedede bulunursa Verş dışında hiçbir kırâat imamı burada med yapmaz. Verş'in burada iki vechi vardır. Tûl ve tevessut. Burada tevessuttan kasıt bir elif miktarıdır. Tûldan kasıt ise iki ve üç elif miktardır. Verş'in bu okuyuşunda, المودة⁵⁷⁷ ve مؤثلاً⁵⁷⁸ kelimeleri istisnâdır. Bunları diğer kırâat imamları gibi kasr ile okur.⁵⁷⁹

İkincisi نبي ابني آدم⁵⁸⁰, لو انهم⁵⁸¹ örneklerinde olduğu gibi harekeli bir hemzeden önce sâkin vav (و) veya ya (ي) gelirse ve ikisi farklı kelimedede bulunursa burada hiçbir kırâat imamı med yapmaz.⁵⁸²

Üçüncüsü كهيص⁵⁸³ حم عسق⁵⁸⁴ olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'de yalnızca iki örneği bulunan ve hem vasl hem de vakf halinde sakin olarak okunan nun (ن) harfinden önce gelen sâkin ya (ي) harfinde tüm kurrânın icmâ'ıyla iki vecih vardır. Tûl ve tevessut. Ancak tûl daha evlâdır.⁵⁸⁵ Aliyyü'l-Kârî Şatibiyye'de geçen biraz önce dipnotunu verdiğimiz وفي عين الوجهان والطول فضلا (iki vecih)

⁵⁶⁹ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, **İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erbâa'te Aşer**, tah. Şaban Muhammed İsmail, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987, cilt 1, s. 168; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 222.

⁵⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 1, sayfa 274; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 222.

⁵⁷¹ Bakara, 2.

⁵⁷² Bakara, 71.

⁵⁷³ Ra'd, 11.

⁵⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 1, sayfa 274-276; Celâlüddîn es-Suyûtî, **el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, tah. Şuayb el-Arnâvût, birinci baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut-Lübnan, 2008, s. 207; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 222.

⁵⁷⁵ Bakara, 20.

⁵⁷⁶ Enbiyâ, 74.

⁵⁷⁷ Tekvîr, 8.

⁵⁷⁸ Kehf, 58.

⁵⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, cilt 1, sayfa 276-277; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 224.

⁵⁸⁰ Kasas, 64.

⁵⁸¹ Mâide, 27.

⁵⁸² el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 224.

⁵⁸³ Meryem, 1.

⁵⁸⁴ Şûrâ, 1-2.

⁵⁸⁵ eş-Şâtibî, **Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî fî'l-Kırâati's-Seb'**, s. 15; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 224-225.

ifâdesini bazı kurrânın kasr ve tûl olarak anladığını belirtir.⁵⁸⁶ Ancak ekseriyetle tercih edilen görüş tûl ve tevessut şeklindedir.

Dördüncüsü sâkin vav (و) veya ya (ي) harfinden sonra vakf hâlinde شيء⁵⁸⁷ örneklerinde olduğu gibi gerek hemze ile gerekse de hemze dışında vakıf halinde ortaya çıkan sükûn durumudur. Hemze hâricindeki ârizî sükûn durumunda tüm kurrânın revm olmaksızın 3 vechi vardır. Tûl, tevessut ve kasr. Burada kasrdan maksat meddin tamamen terk edilmesidir.⁵⁹¹ Diğer fer'î medlerde kasrdan maksat ziyade meddi terk etmek aslî med ile yani 1 elif miktarı okumaktır. Ancak burada yukarıda kasr bahsinde de geçtiği gibi kasr ile okuyuşta med tamamen terk edilir.⁵⁹²

Hemze ile ortaya çıkan ârizî sükûn durumunda da Verş hariç tüm kurrânın hemzeyi yukarıdaki gibi okumada icmâ'ı vardır. Ancak Verş burada kasr yapmaz.⁵⁹³

2.3.4.14. Hemzetü'l-Vasl ve Hemzetü'l-Kat' Konusundaki Görüşleri: Hem vasl halinde hem de ibtidâ hâlinde mevcut olan hemzeye hemzetü'l-kat' denmektedir. İbtidâ halinde mevcut olsa da vasl halinde düşen, okunmayan hemzeye ise hemzetü'l-vasl denmektedir. İbtidanın sâkin olması mümkün değildir, bu yüzden hemzetü'l-vasl ibtidada ortaya çıkar. Önceki kelime harekeli olursa okunur ancak sâkin olursa bu defa hazfedilir. Hemzetü'l-vasl Arapçada daha fazladır.⁵⁹⁴

Saçaklızâde Verş'in yaptığı "nakil"e atıfta bulunarak hemzetü'l-kat' ile ilgili yukarıdaki ifadelerin cumhurun görüşü olduğunu ancak Verş gibi bazı kurrânın kelimenin sonu sâkin veya tenvinli olduğunda lafzen hemzeyi hazfettiğini belirtir. من⁵⁹⁵ örneklerinde olduğu gibi. Ancak بني آدم⁵⁹⁷ örneğindeki gibi sâkin,

⁵⁸⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, s. 227; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 225.

⁵⁸⁷ Bakara, 20.

⁵⁸⁸ Enbiyâ, 74.

⁵⁸⁹ Kureyş, 2.

⁵⁹⁰ Bakara, 112.

⁵⁹¹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 225.

⁵⁹² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 225.

⁵⁹³ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 225.

⁵⁹⁴ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 308; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 227.

⁵⁹⁵ Rahman, 54.

⁵⁹⁶ İhlas, 4.

⁵⁹⁷ Araf, 26.

harf-i med olursa burada nakil yapılmaz. Yine ⁵⁹⁸ يسئلونك , ⁵⁹⁹ واسأل , örneklerindeki gibi sâkin ile hemze aynı kelimedede olursa burada da nakil yapılmaz.⁶⁰⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de altı yerde bulunan hemzetü'l-istifhâm ve lâmu't-ta'rîf arasındaki vasıl hemzeleri hazfedilmez elife dönüşerek med yapılır. Bu yerler: ⁶⁰¹الذكرين , ⁶⁰²الآن , ⁶⁰³الله اذن لكم , ⁶⁰⁴الله خير . İki yerde geçen الآن lafzında Verş nakil yaptığı için sebebi med olan sâkin kaybolur bu yüzden Verş burada medd-i tabînin üzerine ziyade yapmaz.⁶⁰⁵

Müellif bu altı örnekteki vasl hemzesinin teshil ile okunabileceği ve bu durumda ziyade meddin kaybolup kasr yapılacağı⁶⁰⁶ görüşündeki kasr ifadesini sorgular. Buradaki kasrdan maksadın yarım elif miktarı yani bir hareke kadar olduğunu aksi halde teshilin meydana gelmeyeceğini belirtir.⁶⁰⁷

Hemzetü'l-vasl semâ'î ve kıyâsî olmak üzere iki türlüdür. Semâ'î olanlar şu 11 isimdir: ابن ابنم ابنة اسم است اثنتان اثنتان امرءو امرأة ايمن ايم . Kıyâsî olanlar ise 4'ten daha fazla harfi olup hemze ile başlayan fiillerdir. Üç harfli ve dört harfli fiiller hemze ile başlasa da bu hemzetü'l-vasl olmaz hemzetül-kat' olur. ⁶⁰⁸اكرم اكراماً اخذ اخذاً gibi.

Saçaklızâde burada اهراق ve اسطاع fiillerinin dörtten fazla harfe sahip olmasına rağmen başlarındaki hemzenin hemzetü'l-kat' olmasını şöyle açıklar: Bu fiillerin aslı اراق ve اطاع dır. Mübalağa kastından dolayı bu fiillere sin (س) ve ha (ه) harfleri ziyade yapılmıştır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ان يظهروا lafzında vasl yapılmaktadır ki bu fiilin durumu farklıdır. Burada fiil, hemzenin harekesi kesra olacak

⁵⁹⁸ Bakara, 189.

⁵⁹⁹ Yusuf, 82.

⁶⁰⁰ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 228.

⁶⁰¹ En'am, 143, 144.

⁶⁰² Yunus, 51, 91.

⁶⁰³ Yunus, 59.

⁶⁰⁴ Neml, 59.

⁶⁰⁵ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 228-229.

⁶⁰⁶ Şâtıbî, *Hırzû'l-Emânî*., s. 16. (فلكل ذا اولي ويقصره الذي /يسهل عن كل كالآن مثلاً). Şerhi için bkz. Ebü'l-Kâsım Ali b. Osman b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan İbnü'l-Kâsım el-Uzrî el-Bağdâdî, *Sirâcü'l-Kârii'l-Mübtedî Tezkârü'l-Mukrii'l-Müntehî*, üçüncü baskı, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1954, ss. 66- 67.

⁶⁰⁷ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 229.

⁶⁰⁸ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 229-230.

şekilde استطاع fiilidir ki bu fiilin aslı استطاع fiilidir ve te (ت)nin hazfedilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁹

2.3.4.15.Hemzeteyn Konusundaki Görüşleri: Saçaklızâde bu bölüme هؤلاء ان örneğindeki gibi iki hemzenin farklı kelimelerde mevcut olduğu zaman Hafs'ın teshil okuyuşunun mevcut olmadığından bahsederek başlar.

610 كنتم örneğindeki gibi 611 اهدى انتنا 612 فليؤدي الذي اؤتمن, 613 لقاءنا انت, 614 اهدى انتنا örneğinde olduğu gibi her iki hemze de aynı kelimede olur; birincisi hemzetü'l-vasl, ikincisi hemzetü'l-kat' olursa vasl halinde birinci hemze okunmaz. Bu kelimelerden ibtidâ yapılırsa hemzetü'l-vaslın harekesine göre med yapılarak اؤتمن, اؤتمن şekillerinde okunur. Ancak Verş ve Ebû Amr vasl halinde de önceki harfin harekesine göre med yaparak okur.⁶¹⁴

İstifham hemzesinden sonra hemzetü'l-kat' gelirse Hafs rivayetinde teshil yapılan tek yer 615 أعجمي lafzıdır. Şayet istifham hemzesinden sonra hemzetü'l-vasl gelirse bu defa ikinci hemze tamamen hazfedilir. 616 أخذتم عند الله, 617 أطلع örneğinde olduğu gibi. Burada istifham hemzesinin mevcut olup hemzetü'l-vaslın hazfedilmiş olmasının delili hemzenin harekesinin fetha olmasıdır. Zira bu tip yerlerde hemzetü'l-vaslın harekesi kesradır.⁶¹⁸

2.3.4.16.İmâle ile İlgili Görüşleri: İmâle, elifi (ل) ya (ي) ve fethayı kesra gibi okumaktır. İki kısma ayrılır. **İmâle-i kübrâ** tam imâledir. Elifi (ل) “ya”ya (ي) ve fethayı kesraya yakınlaştırmaktır. Şöyle ki imale-i kübrâ biraz daha ziyade edilirse elif (ل) tam bir “ya”ya (ي), fetha tam bir kesraya dönüşür. **İmâle-i suğrâ** imâle-i kübrâ ve fetha arasında bir sestir. Bu yüzden **beyne beyne** veya **imâle-i mütevassita** diye de adlandırılır.⁶¹⁹

⁶⁰⁹ el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 230.

⁶¹⁰ Bakara, 31.

⁶¹¹ En'am, 71.

⁶¹² Bakara, 283.

⁶¹³ Yunus, 15.

⁶¹⁴ Ebu'l-Hasan Tahir b. Abdülmunim b. Ğalbûn el-Mukrî el-Halebî, **et-Tezkira Fî'l-Kırââtî's-Semân**, tah. Eymen Rüşdî Süveyd, Cemââtü'l-Hayriyye, Cidde, ss.135-136; el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 233-234.

⁶¹⁵ Fussilet, 44.

⁶¹⁶ Bakara, 80.

⁶¹⁷ Meryem, 78.

⁶¹⁸ Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-Me'ânî**, s. 134; el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 235.

⁶¹⁹ el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 236.

Saçaklızâde tecvid konularına değinirken birçok konuda 10 kırâat imamının da okuyuşlarına yer vermişti. Ancak imâle konusunda ilginç bir şekilde yalnızca Hafs rivayetindeki مجريها⁶²⁰ örneğine yer verir. Diğer kurrânın okuyuşlarından bahsetmez.⁶²¹

2.3.4.17. Hüm ve Cemi Mîmi ile İlgili görüşleri: Saçaklızâde bu bölüm için في الجمع مطلقاً başlığını kullanır. Başlıkta olmadığı gibi bölümün içeriğinde de fiil olarak kullanılsa da kırâat terimi olarak sıla kelimesine rastlanmaz. Bunun yanında sonraki bölümde görüleceği üzere **Hâü'l-Kinâye** konusunda sıla tabirini kullanır.⁶²² Ancak kendisinden bir kuşak sonra gelen Abdülfettah Pâlûvî'nin (ö. 1192 h.) bu konu için de sıla kelimesini kullandığı müşahade edilmektedir.⁶²³

Müellif bu bölümü iki fasıla ayırır, هم ve cemi mîmini ayrı ayrı inceler. İki bölümde de konuyla ilgili kırâat imamlarının okuyuşlarını aktarır, kendisine ait herhangi bir görüş beyan etmez. Bölümün sonunda da bu okuyuşların Âsım kırâatında olmamasına rağmen burada paylaşıldığını çünkü bu okuyuşun diğer kırâatlarda bol miktarda mevcut olduğunu ve konuyu bilmeyen kişilerin kârînin bu okuyuşlarını hata saymalarından korktuğunu belirtir.⁶²⁴

2.3.4.18. Hâü'l-Kinâye (هاء الكناية) Konusundaki Görüşleri: Hâü'l-Kinâye ifadesi müfred müzekker gâib zamiri olan he (هـ) için kullanılmaktadır.⁶²⁵ Hâü'l-kinâyenin harekesi hiçbir zaman fetha olmaz. Zamme veya kesra olabilir. Zamme olan yerler üç türdür: ان ماله⁶²⁶ örneğinde olduğu gibi öncesi fetha olursa, كان شره⁶²⁷ örneğinde olduğu gibi öncesi zamme olursa veya منه örneğinde olduğu gibi öncesi ya (ي) dışında bir harf olup sakın olursa zamirin harekesi zamme olur. به örneğinde olduğu gibi öncesi kesra veya sâkin ya (ي) olursa bu defa zamirin harekesi kesra olur. Bunun Hafs rivayetinde iki istisnası vardır: ما انسانيه⁶²⁸, بما عاهد عليه الله⁶²⁹. Bu iki ayette Hafs zamirin harekesini zamme olarak okur.⁶³⁰

⁶²⁰ Hûd, 41.

⁶²¹ el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 237.

⁶²² el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 245.

⁶²³ Bkz. Abdülfettah Pâlûvî, **Zübetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'ân**, Hanifiyye Kitabevi, İstanbul, s. 5.

⁶²⁴ el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, ss. 239-243.

⁶²⁵ Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-Me'ânî**, s. 103; el-Mar'asî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 244.

⁶²⁶ Hümeze, 3.

⁶²⁷ İnsan, 7.

⁶²⁸ Kehf, 63.

Hâü'l-Kinâyenin öncesi harekeli olursa zamir med yapılarak okunur. Öncesi sakın olursa med yapılmadan okunur. Hafs rivayetinde ⁶³¹ ويخلد فيه مهاناً lafzında ve Hişam rivayetinde ⁶³² أرجئه lafzında istisna olarak med yapılır. Ancak İbni Kesir öncesi sakın olup sonrası harekeli olduğu durumlarda da med yaparak okur.⁶³³

2.3.4.19.Vakf Konusundaki Görüşleri: Vakf gerek ayet sonunda gerekse de ayetlerin ortasında kelimelerin üzerinde nefes alacak kadar ve yeniden başlamak üzere sesi kesmektir. Kelimelerin ortasında vakf ise doğru değildir. Ayrıca ⁶³⁴ اينما كنتم örneğinde olduğu gibi اين ve ما kelimeleri ayrı birer kelime olsa bile- yazım kuralı gereği bitişik yazılan kelimelerin ortasında durmak da doğru değildir.⁶³⁵

Saçaklızâde vakfın süresinin soluk alıp verecek kadar olması gerektiği görüşündedir.⁶³⁶ Aslında vakf doğrudan tecvid ilminin konusu içinde değildir. Farklı bir ilim dalı olarak kabul edilmiş ve bağımsız kitaplar yazılmıştır. Ancak bazı âlimler tecvid kitaplarında ayrı bir bölüm olarak vakf konusuna da yer vermişlerdir. Saçaklızâde de bu âlimlerden biridir.

Vakfın Kısımları: Saçaklızâde vakfın kısımlarını ed-Dânî⁶³⁷ ve İbnü'l-Cezerî⁶³⁸ den faydalananarak dörde ayırır.

el-Vakfü't-Tâm: ⁶³⁹ المفلحون örneğinde olduğu gibi vakf yapılan kelimenin lafzen ve manen kendisinden önceki veya sonraki kelimelerle bağlantısının kalmamış olmasıdır.

el-Vakfü'l-Kâfi: ⁶⁴⁰ لا يؤمنون örneğinde olduğu gibi vakf yapılan kelimenin kendinden önceki veya sonraki kelimelerle lafzen bağlantısının kalmamış olmasıdır.

⁶²⁹ Feth, 10.

⁶³⁰ İbni Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'*, s. 94; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 244.

⁶³¹ Furkan, 69.

⁶³² Araf, 111, Şuara, 36. (Burası Hafs rivayetine göre أرجه şeklinde okunduğu için mushaflarımızda bu şekilde yazılıdır.)

⁶³³ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 245-246.

⁶³⁴ A'raf, 27.

⁶³⁵ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 247.

⁶³⁶ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 247.

⁶³⁷ Ebû 'Amr Osmân b. Sa'îd ed-Dânî el-Endülüî, *el-Müktefâ fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ fî Kitâbillâhi 'Azze ve Celle*, tah. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşî, ikinci baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1987, ss. 140-154.

⁶³⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, cilt 1, ss. 183-185.

⁶³⁹ Bakara, 5.

⁶⁴⁰ Bakara, 6.

Ancak manen bağlantısı devam etmektedir. Nitekim لا يؤمنون kelimesinin akabinde gelen ختم الله⁶⁴¹ kelimesiyle mana itibariyle bağlantısı devam etmektedir.

el-Vakfü'l-Hasen: Vakf yapılan kelimenin lafzen ve manen önceki veya sonraki kelimelerle bağlantısı devam etse de sözün tamamlanmış olmasıdır. Örneğin الحمد لله⁶⁴² lafzında durulsa söz tamamlanmış olur. Ancak sözün sonrasıyla bağlantısı devam etmektedir.

el-Vakfü'l-Kabîh: Sözün tamamlanmadan durulmasıdır. الحمد⁶⁴³ kelimesinde durulması gibi.⁶⁴⁴

Saçaklızâde vakfin kısımlarını bu şekilde açıkladıktan sonra vakfla ilgili önemli hususları fasıl başlığı altında maddelendirerek açıklamıştır. Bunlardan öne çıkanları şunlardır:

Sözün Tamamlanması: Saçaklızâde sözün tamamlanması için fiil ve fâil veya mübtedâ ve haberin vakf yapıldığında bölünmemesi gerektiği görüşündedir.⁶⁴⁵ Bunun yanında *ed-Dânî*'nin muzaf ve muzafun ileyh bir arada olmadan vakf yapılmasının kabîh olacağı görüşüne,⁶⁴⁶ *İbnü'l-Cezerî*'nin mevsûlun (İsm-i mevsûl- ilgi zamiri) sılası olmadan (atfedildiği şey) olmadan vakf yapılmasının kabîh olacağı görüşüne⁶⁴⁷ yer verir. Akabinde *es-Suyûtî*'nin vakf-ı kabîh açıklamasına yer vererek⁶⁴⁸ ilâhi kelâmdan anlatılmak istenen ortaya çıkmışsa bu sözün tamamlandığı anlamına gelir, yargısına ulaşır.

Bir kimse zaruret olmaksızın murâd-ı ilâhînin tersine olarak mânânın tamamen bozulacağı şekilde bir yerde hatâen dursa -örneğin وما من اله⁶⁴⁹ gibi- bu haramdır ancak kişiyi küfre götürmez. Kasıtlı durursa bu defa kişiyi küfre götürür.⁶⁵⁰

Yanlış Yerde Vakf Yapmak: فويل للمصلين⁶⁵¹ ولا تقربوا الصلوة⁶⁵² örneklerinde olduğu gibi murâd-ı ilâhînin tersine fesât bir mâna çıkaracak şekilde durmak çok

⁶⁴¹ Bakara, 7.

⁶⁴² Fâtiha, 1.

⁶⁴³ Fâtiha, 1.

⁶⁴⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 249-251.

⁶⁴⁵ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 251.

⁶⁴⁶ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, s. 149.

⁶⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, cilt 1, s. 186.

⁶⁴⁸ es-Suyûtî vakfu'l-kabihi ilâhi kelâmdan maksadın hasıl olmaması yani anlatılmak istenenin ortaya çıkmaması şeklinde açıklar. Bkz. es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 179.

⁶⁴⁹ Âli İmrân, 62.

⁶⁵⁰ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 254.

⁶⁵¹ Nisâ, 43.

çirkindir. Bunlarda söz tamamlanmış gibi görünse de ilâhî kelâmın maksadının tersine anlamı fâsid edecek şekilde bir vakf yapılmış olur. Kişi bunu herhangi bir zaruret olmaksızın kasten yaparsa büyük günah işlemiş olur. İnanarak yaparsa küfre girer.⁶⁵³

Burada dikkatimizi çeken husus Mâûn sûresindeki 4. ayettir. Saçaklızâde ayet sonu olmasına rağmen burada durmayı büyük bir hata ve günah saymıştır. Ancak kanaatimizce buradaki vakıftan maksat durmak değil okumayı kesmek yani bitirmektir. Kâri burada okumayı bitirirse sonraki ayette yer alan “Onlar kıldıkları namazdan gâfildirler.” sözü söylenmezse “Namaz kılanlara yazıklar olsun.” şeklinde bozuk bir mana çıkar. Dolayısıyla kırâatı bu ayette bitirmek büyük günahdır. Ancak burada vakf yaptıktan sonra kırâata sonraki ayetle devam etmek caizdir. Çünkü burası ayet sonudur.⁶⁵⁴

Vakf-ı tamda durmak müstehaptır. Vakf-ı kâfide durmak ise câizdir. Vakf-ı hasende ise durmak ile geçmek aynı mertebededir.⁶⁵⁵ Gerek lafız tamamlansın gerekse tamamlanmasın ayet sonlarında durmak sünnettir.⁶⁵⁶ Ayet sonlarında durduktan sonra mânâ tamamlanmamışsa bile geri dönülmez. Yeni ayetten devam edilir.⁶⁵⁷

Yanlış Yerde İbtidâ Yapmak: Mânânın bozulacağı yerde vakf yapmak nasıl yanlışsa mânânın bozulacağı yerde vasl yapmak da aynı şekilde yanlıştır. Örneğin فاولئك والذين آمنوا وعملوا الصالحات⁶⁵⁸ ayetinin sonunda durmayıp اصحاب النار هم فيها خالدون⁶⁵⁹ ayetinin bu bölümünde durulursa mânâ tamamen bozulur. İmân edip sâlih amel işleyenler cehennem ehlidirler gibi son derece bozuk bir mânâ çıkar. Bu yüzden bu durumdaki ayetlerde geçmek câiz olmaz. Hatta yukarıdaki şekilde vakfetmek haramdır.⁶⁶⁰ Saçaklızâde burada İbnü'l-Cezerî'ye atıfta bulunarak *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*'de geçen ليس في القرآن من وقف يجب و لا حرام غير ماله سب⁶⁶¹ ifadesinin bir

⁶⁵² Mâûn, 4.

⁶⁵³ el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 259-261.

⁶⁵⁴ Atiyye Kâbil Nasr, *Ğâyetü'l-Mürîd*, s. 223.

⁶⁵⁵ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, s. 138; el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 261.

⁶⁵⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, s. 249; el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 262.

⁶⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, cilt 1, ss. 182-183; el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 263.

⁶⁵⁸ Bakara, 81.

⁶⁵⁹ Bakara, 82.

⁶⁶⁰ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, s. 151; el-Mar'asî, *Cühdü'l-Mukill*, ss. 263-264.

⁶⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, s. 8

istisnâ olduğunu yoksa yukarıdaki gibi durumlarda vakıf yapmamanın mânâyı fesâd edeceğini belirtir.⁶⁶²

İbtidânın Keyfiyeti: İbtidâ vakf gibi değildir. Çünkü ibtidâda bir zaruret durumu söz konusu olamaz. Dolayısıyla mânânın bozulacağı şekilde ibtidâ yapmak hiçbir şekilde câiz değildir.⁶⁶³

İbtidânın Hükümü: Yapılan vakf, vakf-ı tâm ve vakf-ı kâfi hükmünde ise sonrasında ibtidâ yapmak iyidir. Ancak vakf-ı hasende ayet sonu değilse vakf yapılan yerin öncesinden ibtidâ yapmak daha iyidir.⁶⁶⁴ Müellif burada لعلمكم تتفكرون في الدنيا والآخره⁶⁶⁵ ayetlerinde olduğu gibi ayet sonunda mânâ tamamlanmamışsa veya sonraki ayetin önceki ayetle lafzen ve manen bağlantısı devam ediyorsa geriden ibtidâ yapmanın daha uygun olacağına dair bir görüşe yer verir.⁶⁶⁶

Manayı Bozacak Derecedeki Vakf veya İbtidâ Yanlılıklarında Namazın Durumu: Mânâyı bozacak şekilde vakf ve ibtidâ yapılmasında namazın bozulup bozulmamasına dair iki görüş vardır. Bazı âlimler namazın bozulacağı kanaatindeyken bazısı bozulmayacağı kanaatindeydir.⁶⁶⁷ Saçaklızâde bu konuda orta yolu tercih etmiştir. Şöyle ki bir kişi لا اله الا هو ‘de vakf yapıp الا هو ‘dan ibtidâ yaparsa mânâ tamamen bozulduğu için namaz fesad olur. Ancak örnekteki gibi bilerek vakf ve ibtidâ yapıldığında insanı küfre götürecek derecede bozuk olmayan vakf ve ibtidâ durumunda ise namaz bozulmaz.⁶⁶⁸

Fasıl: Saçaklızâde bu fasılda vakfın bölümlerini farklı şekilde ayıran görüşlere yer verir. Burada dikkatimizi çeken sonrakilerin görüşü ifadesiyle yer verdiği ve onların vakfı üçe ayırdığını ifade ettiği bölümdür. Tâm, kâfi ve kabîh. Burada hasen vakf kabîh sınıfına sokulmuştur. Saçaklızâde burada ayet sonuna denk gelen hasen vakfı dışarıda tutmak gerektiğini çünkü ayet sonlarında durmanın müstehap olduğunu belirtir.⁶⁶⁹

⁶⁶² el-Mar’asî, Cühdü’l-Mukill, ss. 264-265.

⁶⁶³ es-Suyûtî, el-İtkân, s. 182; el-Mar’asî, Cühdü’l-Mukill, s. 265.

⁶⁶⁴ es-Suyûtî, el-İtkân, ss. 178-179; el-Mar’asî, Cühdü’l-Mukill, s.267.

⁶⁶⁵ Bakara, 219-220.

⁶⁶⁶ el-Mar’asî, Cühdü’l-Mukill, s.267.

⁶⁶⁷ Aliyyü’l-Kârî, el-Minehü’l-Fikriyye, s. 256; el-Mar’asî, Cühdü’l-Mukill, s.271-272.

⁶⁶⁸ el-Mar’asî, Cühdü’l-Mukill, s.271-272.

⁶⁶⁹ el-Mar’asî, Cühdü’l-Mukill, s.273.

Vakfın Keyfiyeti: İki üstün üzerine vakf yapıldığında tenvin elife çevrilerek vakf yapılır.⁶⁷⁰ Bunun bir adı da **medd-i ivazdır**. Burada tenvinden bedel olarak bir elif gelmiştir. Bu yüzden medd-i ivaz adı da verilir.⁶⁷¹ Ancak iki üstün müenneslik te'si (ة) üzerinde olursa bu defa tenvin hafedilir, te (ة) he'ye (ه) çevrilerek vakf yapılır.⁶⁷²

İki esre veya iki ötre üzerinde vakf yapıldığında ise bütün kurrânın icmâıyla tenvin hazfedilerek vakf yapılır. Ancak bazı nahivciler burada da iki esre yerine ya-yı meddiyye, iki ötre yerine de vâv-ı meddiye gelebileceği görüşündedirler. Saçaklızâde bunun şiirde câiz olduğunu ancak Kur'an'da câiz olmadığını belirtir.⁶⁷³

Revm: Sonu kesra veya zamme olan kelime üzerinde vakf yapıldığında son harfin harekesini hafif bir sesle, normalden daha az bir süre ile yakındaki kişilerin işitebileceği şekilde ortaya çıkarmaktır.⁶⁷⁴ Saçaklızâde burada kurrânın ittifâkı ile “fetha”da revm yapılamayacağını söyledikten sonra bazı nahivcilerin ve Mekkî b. Ebî Tâlib gibi ehl-i edâdan bir kısmının “fetha”da da revm yapılabileceği görüşünde olduklarını vurgular.⁶⁷⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib “fetha”nın da diğer hareketlerden farkının olmadığı kezâ bunda da revm yapılabileceği görüşündedir.⁶⁷⁶

Revm ile ihtilâsın farkları şu şekildedir: Revm vakf halinde ortaya çıkar, ihtilas ise vasıl halinde ortaya çıkar. Revm kesra ve zammede ortaya çıkarken ihtilas üç harekede de ortaya çıkar.⁶⁷⁷

İşmâm: Zammeye işaret etmek için iskân yapılan harfin hemen akabinde dudakları büzmektir. İşmâm yapılırken herhangi bir ses çıkarılmaz. Revm gözleri görmeyenler içinken işmâm kulakları duymayanlar içindir.⁶⁷⁸

Hemze Üzerine Vakf: Hemze üzerinde vakf yapıldığında revm yapılmaz. Hemzenin telaffuzu uzatılır. Çünkü sükun yapıldığında hemzenin kaybolması korkusu vardır.⁶⁷⁹ Saçaklızâde burada harfin telaffuzunun uzatılmasından maksadın kalkale olduğundan bahseder. Çünkü hemze harfinin üzerinde nefesin akması mümkün değildir.

⁶⁷⁰ es-Suyûtî, **el-İtkân**, s. 179; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s.273.

⁶⁷¹ Atiyye Kâbil Nasr, **Ğâyetü'l-Mürîd**, s. 116.

⁶⁷² ed-Dânî, **et-Tahdîd**, s. 170; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s.274.

⁶⁷³ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s.274. Ayrıca bkz. el-Müberred, **Kitâbü'l-Müktedab**, cilt 3, s. 18.

⁶⁷⁴ Aliyyü'l-Kârî, **el-Minehü'l-Fikriyye**, s. 316; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s.277.

⁶⁷⁵ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s.277.

⁶⁷⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî el-Kayrevânî el-Kurtubî, **Kitâbü't-Tefsira**, tah. Muhammed Ğavs en-Nedvî, ikinci baskı, Dârü's-Selefiyye, Bombay, Hindistan, 1982, s. 336.

⁶⁷⁷ Aliyyü'l-Kârî, **el-Minehü'l-Fikriyye**, ss. 317-318; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s.278.

⁶⁷⁸ Aliyyü'l-Kârî, **el-Minehü'l-Fikriyye**, ss. 316-317; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s.278.

⁶⁷⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Rî'âye**, ss. 150-151; el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s.281.

Kalkale de harfin telaffuzunu uzatır. Ancak burada daha önce de bahsedildiği gibi öğürme sesine benzer bir ses çıkacağı için bunda aşırıya gitmemek gereklidir.⁶⁸⁰

Saçaklızâde Mekkî b. Ebî Tâlib'in Ebû Bekr b. Ayyâş'tan rivayet ettiği "İmamımız مؤصدة⁶⁸¹ lafzında ses kötü çıksa da hemzenin telaffuzunda aşırıya gitmemizden hoşlanırdı."⁶⁸² sözüne değinerek burada imamdan maksadın Âsım olmadığını câmilerinin imamı olabileceğini belirtir.⁶⁸³

Sekte: Nefes almaksızın okuyuşu kısa bir süreliğine kesmektir.⁶⁸⁴ Saçaklızâde burada tanımı yaptıktan sonra Hafs'ın Kur'ân-ı Kerîm'de dört yerde⁶⁸⁵ yapmış olduğu sekteye yer verir.⁶⁸⁶

Sekteyi Vakf Başlığı Altında İncelemesi: Sekte konusu tecvid ve kıraat kitaplarında bağımsız bir başlık altına incelenmiştir. Ancak müellif sekte konusunu vakf başlığı altında inceler. Saçaklızâde'ye göre yapılış yönünden sekte de vakf gibidir. Yani nasıl iki üstün olan kelimede vakf yapılırken tenvin hazfedilerek elif üzerine vakf yapılırsa veya yuvarlak te'de (ة) vakf yapıldığında, te (ة) he'ye (ه) çevrilerek vakf yapılırsa sekte de aynı şekilde yapılır, görüşündedir. Hafs'ın عوجاً⁶⁸⁷ kelimesinde sekte yaparken tenvini hazfedip elif üzerine sekte yapmasını, Hamze'nin لا تغني شفاعتهم شيئا إلا⁶⁸⁸ lafzında شياً de sekte yaparken tenvini hazfetmemesine tercih eder.⁶⁸⁹ Bu da onun sekteyi de vakf gibi görmesi dolayısıyladır.

2.3.4.20. Üzerinde Dikkatle Durulması Gereken Harfler: Saçaklızâde bu bölümde harflerin bazılarını ele alarak dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durmuştur. Biz bu bölümde de sadece başkalarından naklederek anlattığı, kendinden fikirler sunmadığı harfleri çalışmamıza almadık.

⁶⁸⁰ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.281.

⁶⁸¹ Hümeze, 8.

⁶⁸² Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, ss. 146-147.

⁶⁸³ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.282.

⁶⁸⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.283.

⁶⁸⁵ Kehf- 1-2; Yâsîn, 52; Kıyâme, 27; Mutaaffifin, 14; (Âsım kıraatında sekte yapılan yerler ve bunların nedenleri hakkında bkz. Murat Akkuş, "Sektenin Uygulanma Nedeni (Âsım Kıraatının Hafs Rivayetine Göre)", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, sayı 2, kış 2017, Nevşehir, ss. 103-110.

⁶⁸⁶ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s.283.

⁶⁸⁷ Kehf, 1.

⁶⁸⁸ Necm, 26.

⁶⁸⁹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, ss.285-286.

Hemze (ء): Hemzenin telaffuzu ile ilgili olarak dikkati çeken nokta قرآن⁶⁹⁰ kelimesinde olduğu gibi kalın bir harften sonra gelen hemzenin ve onun akabinde gelen elifin telaffuzu hususudur. Burada hemzenin kalın okunması nasıl hata ise imâleye kayacak şekilde ince okunması da hatadır. Burada orta yolu bulmak mühimdir.⁶⁹¹

He (ه): مزحزه⁶⁹², وما قدروا الله حق قدره⁶⁹³ örneklerinde olduğu gibi öncesinde veya sonrasında gelen ha (ح) harfinden dolayı he'nin telaffuzuna dikkat etmek gereklidir. Çünkü burada he harfinin mahrecinin kaybolması tehlikesi vardır.⁶⁹⁴

Ha (خ): Saçaklızâdenin ha'nın telaffuzu ile ilgili bize uyarıda bulunduğu husus sonrasında gelen elif'ten dolayı ha harfinin okunuşudur. Zira ne olursa olsun böyle bir durumda ha kalın okunmalıdır. Buna dikkat etmek gereklidir.⁶⁹⁵

Cim (ج): Cim'le ilgili dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır: Ekseriyetle İranlıların yaptığı gibi cim harfini şin (ش) harfine yaklaştırmamak ve kalkaleyi ihmal etmemek. اذا جاء⁶⁹⁶ örneğinde olduğu gibi sonrasında gelen elif'ten dolayı telaffuzda harfin inceliğini kaybettirmemek. رجس⁶⁹⁷ örneğinde olduğu gibi sonrasında gelen sin (س) harfinden dolayı harfin mahrecini sin harfine kaydırmamak.⁶⁹⁸

Ya (ي): Ya harfinde dikkat edeceğimiz husus يطعمون⁶⁹⁹, يصطرخون⁷⁰⁰ örneklerinde olduğu gibi sonrasında gelen kalın harflerden dolayı harfin inceliğini kaybettirmemektir.⁷⁰¹

Ta (ط): Ta harfinde dikkat edilmesi gereken husus ona hems sıfatının verilmesinden kaçınmaktır. Çünkü böyle olursa harfteki itbâk sıfatı kaybolur ve harf te (ت) harfinin kalınına döner. Ayrıca dal (د) harfine yakın şekilde telaffuz etmekten de kaçınmalıdır.⁷⁰²

⁶⁹⁰ Hicr, 1.

⁶⁹¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, ss. 153-154; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 289.

⁶⁹² En'âm, 91.

⁶⁹³ Bakara, 96.

⁶⁹⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, ss. 158-159; el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 291-292.

⁶⁹⁵ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 295-296.

⁶⁹⁶ En'âm, 61.

⁶⁹⁷ Mâide, 90.

⁶⁹⁸ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 297.

⁶⁹⁹ İnsan, 8.

⁷⁰⁰ Fâtır, 37.

⁷⁰¹ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 299.

⁷⁰² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 302.

Ta (ط) harfi için “D” sesiyle yapılan telaffuzda sıfat yanlışlarına düşülmeyeceği, harfin mehur ve tok bir ses kazanacağı, kolayca kalın telaffuz edilebileceği fakat harfin yapısı ve fonetiğinin bozulmuş olacağı⁷⁰³ yargısının olumlu bölümü kanaatimizce pek doğru değildir. Çünkü ülkemizde talimler sırasında özellikle bayan okuyucularda – sesleri ince olduğu için- bu tip bir telaffuza müsaade edilmesi ta (ط) harfinin tamamıyla dal (د) harfine dönüşmesine yol açmaktadır ki bu da büyük bir hatadır. “*Harekeli tı (ط) harfi telaffuzlarında belirgin olan tabiri caiz ise -tam karşılamasa da- “d” sesine yakın bir ses olmakla temsil edilen telaffuz biçimi en azından yanlış bir telaffuz olarak nitelenmemelidir.*”⁷⁰⁴ değerlendirmesi yetkin kârifler için doğru bir değerlendirmedir. Böyle okunduğunda mana bozulmadığı için bu, fikhî olarak uygun olabilir ancak tecvid ilmi için uygun değildir; her harfi kendi mahreç ve sıfatına uygun bir şekilde telaffuz etmek gereklidir.

Birbirine Yakın Bazı Harflerin Aralarındaki Farklar konusunda belirtildiği üzere⁷⁰⁵ ta (ط) harfi te (ت) gibi okunsa namaz fesat olmaz. Bu yüzden telaffuzdaki zorluk nedeniyle ta (ط) harfinin dal (د) harfi gibi öğretilip okutulması hatadır. Eğer talebe telaffuzda zorlanıyorsa başlangıç itibarıyla ta (ط) harfini kalın te (ت) olarak okutmak ve telaffuz ettirmek daha doğrudur kanaatindeyiz.

Dal (د) ve te (ت): حقت⁷⁰⁶ örneğinde olduğu gibi vakf halinde te (ت) harfindeki hems sıfatının kaybolmamasına dikkat edilmelidir. Aynı şekilde احد⁷⁰⁷ örneğinde olduğu gibi vakf halinde dal (د) harfindeki cehr sıfatına dikkat edilmelidir.

صدر⁷⁰⁸ يصدر⁷⁰⁹ örneklerinde olduğu gibi kalın bir harfle birlikte kullanıldığında dal (د) harfinin inceliğini kaybettirmemek gereklidir. Yine تطلع⁷¹⁰

⁷⁰³ Mısırlı, “agm”, s. 7.

⁷⁰⁴ Başkan, ““Kur’an Tilâveti Esnasında Harflerin Mahreçlerinde, Sıfatlarında ve Tecvid Uygulamaları Hususunda Ülkemiz ile Sâir İslam Ülkeleri Arasında Görülen Telaffuz Farklılıkları ve Bu Farklılıkların Değerlendirilmesi” Başlıklı Tebliğin Müzakeresi”, s. 16.

⁷⁰⁵ Bkz. Tez, ss. 71-72.

⁷⁰⁶ Yunus, 33.

⁷⁰⁷ İhlas, 1.

⁷⁰⁸ Tevbe, 14.

⁷⁰⁹ Zilzal, 6.

⁷¹⁰ Mâide, 13.

تصلي⁷¹¹ örneklerinde olduğu gibi kalın bir harfle birlikte kullanıldığında te (ت) harfinin inceliğini kaybettirmemek gereklidir.⁷¹²

2.3.4.21. Fâtiha Sûresinin Tecvîdi: Saçaklızâde kitabın sonunda bu şekilde bir başlık açarak Fatiha sûresi ışığında birtakım konulara değinmiştir. Burada da yine kendine ait yorumları ön plana almaya çalıştık.

Kur'ân-ı Kerîm'i okurken kelimelerin birbirine karışmamasına dikkat edilmelidir. Çünkü kelimeler birbirine karışırsa mânâ bozulabilir. Meselâ اياك نعبد و اياك نستعين⁷¹³ ayetinde kâf (ك) harfi nun (ن) harfine bitişik gibi okunursa mânâ bozulur. Dolayısıyla buna dikkat etmek gerekir. Aynı zamanda harflerin arasını açmak için sekte yapmak da doğru değildir. Doğru olan sekteye kaçmadan kelimelerin arasını açmaktır.⁷¹⁴

Saçaklızâde, üzerinde durulmaz işâreti olduğu halde (لا)⁷¹⁵ Fâtiha suresindeki birinci عليهم üzerinde vakf yapılabileceğini çünkü burasının ayet sonu olduğunu savunur.⁷¹⁶ Saçaklızâde'nin herhangi bir açıklama yapmaksızın burasının ayet sonu olduğunu söylemesi ilginçtir. Çünkü burası daha önce tercih ettiği ve birçok yerde sadece onun görüşlerine yer verdiği Âsım kırâatı Hafs rivâyetine göre ayet sonu değildir.⁷¹⁷ Saçaklızâde'nin böyle bir görüşte olmasının sebebi İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin Fâtiha'nın başındaki besmeleyi ayet saymayıp burayı ayet sonu sayması da olabilir.⁷¹⁸ Biz, kırâatımız Âsım kırâatı Hafs rivâyetine göre burası ayet sonu sayılmadığı için burada vasl yapmanın vakf yapmaktan daha evlâ olduğu kanaatindeyiz.

Fatiha suresinin tecvidi ile birlikte Saçaklızâde kitabını tamamlamıştır. Kitabın sonunda *Risâletü'l-Yâât* isimli bir risale vardır. Burada kelime sonlarındaki ya (ي) harflerini incelemiştir. Kelime sonlarındaki ya (ي) harflerini mütekellim yâsı ve

⁷¹¹ Gâşiye, 4.

⁷¹² el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 302.

⁷¹³ Fatiha, 5.

⁷¹⁴ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 310.

⁷¹⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *'İlelî'l-Vukûf*, tah. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Îdî, ikinci baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2006, s. 172.

⁷¹⁶ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 316.

⁷¹⁷ Fatiha suresinin ayet sayısının 7 olduğu hususunda kurrânın icmâi vardır. Ancak surenin başındaki besmele bazı kırâatlarda ayet, bazılarında ise ayet değildir. Buradaki besmeleyi ayet saymayan kırâatlara göre de birinci عليهم ayet sonudur. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu'l-Hasen Ali b. Muhamed b. Abdüssamed es-Sehâvî, *Cemâlû'l-Kurrâ ve Kemâlû'l-İkrâ fî 'Ulûmî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, tah. Abdürrahîm et-Tarhûnî, birinci baskı, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2011, s. 265-290.

⁷¹⁸ el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 319.

diğerleri, mushafta yazılı olanlar ve mushafta yazılı olmayanlar olarak 4'e ayırır.⁷¹⁹ Daha sonra da bunları ayrı ayrı inceler. Burada herhangi bir açıklama yapmaksızın gruplara ayırarak ayet ayet yâ harflerinin bulunduğu yerleri verir. Biz çalışmamızı daha fazla uzatmamak için bunlara yer vermedik.

⁷¹⁹ el-Mar'aşî, **Cühdü'l-Mukill**, s. 324.

SONUÇ

Saçaklızâde Mehmet Efendi yani Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde yaşamış, son derece verimli bir âlimdir. Eserleri bölümünde görüldüğü üzere kütüphanelerde kendisine atfedilen çok sayıda eser ve bir o kadar da eserlerine yazılmış şerhler bulunmaktadır. O sadece dînî ilimlerle ilgili eserler yazmamış, aynı zamanda çağın modern ilimleriyle ilgili eserler de vermiştir. Mantık ve münazara ilmiyle veya ilimlerin tasnifiyle ilgili eserleri buna örnektir. Bunların yanında *Tertîbü'l-'Ulûm* adlı eserinde dönemin eğitim sistemini eleştirel bir gözle ele alıp incelemesi onun aynı zamanda cesur bir ilim adamı olduğunun da göstergesidir. Ayrıca aynı eserde kendi döneminde okutulan ilimleri gruplara ayırmış, dönemin eğitim sistemine bir nevi ışık tutmuştur.

Cühdü'l-Mukill gerek onun hayatında gerekse sonraki dönemde ve hatta günümüzde tecvid ilminde ayrı bir yeri olan önemli bir başvuru kaynağıdır. Sonraki dönemlerde yazılmış tüm tecvid kaynaklarında bu eserden söz edildiği ve eserden bir şekilde faydalandığı görülmektedir. Kendisi eseri yazarken birçok kaynaktan faydalanmış, bunun yanında kendi görüşlerine de yer vermiştir.

O, tecvid ilminin yanında kırâat ilminde de son derece yetkindir. *Tehzîbü'l-Kırâât* isimli eseri her ne kadar ön plana çıkmamış olsa da kırâat alanında başvuru kaynaklarından birisidir.

Bugüne kadar yapılan çalışmaların çoğunluğunda el-Mar'âşî hakkındaki "Saçaklızâde" ünvanının kendisine ait olduğu belirtilmektedir. Saçaklızâde kelimesi o günün kullanımında "saçaklıdan doğmuş, saçaklının oğlu" anlamlarında olduğundan vechile bu ünvan babasına aittir, babasından kendisine kalmıştır. Kendisinin de eserlerinin başında bu ünvanı kullanması bunun ayrı bir delilidir. Yine yaptığımız detaylı katalog taramalarında şimdiye kadar kaynaklarda ismi mevcut olmayan eserlerine veya mevcut eserlerinin farklı nüshalarına ulaşılmıştır. Ayrıca kendisine ait olmayıp da kendisine ait gibi gösterilen eserleri de tespit etme imkânı olmuştur.

Saçaklızâde'nin mezarı bilinenin aksine Maraş'ta değil Antep'tedir. Cemil Cahit GÜZELBEY'in eserindeki bilgiler bizi bu tespiti götürmüştür.

Müellif hakkında dönemin şeyhülislamı Debbagzâde'den ders aldığı iddiası doğru değildir. Tefsîrî Mehmet Efendi ile Debbagzâde'nin karıştırılması böyle bir yanlışlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kıraat imamları ve ravilerinden bahsederken sadece 7 kıraat imamından bahsetmiş olsa da 10 kıraatın tamamını mütevatir kabul eder ve eserinde bunların görüşlerine yer verir. Ancak *Tehzîbü'l-Kıraat* adlı eseri incelendiğinde görülür ki müellif kıraat-ı seb'a haricindeki üç kıraatın bu 7 kıraatın içinde olduğu kanaatindedir. Zikredilen eserde Halef'in yalnızca Hamze'nin ravisi olarak zikredilmesi, Yakub ve Ebû Cafer'in kıraat-ı seb'aya muhalif ferşu'l-huruf okuyuşlarının terk edilmesi bu nedenledir.

Harflerin mahreçleri hususunda farklı görüşlere yer verse de kendisi ulemânın ekserisinin görüşüne uyarak mahreçleri 17 olarak kabul eder. Bir harfin mahrecinin tam olarak ortaya çıkması için o harf üzerinde vakf yapılması veya harfin sükûn üzere bulunması gerekir.

Bazı Arap kavimlerinde olduğu gibi ض harfini ط harfine yakın şekilde telaffuz etmek büyük bir hatadır. Şayet telaffzuda güçlük varsa o zaman ض harfini ظ harfine benzer çıkarmak daha doğru bir yaklaşım olur. Ancak her harfin cüzî mahreci birbirinden ayrıdır. Benzerlik olsa da hiçbir harf tamamen diğerrinin aynısı gibi telaffuz edilmez. Müellif bu konuda bağımsız risaleler de telif etmiştir.

Gerek harflerin mahreçlerinin gerekse sıfatlarının tam olarak ortaya çıkabilmesi için Kur'ân-ı Kerîm'in işitilebilir sesle –en azından kendi işitebileceğimiz kadar bir sesle- okunması gerekir.

Yüksek ses az nefes harcar, kısık ses çok nefes harcar. O yüzyılda Saçaklızâde'nin bunu tespit etmiş olması onun aynı zamanda iyi bir ses bilimci olduğunu da gösterir.

Saçaklızâde idğâm-ı mütecâniseyn ve mütekâribeyni birbirine katar, bu ikisini ayrı olarak değil beraber olarak kabul eder.

ح harfi genizden çıkan bir harftir. Dolayısıyla izhar yapılmış da olsa harfteki ğunne sıfatı belli ölçüde devam etmektedir. Çünkü bu harf ğunnesiz çıkmaz.

İklâb yapılırken dudaklar aşırı biçimde birbirine yapıştırılmamalıdır. İklâb neticesinde ortaya çıkan harf tam bir م harfi değil genizden gelen bir م olmalıdır. Ancak bunu yaparken dudakları fazla açıp ihfâyâ da kaçmamak gerekir.

Saçaklızâde ihfâyı ğunne sıfatının derecesine göre üç mertebeye ayırarak inceler. Kendisinin de belirttiği gibi böyle bir tasnif başka bir kaynakta mevcut değildir.

Medd-i lâzımı -aslî meddin üzerine ziyade yaparak okumak hususunda kurrânın icmâi olduğu için- kasr ile okumak lahn-ı celîdir. Medd-i lâzım kasr ile okunamaz.

Ayet sonu olsa bile mânâ tamamlanmadan veya murâd-ı ilâhîden maksat tam olarak hâsıl olmadan okuyuşu bitirmek büyük bir hatadır. Ayet sonunda vakf yapmak müstehaptır. Ancak mânâ eksik kalmışsa burada okuyuş bitirilmez, mânâ tamam oluncaya kadar okumaya devam edilir. Dolayısıyla Kur'ân kârîsi mânâyâ da vâkıf olmak durumundadır.

Vakfa bir zorunluluk hâli vardır. Ancak ibtidâda zorunluluk yoktur. Dolayısıyla bozuk mânâ ortaya çıkacak şekilde okuyuşa başlamak hiçbir şekilde câiz değildir.

Saçaklızâde'ye göre yapılış yönünden sekte de vakf gibidir. Yani sekte yaparken vakf kurallarına riâyet edilir. Sadece nefes alınmaz.

Kur'ân-ı Kerîm'i okurken kelimelerin arasını açmak gerekir. Kelimeleri birleştirerek okumak mânânın bozulmasına sebebiyet verebilir. Aynı şekilde kelimelerin arasını açmak isterken sekteye kaçmak da yanlıştır. Ne kelimeleri birleştirerek okumalı ne de sekteye kaçacak şekilde aralarını açmalıdır. İkisinin arasında bir yol izlenmesi gerekir.

Eser bir tecvîd kitabı olmasına rağmen diğer imamların görüşlerine de yer vermesi nedeniyle birçok yerde kırâat kitabı özellikleri de göstermektedir. Örneğin bir kırâat kitabı tarzında idgâm konusunu ayrıntılı biçimde işlemiş kırâat imamlarının farklı görüşlerine yer vermiştir. Ancak bunun yanında imâle, sekte gibi kırâat kitaplarının ayrıntılı işlediği bazı konularda da sadece Hafs'ın görüşlerine yer vermiş diğerlerinden hiç söz etmemiştir.

KAYNAKÇA

Akgündüz, Ahmet, Said Öztürk, Yaşar Baş; **Darende Tarihi**, 1. baskı, es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Somuncubaba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2002.

Aliyyü'l-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî; **el-Minehü'l-Fikriyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, tah. 'Usâme 'Atâyâ, ikinci baskı, Dârü'l-Ğavsânî, Dimaşk, 2012.

Arpa, Recep; **Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı Toplumundaki Yorum Değeri**, Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Bursa, 2005.

Atalay, Besim; **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1973.

Bennâ, Ahmed b. Muhammed, **İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırââtî'l-Erbaa'te Aşer**, tah. Şaban Muhammed İsmail, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987.

Bezra, Menâl, Âmâl Derkil; **el-İtkân fî Tecvîdi'l-Kur'ân**, birinci baskı, Dârü'l-Hadîsü's-Şerîf, Dimaşk-Suriye, 2007.

Bilmen, Ömer Nasuhi; **Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn**, Birinci baskı, Ravza yayınları, İstanbul, 2008.

Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Yayına hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul.

Corci Zeydan, **Târîhu Âdâbi'l-Lügati'l-'Arabiyye**, Daru'l-Hilal, Kahire.

Çetin, Abdurrahman; **Endülülüs'lü Âlim Ebu 'Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri**, birinci baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015.

- **Kur'an Okuma Esasları**, 36. baskı, Emin Yay., Bursa, 2016.

- **Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar**, 3. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.

Dânî, Ebû 'Amr Osman b. Sa'îd b. Osman el-Endülüsî, **et-Tahdîd fî'l-İtkânî ve't-Tecvîd**, tah. Ganim Kaddûrî el-Hamed, birinci baskı, Daru 'Ammâr, Amman-Ürdün, 2000.

- **et-Teysîr fî'l-Kırââtî's-Seb'**, tah. Ferîd Muhammed b. 'Azzûz, birinci baskı, Dâru İbn-i Kesîr, Beyrut-Lübnan, 2013

- **el-Müktefâ fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ fî Kitâbillâhi 'Azze ve Celle**, tah. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşlı, ikinci baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1987.

- **el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif**, birinci baskı, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2004.

Darendeli Hamza Efendi, **Tecvîd-i Edâiyye**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Demirbaş no. 14931.

- **Alış Veriş Kitabı**, haz. Vedat Ali TOK, 2. baskı, Nasihat yay. , Ankara, 2008.

Davud, Muhammed Muhammed, **es-Savâit ve'l-Ma'nâ fî'l-Arabiyye**, Dâru Ğarîb, Kâhire, 2001

Dayf , Şevkî ve diğerleri, **Mu'cemü'l-Vasît**, 4. baskı, Mektebetü's-Şurûku'd-Düveliyye, Kahire-Mısır, 2004

Dikici, Recep; **Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Alimler**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2014.

Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî el-Kayrevânî el-Kurtubî, **Kitâbü't-Tebşira**, tah. Muhammed Ğavs en-Nedvî, ikinci baskı, Dârü's-Selefiyye, Bombay, Hindistan, 1982.

- **er-Ri'âye li-Tecvdîdî'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve**, tah. Ahmed Hasan Ferhat, üçüncü baskı, Dâru 'Ammâr, Amman-Ürdün, 1996.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, haz. Yücel DAĞLI - Seyit Ali KAHRAMAN - Robert DANKOFF, 1. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Fındıklılı İsmet Efendi, **Tekmiletü's-Şekâik fî Hakki Ehli'l-Hakâik (Şekaiki Numaniyye ve Zeyilleri)**, neşre hazırlayan Abdülkadir ÖZCAN, Çağrı yay., İstanbul, 1989.

Güzelbey, Cemil Cahit; **Gaziantep Evliyaları**, İslâmî Hizmetler Vakfı Yayınları, Gaziantep, 1990

Hamed, Ğânim Kaddûrî; **Resmü'l-Mushaf**, birinci baskı, Bağdat, 1982.

- **ed-Dirâsâtü's-Savtiyye 'inde 'Ulemâü't-Tecvîd**, ikinci baskı, Daru 'Ammâr, Ammân, 2003

Husarî, Mahmud Halil; **Ahkâmu Kırâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dârü'l-Beşâiril-İslâmiyye, Beyrut, 2011.

İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, Tah. Emin Muhammed Abdülvehhâb- Muhammed es-Sâdık el-'Ubeydî, 3. Baskı, Dâru İhyâu't-Türâsü'l-'Arabî, Beyrut-Lübnan, 1999.

İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-'Abbâsî et-Temîmî el-Bağdâdî; **Kitâbü's-Seb'a fî'l-Kırâât**, tah. Cemalüddîn Muhammed Şeref, Birinci baskı, Dârü's-Sahâbe, Tanta, 2007.

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf; **et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd**, tah. Ali Hüseyin el-Bevvâb, birinci baskı, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad, 1985.

- **en-Neşr fî'l-Kırââtî'l-'Aşr**, Tah. Celaleddin Muhammed Şeref, Daru's-Sahabe , Tanta, 2002.
- **Manzûmetü'l-Mukaddime fîmâ Yecibü 'alâ Kârîi'l-Kur'âni en-Ya'lemeh**, tah. Eymen Rüşdî Süveyd, dördüncü baskı, Dâru Nûru'l-Mektebât, Cidde, 2006
- **Tahbîrü't-Teysîr fî'l-Kırââtî's-Seb'**, dirâse ve tah. Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât, birinci baskı, Dârü'l-Furkân, Amman-Ürdün, 2000.

İbn Ğalbûn, Ebu'l-Hasan Tahir b. Abdülmunim el-Mukrî el-Halebî, **et-Tezkira Fî'l-Kırââtî's-Semân**, tah. Eymen Rüşdî Süveyd, Cemââtü'l-Hayriyye, Cidde.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsî; **Şerhü Fethü'l-Kadîr**, birinci baskı, Dârü'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2003.

İbnü'l-Kâsîh, Ebü'l-Kâsım Ali b. Osman b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan el-Uzrî el-Bağdâdî, **Sirâcü'l-Kârîi'l-Mübtedî Tezkârü'l-Mukrîi'l-Müntehî**, üçüncü baskı, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1954.

İbrahim Enis, **el-Esvâtü'l-Lüğaviyye**, Mektebetü Nehdatü Mısır.

İsmail Paşa el-Bağdâdî, **Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn**, Dâru İhyâu't-Turâsü'l-'Arabî, Beyrut-Lübnan, 1951.

İyibilgin, Orhan; **Ayntâbî'nin Tercüme-i Tibyan Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi**, Basılmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 2008.

Kâdî, Abdülfettâh Abdülğanî; **el-Vâfî fî Şerhi's-Şâtibiyye fî'l-Kırââtî's-Seb'**, dördüncü baskı, Mektebetü's-Sevâdî li't-Tevzî', Cidde, 1992.

Karabaşî, Abdurrahman, **Karabaş Tecvidi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Demirbaş no:18601.

Karaçam, İsmail; **Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri**, 30. baskı, İFAV, İstanbul, 2016

Kurtubî, Abdülvehhâb b. Muhammed, **el-Mûdih fi't-Tecvîd**, tah. Gânim Kaddûrî el-Hamed, birinci baskı, Dâru 'Ammâr, Amman-Ürdün, 2000.

Makdisî, Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim Ebû Şâme ed-Dımaşkî, **İbrâzü'l-Me'ânî min Hırzi'l-Emânî fi'l-Kırââtî's-Seb'**, tah. İbrahim 'Avaz, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Mar'aşî, Muhammed b. Ebî Bekr, **Cühdü'l-Mukill**, tah. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, ikinci baskı, Dâru Ammar, Ürdün, 2008.

- **Haşiye 'alâ Şerhi'l-Mevlâ Hayâlî ve'l-Kul Ahmet 'ale'l-Akâidi'n-Nesefî**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, demirbaş no 38196, vr. 23-b.
- **Neşru't-Tavâli'**, tah. Muhammed İdris Yunus, birinci baskı, Dâru'n-Nûru'l-Mübîn, Amman-Ürdün, 2011.
- **Takrîrû'l-Kavânîn el-Mütedâvile min 'İlmi'l-Münâzara**, Haz. Yusuf TÜRKER, İz ofset, Kahramanmaraş, 2017, s. 67. (Yüksek lisans tezi)
- **Takrîrû'l-Kavânînü'l-Mütedâvile min 'İlmi'l-Münâzara**, 1138 (h.)
- **Tehzîbü'l-Kırâât**, dirâse ve tah. Hâlid Abdüsselâm Berekât, birinci baskı, Darü'l-Gavsânî, Dımaşk, Suriye, 2012.
- **Tenbîhâtü 'alâ Keyfiyyetü Edâi'd-Dât**, tah. Ferğali Seyyid 'Arabavî, Mektebetü Evladü's-Şeyh li't-Türâs, Cize-Amman, 2008.
- **Tertîbü'l-Ulûm**, çev. Zekeriya PAK, M. Akif ÖZDOĞAN, Ukde yay. Kahramanmaraş, 2009.
- **Tertîbü'l-Ulûm**, haz.-tah. Muhammed bin İsmail es-Seyyid Ahmet, 1. Baskı, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut-Lübnan, 1988.

Maşalı, Mehmet Emin; **Kur'an'ın Metin Yapısı -Mushaf Târihi ve İmlâsı-**, Genişletilmiş ikinci baskı, Otto yay., Ankara, 2015.

Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, Yayına hazırlayan: Nuri AKBAYAR, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Murâdî, Ebû'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali; **Silkü'd-Dürer fi E'yâni'l-Karni's-Sânî 'Aşer**, 3. baskı, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut-Lübnan, 1988.

Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd; **Kitâbü'l-Müktedab**, tah. Muhammed Abdülhâlık 'Azîme, Kahire, 1994.

Nasr, Atiyye Kâbil, **Ğâyetü'l-Mürîd fî İlmi't-Tecvîd**, birinci baskı, Mektebetü'l-Harameyn, Riyad, 1409 (h)

Öteleş, Zeliha, **Abdülganî En-Nâblusî Şerhi Bağlamında İbnü'l-Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'sinde Seyr u Sülûk**, doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, İstanbul 2014.

Özgeçit, Namık, **Arapça ve Türkçede Ünlü ve Ünsüzlerin Birbirine Etkisi - Karşıtsal Çözümleme-** Yüksek lians tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim BilimleriEnstitüsü, Aralık, 2017.

Pâlûvî, Abdülfettah, **Zübetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'ân**, Hanifiyye Kitabevi, İstanbul.

Pakdil, Ramazan; **Ta'lim Tecvid ve Kıraat**, on birinci baskı, İFAV, İstanbul, 2016.

Ragıp El-İsfehânî, **El-Müfredât**, Çev. Abdülbaki GÜNEŞ, Mehmet YOLCU, Gözden geçirilmiş 4. Baskı, Yarın yay. , İstanbul, 2015.

Sandaloğlu, Osman; **Maraş'ta Saçaklızâdeler ve Eski Maraş Âlimleri**, haz. Yaşar Alparslan, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2009

Secâvendî, Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfûr; **'İleli'l-Vukûf**, tah. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Îdî, ikinci baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2006.

Sehâvî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhamed b. Abdüssamed, **Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâlü'l-İkrâ fî 'Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, tah. Abdürrahîm et-Tarhûnî, birinci baskı, Dârü'l-Kütübü'l-İmiyye, Beyrut-Lübnan, 2011

Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kanber; **el-Kitâb**, tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, ikinci baskı, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1982.

Suyûtî, Celâlüddîn; **el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, tah.Şuayb el-Arnâvût, birinci baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut-Lübnan, 2008.

Şâtıbî, Kâsım b. Firruh b. Halef b. Ahmed er-Ru'aynî el-Endülüsi; **Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî fî'l-Kırââtî's-Seb'**, tah. Muhammed Temîm er-Ru'bî, beşinci baskı, Dâru'l-Ğavsânî, Dimaşk-Suriye, 2010.

Şemseddin Sâmi, **Kâmûs-ı Türkî**, İkdâm matbaası, Dersââdet, 1317 (h) .

Şükrî, Ahmed Halil ve diğerleri, **el-Münîr fî Ahkâmi't-Tecvîd**, 22. baskı, Cem'iyetü'l-Muhâfazatî 'ale'l-Kur'âni'l-Kerîm, Amman-Ürdün 2013.

Temel, Nihat; **Kıraat ve Tecvit İstılahları**, 2. Baskı, İFAV yay. , İstanbul, 2009,

- **Kur'an Kırâatında Vakf ve İbtidâ**, üçüncü baskı, İFAV, İstanbul, 2014

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer el-Hârezmî; **Tefsîrû'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, üçüncü baskı, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût-Lübnân, 2009.

Zirikli, Hayrüddin; **el-A'lâm Kâmûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ min'el-Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikîn**, 15. Baskı, Dâru'l'ilmî li'l-melâyin, Beyrut-Lübnan, 2006 .

SÜRELİ YAYINLAR

Akdemir, Mustafa Atilla, “Aşere Takrib Eğitimi ve Uygulama Farklılıkları, **Tecvid Çalıştayı**, Kastamonu, 2015, ss.1-71.

Akkuş, Murat, “Sektenin Uygulanma Nedeni (Âsım Kırâatinin Hafs Rivayetine Göre)”, **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, sayı 2, kış 2017, Nevşehir, ss. 103-110.

Altıkulaç ,Tayyar; “İbnü'l-Cezerî” **DİA**, cilt 20, ss. 551-557.

- “Mekkî b. Ebû Tâlib”, **DİA**, cilt 28, ss. 575-576.
- “Ebu'l-Alâ' el-Hemedânî”, **DİA** , cilt 10 ss. 286-287.

Arpa, Recep;”Tibyan Tefsiri” **DİA**, cilt 41, s. 127.

Aslanyürek, Yaşar; “Osmanlı Devleti'nde Maraş'ta Faaliyet Gösteren Medrese ve Buk'alar”, **Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu**, Dergâh ofset, Kahramanmaraş, 2013, Cilt 3, ss. 353-366.

Atik, M. Kemal; “Ca'berî”, **DİA** ,cilt 6, ss. 527-528.

Ayyıldız, Erol; “Matbuat”, **DİA** cilt 28, s. 120.

Başkan, Ömer; “Kur'an Tilâvetinde İhfa-İdgâm-İklâb Merkezli Uygulama Farklılıkları”, **Tecvid Çalıştayı**, Kastamonu, 2015, ss. 135-178.

- “Süregelen İki Tanımlama ve Tasnif Problemi Üzerine: el-İhfâ mı? El-İhfâu'l-Lisânî mi? El-İzhâr mı? El-İzhâru'l-Lisânî mi?” **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2007/1, cit 6, sayı 11, ss.103-134.

- ““Kur'an Tilâveti Esnasında Harflerin Mahreçlerinde, Sıfatlarında ve Tecvid Uygulamaları Hususunda Ülkemiz ile Sâir İslam Ülkeleri Arasında Görülen Telaffuz Farklılıkları ve Bu Farklılıkların Değerlendirilmesi” Başlıklı Tebliğin Müzakeresi”, <http://www2.diyanet.gov.tr/MushafIncelemeVeKiraat/Lists/HaberlerListesi/Attach>

ments/39/TEBL%C4%B0%C4%9E%20M%C3%9CZAKARE%20METN%C4%B0.pdf

Çetin, Abdurrahman; “HÂKÂNÎ, Musa b. ‘Ubeydullah”, **DİA**, cilt 15, ss. 165-166.

- “ŞÂTIBÎ, Kasım b. Firruh”, **DİA**, cilt 38, ss. 376-377
- “Tecvid”, **DİA** cilt 40, s. 253.

Çiftci, Ali, “Kur’an Okuyucularının Uygulamasında İttifak Sağlayamadıkları Bir Konu Olan İklâb’ın Değerlendirilmesi”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 32, yıl 2011, ss. 237-256.

- “Ebû Amr ed-Dânî’nin et-Taḥdîd fi’l-İtkâni ve’t-Tecvîd’i Özelinde Tecvid İlminin Müstakilleşmesi”, **Marife Dînî Araştırmalar Dergisi**, cilt 17, sayı 2, kış 2017, ss. 287-317.

Koyuncu, Recep, “Kur’ân Eğitiminde Manzum Tecvid gelenegi Cemzûrî ve Tuhfetü’l-Etfâl Adlı Manzum Eseri, **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, cilt 21, sayı 3, 2017, ss. 1497-1533.

Kurt, Hasan; “Mervân II” **DİA**, cilt 29, s. 227-229.

Mısırlı, Fatma Yasemin, “Kur’an Tilâveti Esnasında Harflerin Mahreçlerinde, Sıfatlarında ve Tecvid Uygulamaları Hususunda Ülkemiz ile Sâir İslam Ülkeleri Arasında Görülen Telaffuz Farklılıkları ve Bu Farklılıkların Değerlendirilmesi” <http://www2.diyanet.gov.tr/MushafIncelemeVeKiraat/SiteAssets/Lists/HaberlerListesi/NewForm/tebli%C4%9F%20iki%20n%C3%BCshan%C4%B1n%20birlesimi.pdf>,

Öge, Ali; “er-Ri’âye li-Tecvdîdî’l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi’t-Tilâve”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 32, yıl 2011, ss. 277-286.

Özcan, Tahsin ;“Saçaklızâde Mehmed Efendi”, **DİA**, cilt 35, s. 368.

- Maraşlı “Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri”, **1. Kahramanmaraş Sempozyumu**, Düzey Matbaası, İstanbul, 2005, cilt 1, ss. 53-68

Özmen, Kerim, “Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde ve “Risâle fi’l-Âyâtî’l-Müteşâbihât” İsimli Risalesi”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Güz 2012, ss. 163-173.

Özel, Ahmet; “NABLUSÎ, Abdülganî b. İsmâil”, **DİA**, cilt 32, s. 268.

Şen, Mustafa, “Kur’an Harflerinin Mahrec ve Sıfatlarında Mübalağa: İfrat ve Tefrit”, **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 10/14 Fall 2015, 699-717.

Uzun, Mustafa; “Ebced”, **DİA**, cilt 10, ss. 68-70

İNTERNET SİTELERİ

http://sacaklizadevakfi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=26&Itemid=55 (erişim tarihi 30.10.2017)

